ЛЕАНІД МАРАКОЎ

Толькі адна ноч

29 кастрычніка 1937 года.
Мінск, унутраная турма НКВД

Мінск
2006

УДК
ББК
А

Маракоў Л. В. Толькі адна ноч: 29 кастрычніка 1937 года. Мінск, унутранная турма НКВД. — Мн.: Publisher Kolas, 2006. — 180 с.

ISBN

Сабраныя 29 кастрычніка 1937 года, у дзень Ленінскага камсамола і, напэўна, у гонар 20-годдзя кастрычніцкага перавароту, у сталіцы Беларусі Мінску адбылася акцыя, аналагаў якой яшчэ не ведала гісторыя чалавецтва. На працягу ночы былі расстраляны каля 100 грамадскіх, палітычных і культурных дзеячаў Беларусі. Па крупінках, на працягу дзесяці гадоў аўтар збіраў звесткі пра пакутнікаў. Спачатку былі адшуканы імёны чатырнаццаці закатаваных, потым дваццаці двух, трыццаці пяці, шасцідзесяці васьмі… Паралельна збіралася інфармацыя і пра сталінскіх апрычнікаў, нелюдзяў, што катавалі і расстрэльвалі… І гэта аказалася самым цяжкім: бальшавікі правялі татальнае знішчэнне слядоў арганізаванага імі генацыду супраць эліты беларускага народа — спачатку забілі тых, хто растрэльваў, потым выканаўцаў гэтай акцыі, а далей і апошняй…

УДК
ББК

ISBN

Выказваю шчырую падзяку даследчыкам гісторыі беларускай культуры і літаратуры, гісторыкам і архівістам, а таксама родным і сваякам пакутнікаў, якія падзяліліся са мной інфармацыяй, здабытай імі пры азнаямленні са справамі рэпрэсаваных (захоўваюцца ў архіве КДБ Беларусі), што стала магчымым, дзякуючы «перабудоўчай» адлізе 1988—94 гг.

Леанід Маракоў

ТОЛЬКІ АДНА НОЧ

У Архіве прэзідэнта Расійскай Федэрацыі (АП РФ, вопіс № 24, справа № 411) захоўваецца «Список лиц, подлежащих суду военной коллегии Верховного суда Союза ССР». У спіс уключаны «ворагі народа» з усяго Савецкага Саюза ад Далёкаўсходняга краю да Калінінградскай вобл., ад паўночнай ледзяной Комі АССР да сонечнай курортнай Крымскай АССР. Спіс датаваны: **7 верасня 1937 года**. І падпісаны І. Сталіным, В. Молатавым, К. Варашылавым, М. Яжовым. Спіс асуджаных па першай катэгорыі (да вышэйшай меры пакарання — расстрэлу) па Беларускай ССР налічвае 103 чалавекі, па другой катэгорыі (прыгавораны да 10 і больш гадоў зняволення ў канцлагерах) — 6. Спіс па Беларускай ССР датаваны **15 верасня 1937** і падпісаны І. Сталіным, В. Молатавым і начальнікам 8 аддзела Галоўнага ўпраўлення дзяржаўнай бяспекі СССР старшым маёрам дзяржаўнай бяспекі У. Цэсарскім. У спіс уключаны:

Абухоў Барыс Аляксандравіч,
Аронаў Навум Меeравіч,
Афанасьеў Ігнат Ільіч,
Бабкоў Сямён Дзмітрыевіч,
Бейлін Саламон Хаймавіч,
Белацаркоўскі Абрам Давыдавіч,
Барзуноў Георгій Фёдаравіч,
Бурдыка Іван Сямёнавіч,
Баршаўскі Станіслаў Юльянавіч,
Васільеў-Вашчылін Рыгор Мікітавіч,
Вольны (Ажгірэй) Анатоль Усцінавіч,
Габаеў Моўша-Нохім Ізраілевіч,
Габрусёў Апанас Сцяпанавіч,
Гейштэрн Антон Міхайлавіч,
Гінзбург Якаў Яфімавіч,
Госін Абрам Мендзелевіч,

Гурскі Канстанцін Іосіфавіч,
Гурэвіч Нохман Гіршавіч,
Дудар Алесь (Дайлідовіч Аляксандр Аляксандравіч),
Дзмітраў Мікалай Андрэевіч,
Дракахруст Абрам Генрыхавіч,
Дзьякаў (Дзякаў) Ананій Іванавіч,
Еленсон Гірш Борухавіч,
Ермакоў Мікалай Паўлавіч,
Жывуцкі Іван Сцяпанавіч,
Замалін Навум Міхайлавіч,
Зарэцкі (Касянкоў) Міхась Яфімавіч,
Зянковіч Аляксандр Сазонавіч,
Іваноў Аляксандр Васілевіч,
Ігнаценка Дзмітрый Кузьміч (асуджаны па другой катэгорыі),
Іспраўнікаў Прохар Іванавіч,
Кантар Саламон Мендзелевіч,
Капітанакі Міхаіл Васілевіч,
Карпенка Іван Іванавіч,
Качанаў Герасім Антонавіч,
Кляніцкі Віктар Сямёнавіч,
Кляшторны Тодар (Фёдар) Фёдаравіч,
Кавалёў Сямён Трафімавіч (асуджаны па другой катэгорыі),
Каваль (Кавалёў) Васіль Пятровіч,
Кудзелька Іосіф Фадзеевіч,
Кучынскі Аляксей Сцяпанавіч,
Левін Аляксандр Самойлавіч,
Левін Саламон Вульфавіч,
Лейбін Піня Майсеевіч,
Лейбовіч Хаім Элясавіч,
Ліхтэнштэйн Сямён Давыдавіч,
Лукашонак Мікіта Сяргеевіч,
Лявонны Юрка (Юркевіч Леанід Мікалаевіч),
Лямперт Саламон Рыгоравіч,
Мазель Эліязар Якаўлевіч,

Малоў Барыс Міхайлавіч,
Маракоў Валерый Дзмітрыевіч,
Маргелаў Сцяпан Прохаравіч,
Марголін Міхаіл Саламонавіч (вядома, што арыштаваны быў яго брат),
Масленнікаў Павел Аляксандравіч,
Мелік-Шахназараў Андрэй Паўлавіч,
Мілевіч Абрам Сігізмундавіч (асуджаны па другой катэгорыі),
Мірлін Абрам Навумавіч,
Міснікоў Мікалай Данілавіч,
Міхееў Мікалай Іванавіч,
Мурзо Сяргей Мікітавіч,
Мухін Павел Максімавіч,
Навахрэст Якаў Пятровіч,
Несцяровіч Іван Іванавіч,
Падсявалаў Іван Іванавіч,
Паплыка Іван Майсеевіч,
Пасманік Міхаіл Львовіч,
Піваўараў Залман Рувімавіч,
Пітомцаў Міхаіл Мікітавіч,
Пратапопаў Апалон Уладзіміравіч,
Пурыс Ізраіль Лейзеравіч,
Пуцілоўскі Аляксандр Андрэевіч,
Пуцінцаў Іван Андрэевіч,
Пыж Рыгор Фёдаравіч (асуджаны па другой катэгорыі),
Пятрашын Кузьма Рыгоравіч,
Пятровіч Іван Андрэевіч,
Разумоўскі Арон-Лейб Сіманавіч,
Рыдзеўскі Міхаіл Антонавіч,
Самахвалаў Аляксандр Рыгоравіч,
Сандамірскі Якаў Рыгоравіч,
Сапрыцкі Оскар (Аскар) Абрамавіч,
Саракош Іван Усцінавіч,
Спектар Якаў Меeравіч,
Старынскі Васіль Сямёнавіч,

Сташэўскі Васіль Пятровіч,
Стрэле Георгій Уладзіміравіч,
Сыраўцаў Мікалай Якаўлевіч,
Сялоў Дзмітрый Паўлавіч,
Сярдзюк Панцеляймон Іванавіч,
Таўбін Юдаль Абрамавіч,
Таненбаўм Мірон Барысавіч,
Троіцкі Іван Васілевіч,
Трумпацкі Эля Хацкелевіч,
Успенскі Яўген Канстанцінавіч,
Фалкін Рыгор Якаўлевіч,
Фінкельштэйн Аба Алтэравіч,
Фломбаўм Яўсей Яўнавіч,
Фрэнкель Іосіф Львовіч (асуджаны па другой катэгорыі),
Харлац Дзмітрый Сямёнавіч,
Хатулёў Пётр Фёдаравіч,
Чарот (Кудзелька) Міхась Сямёнавіч,
Чарнушэвіч Аляксандр Анікеевіч,
Чарняк Мікалай Платонавіч,
Чачура Канстанцін Георгіевіч,
Шалай (Шалаеў) Макар Ксенафонтавіч,
Шапіра Юдэль Ісакавіч,
Шастакоў Павел Пятровіч,
Элькін Якаў Веніямінавіч (таксама быў арыштаваны яго брат).
Яркові Іван Канстанцінавіч (асуджаны па другой катэгорыі),

Згоду, дакладней, загад на знішчэнне па ўсім СССР тысяч (атрымаецца мільёнаў) ні ў чым не павінных людзей далі вышэйшыя кіраўнікі краіны. Загад дадзены, і яго трэба было выконваць, а лепш... перавыконваць. Што і было зроблена ў невыпадкова прызначаную ноч.

29 кастрычніка 1937 года, напэўна, у гонар 20-годдзя кастрычніцкага перавароту, у сталіцы Беларусі Мінску адбылася акцыя, аналагаў якой яшчэ не ведала гісторыя чалавецтва. На працягу ночы ў сутарэннях унутранай турмы НКВД так званай «амерыканкі» былі расстраляны паэты Алесь Дудар, Юрка Лявонны, Валеры Маракоў, Ізі Харык (даданы ў смяротны спіс, як і шэраг іншых дзеячаў культуры і грамадства ўжо мясцовымі энкавэдыстамі), Сяргей Мурзо, Зяма Півавараў, Міхась Чарот, Арон Юдэльсон, празаікі Платон Галавач, Міхась Зарэцкі, Васіль Каваль, Майсей Кульбак, Васіль Сташэўскі, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі Анатоль Вольны, літаратурныя крытыкі Якаў Бранштэйн, Саламон Левін, Пятро Хатулёў, Макар Шалай, журналісты Павел Шастакоў і Віктар Вайноў, наркамы асветы Аляксандр Варончанка, Аляксандр Чарнушэвіч, крытык, публіцыст Хацкель Дунец, наркам юстыцыі БССР Максім Ляўкоў, нам. наркама земляробства БССР Аскар Сапрыцкі, адказны сакратар СНК БССР Іван Бурдыка, другі сакратар ЦК КП(б)Б Мікалай Дзеніскевіч, загадчык асобага сектара (аддзела) ЦК КП(б)Б. Міхаіл Лабадаеў, сакратар Барысаўскага РК КП(б)Б. Леў Маісееў, начальнік упраўлення па ахове аўтарскіх правоў пры СП БССР Іосіф Кудзелька, начальнік планава-фінансавага ўпраўлення наркама асветы БССР Дзмітрый Сялоў, дзяржаўны і грамадскі дзеяч, педагог, рэдактар Аляксей Кучынскі, дзяржаўны дзеяч, педагог, публіцыст Язэп Каранеўскі, загадчык секцыі геаграфіі Інстытута эканомікі АН БССР Сцяпан Маргелаў, загадчык вучэбнай часткі Мінскага вышэйшага педінстытута Міхаіл Рыдзеўскі, фізік Яўген Успенскі, вучоны-аграхімік Рыгор Пратасеня, выкладчык Мінскага Белпедтэхнікума Ігнат Афанасьеў, настаўнік Іван Жывуцкі, студэнт гістфака Ленінградскага дзяржаўнага універсітэта Саламон Лямперт.

Сёння ўжо цяжка ўдакладніць, калі — 29 (у 23.45, да прыкладу) або 30 (скажам, у 00.15) кастрычніка 1937 — расстралялі празаіка і грамадскага дзеяча Янку Нёманскага, паэтаў Тодара Кляшторнага і Юлія Таўбіна, нам. загадчыка сельскагаспадарчага аддзела рэдакцыі газ. «Віцебскі пралетарый» Прохара Іспраўнікава, начальніка Упраўлення вышэйшай школы наркамасветы БССР Вадзіма Башкевіча, нам. наркама асветы БССР Іосіфа Гершона, загадчыка аддзела школ і навукі ЦК КП(б)Б Мікалая Арабея, рэктара БДУ Ананія Дзьякава (Дзякава), старшыню ЦК прафсаюзаў БССР Захара Кавальчука, сакратара Варашылаўскага РК КП(б)Б Захара Кавалёва, начальніка ўпраўлення будаўнічых работ пры СНК БССР (?) Анатоля Аўгусціновіча, дырэктара трэста «Галоўхлеб» БССР Георгія Барзунова, начальніка ўпраўлення шкляной прамысловасці наркамата лёгкай прамысловасці БССР Мікалая Кандрашука, дырэктара Белпрамторга Саламона Кантара, загадчыка аддзела хлебнай групы наркамата ўнутранага гандлю Барыса Малова, сакратара Дзяржынскага РК КП(б)Б, член ЦК КП(б)Б (з 1937) Барыса Мар’янава, кансультанта ўпраўлення справамі СНК БССР Дзям’яна Міхайлава, дырэктара Гідролізнага вопытнага завода Наркамата мясцовай прамысловасці Сяргея Міцькова, кансультанта СНК БССР па камунальных і транспартных справах Васіля Петрушэню, загадчыка сакратарыята СНК БССР Якава Спектара, наркама саўгасаў БССР Андрэя Турлая, загадчыка лабараторыі Віцебскай ветэрынарнай станцыі Івана Карпенку, нам. дырэктара па навуковай рабоце Віцебскай навукова-даследчай ветэрынарнай станцыі Элізара Мазеля, загадчыка кафедры Віцебскага ветэрынарнага інстытута Якава Сандамірскага, загадчыка лабараторыі Віцебскай навукова-даследчай ветэрынарнай станцыі Паўла Мухіна, загадчыка лабараторыі біяфабрыкі № 5 у Віцебску Панцялея Сердзюка.

Уключаныя ў сталінскі смяротны спіс начальнік Ветэрынарнага упраўлення наркамата земляробства БССР Пасманік Міхаіл Львовіч (н. у 1903), яго намеснік Іваноў Аляксандр Васілевіч (н. у 1898) і старшы ветэрынарны ўрач Ветэрынарнага ўпраўлення Гурскі Канстанцін Іосіфавіч (н. у 1903) (разам з машыністам паравознага дэпо станцыі «Мінск» Бяганскім Іосіфам Вікенцьевічам (н. 1.1.1881), бацькам таксама рэпрэсаванай пісьменніцы Ядвігі Бяганскай і 20 іншымі далучанымі да спіса мясцовымі энкавэдыстамі) **17 кастрычніка 1937** былі асуджаны да ВМП і расстраляны.

Наркам унутранага гандлю БССР Гурэвіч Нохім Гіршавіч (н. у 1895), падчас арышту беспрацоўны Ермакоў Мікалай Паўлавіч (н. 1.5.1894; 4.11.1937 была арыштавана, а 28.11.1937 асуджана да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР яго жонка Ермакова Францішка Іванаўна), загадчык кафедры Віцебскага ветэрынарнага інстытута Міхееў Мікалай Іванавіч (н. у 1905), загадчык складам «Галоўнафты» Пятрашын Кузьма Рыгоравіч, падчас арышту беспрацоўны Пітомцаў Міхаіл Мікітавіч (н. 13.11.1902; 4.11.1937 была арыштавана, а 28.11.1937 асуджана да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР яго жонка Пітомцава Аляксандра Георгіеўна, настаўніца Мінскай школы № 6), намеснік начальніка штаба, палкавы камісар 16-га стралковага корпуса Паплыка Іван Майсеевіч (н. у 1890; 25.9.1932 органамі АДПУ быў арыштаваны і 2.12.1932 асуджаны за «удзел у контррэвалюцыйнай кулацкай арганізацыі» да 5 гадоў ППК Паплыка Сцяпан Майсеевіч, яго брат; 6.11.1937 (разам з сынам Канстанцінам; н. у 1917) была арыштавана, а 16.5.1938 асуджана да 8 гадоў зняволення і выслана ў Краснаярскі край яго жонка Паплыка Юлія Іванаўна, загадчыца чытальнай залы Магілёўскай (абласной?) цэнтральнай бібліятэкі), вайсковец, старшы афіцэр БВА Пратапопаў Апалон Уладзіміравіч, ветэрынарны ўрач

Віцебскай біяфабрыкі Чарняк Мікалай Платонавіч (н. у 1885; 15.11.1937 была арыштавана, а 16.5.1938 асуджана да 8 гадоў ППК і фельчар Віцебскай чыгуначнай бальніцы Чарняк Марыя Еўсцігнееўна, яго жонка; хутчэй за ўсё былі рэпрэсаваны і іх дзеці), ветэрынарны ўрач Віцебскай біяфабрыкі Чачура Канстанцін Георгіевіч (разам з загадчыкам кафедры Віцебскага ветэрынарнага інстытута Кляніцкім Віктарам Сымонавічам (н. у 1879), загадчыкам кафедры анатоміі гэтага ж інстытута Абуховым Барысам Аляксандравічам, загадчыкам кафедры заагігіены інстытута Старынскім Васілём Сямёнавічам, дацэнтам інстытута Качанавым Герасімам Артамонавічам (н. у 1907), пробашчам касцёла Кармелітаў у Чавусах Магілёўскай вобл. Казюнасам Паўлам Мацвеевічам (н. 1868), выкладчыкам Магілёўскага сельскагаспадарчага тэхнікума Маеўскім-Лукшам Давыдам Якімавічам (н. у 1899), прафесарам Віцебскага медыцынскага інстытута Троіцкім Іванам Васілевічам (н. у 1893), дырэктарам Мінскага (Беларускага) навукова-даследчага інстытута прамысловасці Слонімам Самуілам Захаравічам (н. 30.9.1888), праваслаўным святаром Раеўскім Аляксандрам Сямёнавічам (н. у 1868) і 30 іншымі далучанымі да спіса мясцовымі энкавэдыстамі) былі асуджаны да ВМП і расстраляны **31 кастрычніка 1937 г.**

Загадчык лабараторыі Віцебскай ветэрынарнай станцыі Капітанакі Міхаіл Васілевіч (н. у 1904) 17.5.1937 быў арыштаваны і прыгавораны да 10 гадоў ППК і этапаваны ва Унжэнскі канцлагер НКВД Горкаўскай чыгункі, дзе адбываў пакаранне да 7.9.1945.

Лёсы ўключаных у смяротны спіс Аронава Навума Меeравіча, Бабкова Сямёна Дзмітрыевіча, Бейліна Саламона Хаймавіча, Белацаркоўскага Абрама Давыдавіча, Варшаўскага Станіслава Юльянавіча, Васільева-Вашчыліна Рыгора Мікітавіча, Габаева Моўша-Нохіма Ізрайлевіча, Габрусёва Апанаса Сцяпанавіча, Гейштэрна Антона Міхайлавіча, Гінзбурга Якава Яфімавіча,

Госіна Абрама Мендзелевіча, Дзмітрава Мікалая Андрэевіча, Дракахруста Абрама Генрыхавіча, Еленсона Гірша Борухавіча, Замаліна Навума Міхайлавіча, Ігнаценкі Дзмітрыя Кузьміча, Кавалёва Сямёна Трафімавіча, Левіна Аляксандра Самойлавіча, Ляйбовіча Хаіма Элясавіча, Лейбіна Піню Майсеевіча, Ліхтэнштэйна Сямёна Давыдавіча, Лукашонка Мікіты Сяргеевіча, Марголіна Міхаіла Саламонавіча (вядома, што арыштаваны быў ягоны брат), Масленнікава Паўла Аляксандравіча, Мелік-Шахназарава Андрэя Паўлавіча, Мілевіча Абрама Сігізмундавіча, Мірліна Абрама Навумавіча, Міснікова Мікалая Данілавіча, Несцяровіча Івана Іванавіча, Навахрэста Якава Пятровіча, Падсявалава Івана Іванавіча, Пурыса Ізраіля Лейзеравіча, Пуцінцава Івана Андрэевіча, Пуцілоўскага Аляксандра Андрэевіча, Пыжа Рыгора Фёдаравіча, Разумоўскага Арона-Лейбы Сіманавіча, Самахвалава Аляксандра Рыгоравіча, Саракоша Івана Усцінавіча, Стрэле Георгія Уладзіміравіча, Сыраўцава Мікалая Якаўлевіча, Таненбаўма Мірона Барысавіча, Трумпацкага Элі Хацкелевіча, Фалкіна Рыгора Якаўлевіча, Фінкельштэйна Абу Алтэравіча, Фломбаўма Яўсея Яўновіча, Фрэнкеля Іосіфа Львовіча, Харлац Дзмітрыя Сямёнавіча, Шапіры Юдэля Ісакавіча, Элькіна Якава Веніямінавіча (таксама быў арыштаваны ягоны брат), Янковіча Аляксандра Сазонавіча, Ярковіча Івана Канстанцінавіча невядомы, але найхутчэй, яны былі ў кастрычніку-лістападзе 1937-га арыштаваны і асуджаны тройкамі НКВД да ВМП.

29 кастрычніка 1937 года толькі ў Мінскай турме НКВД энкавэдысты расстралялі не менш за 70 чалавек (праўдападобна, больш за 100). І заўважце каго! Дзяржаўныя і грамадскія дзеячы, навукоўцы, літаратары, работнікі асветы. Ніколі ні раней ні пазней такога адсеву не рабілася. Вынішчалі эліту беларускай інтэлігенцыі, мозг

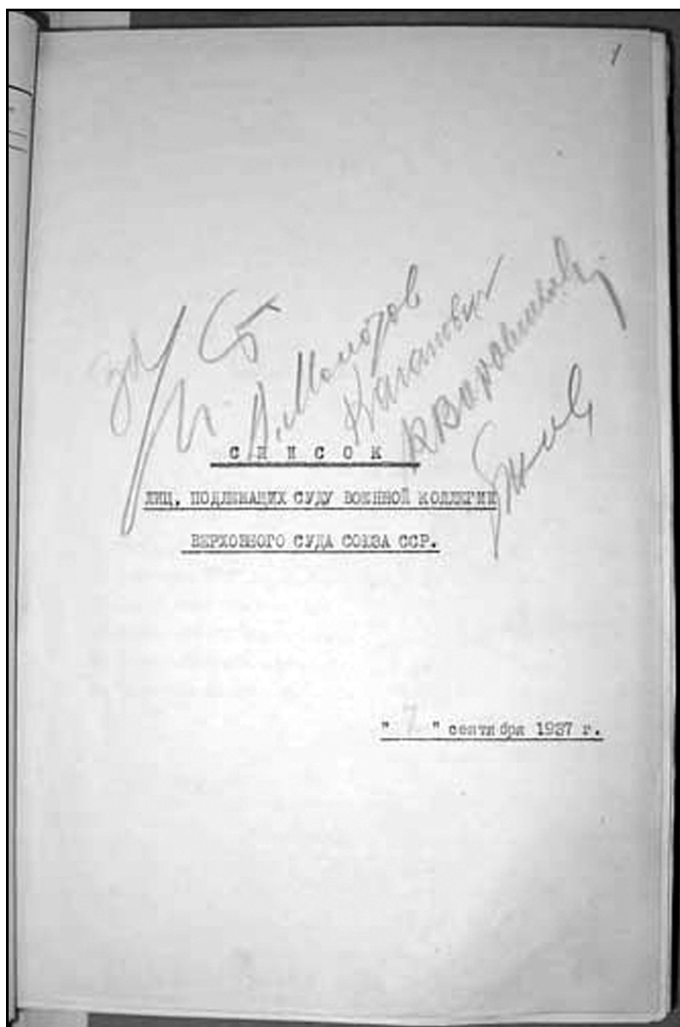
нацыі... Вынікі таго расстрэлу мы адчуваем нават цяпер, праз амаль 70 гадоў! Страх, што ўеўся ў нашыя гены душыць, як пятля сціскае нашыя шыі, не дае дыхаць...

У тым юбілейным для бальшавікоў 1937-м, калі іх гвардзейцы-энкавэдысты пачалі татальнае вынішчэнне інтэлектуальнай беларускай эліты, толькі за тры асеннія месяцы пачварамі таталітарнага рэжыму было рэпрэсавана больш за 500 грамадскіх і культурных дзеячаў Беларусі.

Рэпрэсаваны... Знайшлі ж бальшавікі слова! Не канкрэтнае — расстраляны або загублены на катарзе, ці замардаваны ў ссылцы, а замежнае, не кожнаму да канца зразумелае — рэпрэсаваны (з лацінскай repressor — падаўленне). Не, гэта было не падаўленне, гэта было вынішчэнне, генацыд супраць беларускага народа!

Першага жніўня 1937 г. на вялікім вогнішчы ў «амерыканцы» энкавэдысты Сакалоў (нам. начальніка Мінскай унутранай турмы НКВД), Абрамчык, Гарбацэвіч вынішчылі — спалілі — некалькі дзесяткаў тысяч (!) рукапісаў беларускіх літаратараў. Гарэлі творы, якія не праскочылі цэнзуру або пісаліся ў стол, для нас, нашчадкаў. Гарэлі рукапісы М. Багуна, С. Баранавых, А. Вольнага, П. Галавача, У. Галубка, Ц. Гартнага, С. Дарожнага, А. Дзеркача, А. Дудара, Х. Дунца, М. Зарэцкага, С. Знаёмага, В. Каваля, Т. Кляшторнага, М. Кульбака, Ю. Лявоннага, В. Маракова, С. Мурзо, Я. Нёманскага, З.Піваварава, С.Ракіты, А. Розны, В. Сташэўскага, Б. Тарашкевіча, Ю. Таўбіна, У. Хадыкі, І. Харыка, М. Чарота, В. Шашалевіча, А. Юдэльсона і многіх іншых. Гарэла амаль уся спадчына пісьменнікаў «першага прызыву». Няма чалавека — няма толькі адной праблемы. Няма рукапісаў — няма паэтаў, няма гісторыі, няма народа!

Нашу гісторыю разам з нашым народам ЯНЫ ўвесь час і выкарчоўваюць. Калі мячом, калі агнём.

С П И С О К

ЛИЦ, ПОДЛЕЖАЩИХ СУДУ ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ

ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА ССР.

" 7 " сентября 1937 г.

СПИСОК ЛИЦ, ПОДЛЕЖАЩИХ СУДУ ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ
ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА СССР (7 сентября 1937 года)
За Сталин, Молотов, Каганович, Ворошилов, Ежов
(АП РФ, оп. 24, дело 411, лист 1)

АП РФ, оп. 24, дело 411, лист 249

БЕЛОРУССКАЯ С.С.Р.

СПИСОК
ЛИЦ, ПОДЛЕЖАЩИХ СУДУ ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ
ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА ССР

15 сентября 1937 года

Сталин, Молотов

АП РФ, оп.24, дело 411, лист 65

	1-я кат.	2-я кат.	3-я кат.
1. Белорусская ССР	103	6	0

АП РФ, оп.24, дело 411, лист 66

1-я категория

1. АЖГИРЕЙ (ВОЛЬНЫЙ) Анатолий Устинович
2. АРОНОВ Наум Меерович
3. АФАНАСЬЕВ Игнатий Ильич
4. БАБКОВ Семен Дмитриевич
5. БЕЙЛИН Соломон Хаимович
6. БЕЛОЦЕРКОВСКИЙ Абрам Давыдович
7. БОРЗУНОВ Георгий Федорович
8. БУРДЫКО Иван Семенович
9. ВАРШАВСКИЙ Станислав Юльянович
10. ВАСИЛЬЕВ-ВАЩИЛИН Григорий Никитич
11. ГАБАЕВ Мовша-Нохим Израилевич
12. ГАБРУСЕВ Афанасий Степанович
13. ГЕЙШТЕР Антон Михайлович
14. ГИНЗБУРГ Яков Ефимович
15. ГОСИН Абрам Менделевич
16. ГУРЕВИЧ Нохман Гиршевич
17. ГУРСКИЙ Константин Иосифович

18. ДАЙЛИДОВИЧ-ДУДАРЬ Александр Александрович
19. ДМИТРОВ Николай Андреевич
20. ДРАКОХРУСТ Абрам Генрихович
21. ДЬЯКОВ Ананий Иванович
22. ЕЛЕНСОН Гирш Борухович
23. ЕРМАКОВ Николай Павлович
24. ЖИВУЦКИЙ Иван Степанович
25. ЗАМАЛИН Наум Михайлович
26. ЗЕНКОВИЧ Александр Сазонович
27. ИВАНОВ Александр Васильевич
28. ИСПРАВНИКОВ Прохор Иванович
29. КАНТАР Соломон Менделевич
30. КАПИТАНАКИ Михаил Васильевич
31. КАРПЕНКО Иван Иванович
32. КАЧАНОВ Герасим Антонович
33. КЛЕНИЦКИЙ Виктор Семенович
34. КЛЯШТОРНЫЙ Федот Федорович
35. КОВАЛЬ Василий Петрович
36. КОСЯНКОВ-ЗАРЕЦКИЙ Михаил Ефимович
37. КУДЕЛЬКО Иосиф Фаддеевич
38. КУДЕЛЬКО-ЧАРОТ Михаил Семенович
39. КУЧИНСКИЙ Алексей Степанович
40. ЛЕВИН Александр Самойлович
41. ЛЕВИН Соломон Вульфович
42. ЛЕИБОВИЧ Хаим Эльясович
43. ЛЕЙБИН Пиня Моисеевич
44. ЛИХТЕНШТЕЙН Семен Давидович
45. ЛУКАШЕНОК Никита Сергеевич
46. ЛЯМПЕРТ Соломон Григорьевич
47. МАЗЕЛЬ Элиазар Яковлевич
48. МАЛОВ Борис Михайлович
49. МАРГЕЛОВ Степан Прохорович
50. МАРГОЛИН Михаил Соломонович
51. МАСЛЕННИКОВ Павел Александрович
52. МЕЛИК-ШАХНАЗАРОВ Андрей Павлович

53. МИРЛИН Абрам Наумович
54. МИСНИКОВ Николай Данилович
55. МИХЕЕВ Николай Иванович
56. МОРЯКОВ Валерий Дмитриевич
57. МУРЗО Сергей Никитич
58. МУХИН Павел Максимович
59. НЕСТЕРОВИЧ Иван Иванович
60. НОВОХРЕСТ Яков Петрович
61. ОБУХОВ Борис Александрович
62. ПАСМАНИК Михаил Львович
63. ПЕТРАШИН Кузьма Григорьевич
64. ПЕТРОВИЧ Иван Андреевич
65. ПИОВАРОВ Залман Рувимович
66. ПИТОМЦЕВ Михаил Никитович
67. ПОДСЕВАЛОВ Иван Иванович
68. ПОПЛЫКО Иван Моисеевич
69. ПРОТОПОПОВ Апполон Владимирович
70. ПУРИС Израиль Лейзерович
71. ПУТИНЦЕВ Иван Андреевич
72. ПУЦИЛОВСКИЙ Александр Андреевич
73. РАЗУМОВСКИЙ Арон-Лейба Симонович
74. РЫДЗЕВСКИЙ Михаил Антонович
75. САМОХВАЛОВ Александр Григорьевич
76. САНДОМИРСКИЙ Яков Григорьевич
77. САПРИЦКИЙ Оскар Абрамович
78. СЕЛОВ Дмитрий Павлович
79. СЕРДЮК Пантелеймон Иванович
80. СОРОКОШ Иван Иустинович
81. СПЕКТОР Яков Меерович
82. СТАРИНСКИЙ Василий Семенович
83. СТАШЕВСКИЙ Василий Петрович
84. СТРЕЛЕ Георгий Владимирович
85. СУРОВЦЕВ Николай Яковлевич
86. ТАУБИН Юлий Абрамович
87. ТАНЕНБАУМ Мирон Борисович
88. ТРОИЦКИЙ Иван Васильевич

89. ТРУМПАЦКИЙ Эля Хацкелевич
90. УСПЕНСКИЙ Евгений Константинович
91. ФАЛКИН Григорий Яковлевич
92. ФИНКЕЛЬШТЕЙН Аба Алтерович
93. ФЛОМБАУМ Евсей Евнович
94. ХАРЛАЦ Дмитрий Семенович
95. ХОТУЛЕВ Петр Федорович
96. ЧЕРНУШЕВИЧ Александр Аникеевич
97. ЧЕРНЯК Николай Платонович
98. ЧЕЧУРО Константин Георгиевич
99. ШАЛАЕВ Макар Ксенофонтович
100. ШАПИРО Юдель Исаакович
101. ШЕСТАКОВ Павел Петрович
102. ЭЛЬКИН Яков Вениаминович
103. ЮРКЕВИЧ-ЛЯВОННЫЙ Леонид Николаевич

НКВД БЕЛОРУССКОЙ ССР

2-я категория

1. ЕРКОВИЧ Иван Константинович
2. ИГНАТЕНКО Дмитрий Кузьмич
3. КОВАЛЕВ Семен Трофимович
4. МИЛЕВИЧ Антон Сигизмундович
5. ПЫЖ Григорий Федорович
6. ФРЕНКЕЛЬ Иосиф Львович

Начальник 8 отдела ГУГБ НКВД
Ст.Майор Государствен.Безопасности

(Цесарский)

(АП РФ, оп.24, дело 411, лист 67—71)
(АП РФ, оп.24, дело 411, лист 250)

250

В данном деле пронумеровано двести сорок восемь (248) листов.

Нач. 12 отделения [illegible]

30/IX-40 г. [illegible] [illegible]

АРАБЕЙ Мікалай Лявонцевіч [16(28).1899, в. Вялікая Вобрына Навагрудскага пав. Мінскай губ., цяпер Карэліцкі р-н Гродзенскай вобл. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], партыйны дзеяч. З сялянскай сям'і. Скончыў рэальнае вучылішча ў Петраградзе. З 1919 (?) да 1930 у Чырвонай арміі на палітрабоце. У 1926 скончыў курсы ўдасканалення вышэйшага начсаставу. З лют. да вер. 1930 — інструктар ЦК КП(б)Б, потым вучыўся ў Інстытуце чырвонай прафесуры ў Маскве (да ліст. 1933). Ажаніўся, гадаваў дваіх дзяцей. Пасля вяртання ў Мінск — памочнік сакратара ЦК КП(б)Б, дырэктар Белпартвыдавецтва. З вер. 1935 да мая 1936 — загадчык аддзела школ і навукі ЦК КП(б)Б. 17.1.1936 бюро ЦК КП(б)Б рэкамендавала А. на пасаду наркама асветы БССР, а таксама ў члены ЦК і кандыдатам у члены бюро ЦК КП(б)Б. Пры абмеркаванні гэтага пытання на пленуме адзін з яго ўдзельнікаў заявіў, øòî À. ó 1923 âûñòóïà¢ ó àáàðîí ó Ë. Троцкага. Узнікла «персанальная справа», пры разглядзе якой 4.3.1936 бюро ЦК адмяніла сваё рашэнне аб вылучэнні наркамам і вызваліла А. ад пасады загадчыка аддзела школ і навукі ЦК КП(б)Б, выключыла з членаў партыі і накіравала на перавыхаванне на абутковую фабрыку ў Мінску ў якасці нарміроўшчыка. Кантрольная партыйная камісія пры ЦК ВКП(б), куды ён звярнуўся з апеляцыяй, пацвердзіла выключэнне з партыі. Арыштаваны 27.4.1937 у Мінску па адрасе: пл. Парыжскай Камуны, д. 14, кв. 11. Асуджаны 29.10.1937 пазасудовым органам НКВД як «удзельнік антысавецкай тэрарыстычнай шпіёнска-дыверсійнай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 16.7.1957. Асабовая справа А. № 10752-с з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Энгельса, д. 26/92, кв. 25 была арыштавана ўрач Ляхаўскай паліклінікі маці дваіх дзяцей **Арабей Дэбора Майсееўна** (нар. 29.8.1902 у мяст. Старыя Дарогі Бабруйскага пав. Мінскай губ.), жонка Мікалая Арабея. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД яна была асуджана як «член сям'і расстралянага ворага народа» да 8 гадоў папраўча-працоўных канцлагераў. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана 27.4.1956 трыбуналам БВА. Асабовая справа А. № 6693-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: *Рапановіч. Слоўнік геаграфічных назваў.*

Літ.: *Рэпрэсаваныя…*

АЎГУСЦІНОВІЧ Анатоль Ільіч [4.9.1904, Орша Магілёўскай губ., цяпер райцэнтр Віцебскай вобл. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З сям'і службоўца. Атрымаў вышэйшую адукацыю. Уступіў у ВКП(б). Да арышту — начальнік упраўлення будаўнічых работ пры СНК БССР (?). Арыштаваны 10.7.1937 у Мінску па адрасе: вул. Праваднaя, д.6, кв. 8. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД як «член антысавецкай нацыянал-фашысцкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 10.8.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа А. № 10858-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

16.2.1938 у Мінску па адрасе: Каралінскі зав. д. 8, кв. 4 арыштавана хатняя гаспадыня **Аўгусціновіч Алена Іванаўна** (нар. 28.2.1907 у Мінску ў сям'і служачага; атрымала сярэднюю спецыяльную адукацыю; выйшла замуж, гадавала дзіця), жонка Анатоля Аўгусціновіча. 16.5.1938 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і здрадніка радзімы» да 8 гадоў папраўча-працоўных канцлагераў і этапавана ў Цемнікоўскі канцлагер НКВД Мардоўскай АССР. У 1941 пераведзена ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Вызвалена ў кастр. 1946. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана 4.9.1956 трыбуналам БВА. Асабовая справа А. № 6895-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР; ІКБР; Рэпрэсаваныя...

АФАНАСЬЕЎ Ігнат Ільіч [2.1.1888, в. Гарадзечна (?) Мсціслаўскага пав. Магілёўскай губ., цяпер Мсціслаўскі р-н Магілёўскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], педагог. З бел. сялянскай сям'і. Атрымаў сярэднюю спецыяльную адукацыю. Пад час арышту — выкладчык МБПТ. Арыштаваны 29.4.1937 у Мінску па адрасе: вул. Падлесная, д. 8/22, кв. 1 (праз няпоўных тры месяцы 25.7.1937 быў арыштаваны новы жыхар гэтай кватэры работнік Мінскага дрэваапрацоўчага завода Барысюк Іван Лаўрэнцевіч; нар. ў 1916 у Гродзенскай губ. у бел. сялянскай сям'і; 1.11.1937 ён быў прыгавораны як «агент польскіх разведвальных органаў» да ВМП і 4.12.1937 расстраляны ў Мінскай турме НКВД). Асуджаны А. тройкай НКВД 28.10.1937 як «удзельнік шпіёнска-дыверсійнай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны Вярхоўным судом Беларусі 15.5.1992. Асабовая справа А. № 35624-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

БАРЗУНОЎ Георгій Фёдаравіч [23.4.1901, с. Гоці Тульскай губ., цяпер Бянёўскі р-н Тульскай вобл., Расія — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З сялянскай сям'і. Член ВКП(б) з 1925. Да арышту — дырэктар трэста Галоўхлеб БССР. Быў жанаты, гадаваў чацвёра дзяцей. Арыштаваны 22.7.1937 у Мінску па адрасе: вул. Ленінская, д. 36/43, кв. 17. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД за «дзейнасць у складзе антысавецкай тэрарыстычнай шпіёнскай арганізацыі правых» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 4.7.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа Б. № 10667-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: *Административно-территориальное деление союзных республик.*

Кр.: *НАРБ; ІКБР.*

Літ.: *Рэпрэсаваныя...*

БАШКЕВІЧ Вадзім Ігнатавіч [12(24).3.1904, в. Сёмкаў Гарадок Мінскага пав., цяпер Мінскі р-н — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З сям'і настаўнікаў. Да 1919 скончыў школу першай ступені і 3 курсы Мінскай гімназіі. У сувязі з заняццем Мінска польскімі легіянерамі ў жн. 1919 — ліп. 1920 вучоба была перапынена. У 1920 працаваў загадчыкам валаснога рэўкама ў Сенніцы каля Мінска. Пасля быў загадчыкам клуба ў в. Новы Двор Самахвалавіцкага пав., інструктарам Мінскага павятовага камітэта, загадчыкам аддзела палітпрасветы і нам. сакратара Мінскага павятовага камітэта камсамола Беларусі. З сак. 1924 — інструктар Барысаўскага акруговага камітэта КСМБ, у ліст. пераведзены на пасаду загадчыка аддзела палітпрасветы Слуцкага акруговага камітэта ЛКСМБ. У 1928 уступіў у ВКП(б). У студз. 1931 прызначаны нам. загадчыка сектара навукі і культуры ЦК КП(б)Б, потым начальнік Упраўлення вышэйшай школы наркамасветы БССР. Быў жанаты, гадаваў дваіх дзяцей. 23.8.1936 пастановай бюро ЦК КП(б)Б адхілены ад работы «за сувязь з нацдэмамі і прамое патуранне контррэвалюцыйным трацкісцкім элементам». Са жн. 1936 беспрацоўны, нягледзячы на тое, што неаднаразова звяртаўся ў партыйныя і савецкія органы з просьбай уладкаваць яго на работу. Арыштаваны ў Мінску ў 1936 па адрасе: вул. Валадарскага, д. 30, кв. 4. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 29.10.1937 як «член антысавецкай нацыянал-фашысцкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 23.5.1956. Асабовая справа Б. № 6577-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: Волости и важнейшие селения; Назвы населеных пунктаў.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

1920-я гады

БРАНШТЭЙН Якаў Анатолевіч [10.11.1897, Бельск Гродзенскай губ., цяпер Падляшскае ваяв., Польшча — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], крытык, літаратуразнавец. З сям'і службоўца. У 1914—18 жыў у Варшаве. Друкавацца пачаў у 1918. У 1919 пераехаў у Савецкую Расію (Арол). Дабраахвотнікам пайшоў у Чырвоную Армію. Пасля дэмабілізацыі з 1921 працаваў у рэдакцыі газ. «Орловская правда». У 1925 скончыў літаратурны ф-т 1-га Маскоўскага ун-та; у 1926—30 вучыўся ў Камуністычнай акадэміі ў Маскве. У 1930—37 навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры і мастацтва АН БССР; з 1932 адначасова прафесар МВПІ. У 1932—37 адказны сакратар СП БССР. Член СП СССР з 1934. Член-карэспандэнт АН БССР з 1936. Як крытык пачаў выступаць з 1925.

Міхась Лынькоў успамінаў:

«Ён быў пісьменнікам-камуністам, які самааддана служыў справе нашай партыі. Лепшыя гады свайго юнацтва аддаў ён на барацьбу з ворагамі пралетарскай рэвалюцыі... Ён па праву займаў вядучую ролю ў тагачаснай беларускай крытычнай літаратуры... Ён актыўна змагаецца з <...> рознымі варожымі ўплывамі, у тым ліку з буржуазна-нацыяналістычнымі «тэорыямі» (ЛіМ. 1962. 25 снеж.).

Арыштавалі Б. 6.6.1937 у Мінску па адрасе: 2-і Апанскі зав., 4б, кв.2. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член трацкісцкай арганізацыі і арганізатар тэрарыстычнай групоўкі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 27.6.1956. Асабовая справа Б. № 6889-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: Атака: (Зборнік артыкулаў). Мн., 1930 / Ідыш; Аб стане яўрэйскай літаратуры ў перыяд рэканструкцыі. Мн., 1932 / Ідыш; Літаратурная вучоба: У дапамогу выкладчыкам літаратуры і кіраўнікам літгурткоў. Вып. 1. Мн., 1935.

Літ.: Бародзіч Д. Спадчына Я. Бранштэйна // ЛіМ. 1958, 23 ліп.; Лынькоў М. Ён быў сярод нас… // ЛіМ. 1962, 25 снеж.; Возвращенные имена; БП, т. 1; Рэпрэсаваныя...

БУРДЫКА Іван Сямёнавіч [7.9.1900, в. Хутар, цяпер Бярэзінскі р-н Мінскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З сялянскай сям'і. У 1925 уступіў у ВКП(б). Меў незакончаную вышэйшую адукацыю. У 1930-я г. адказны сакратар СНК БССР. Арыштаваны 28.6.1937 у Мінску па адрасе: Омскі зав., д. 5а, кв. 3. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член антысавецкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 30.11.1957. Асабовая справа Б. № 11025-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

*Кр. геаг*р.: Назвы населеных пунктаў.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

ВАЙНОЎ Віктар Лявонавіч [23.2.1904, в. Палужжа Навагрудскага пав. Мінскай губ. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], журналіст. З бел. сялянскай сям'і. У 1926—27 сакратар Магілёўскага акружкама КП(б)Б. Быў загадчыкам сельгассектара газ. «Звязда». На момант арышту працаваў на фабрыцы «Камунарка». Арыштаваны 8.12.1936 (?) у Мінску па адрасе: вул. Свярдлова, д. 60, кв. 4. Асуджаны да ВМП з канфіскацыяй маёмасці 28.10.1937. Расстраляны. Рэабілітаваны 28.4.1956. Асабовая справа В. № 5913-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

4.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Свярдлова, д. 60, кв. 4 арыштавана на той час рабочая Мінскай скуранай фабрыкі імя Куйбышава (а ў 1930—36 член ВКП(б), партыйны і савецкі работнік у Мінску і Смалявічах) **Растоўская Рэвека Лазараўна** (нар. 31.3.1904 у Цельшай Ковенскай губ., цяпер Літва ў сям'і службоўца), жонка Віктара Вайнова. 16.5.1938 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і здрадніка радзімы» да 8 гадоў папраўча-працоўных канцлагераў з канфіскацыяй маёмасці і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Вызвалена 4.9.1943. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана 17.1.1956 трыбуналам БВА. Асабовая справа Р. № 5881-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

ВАРОНЧАНКА Аляксандр Аўксенцевіч [14.2.1905, Чэрыкаў Магілёўскай губ., цяпер Магілёўская вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], дзяржаўны дзеяч. З сялянскай сям'і. Атрымаў вышэйшую адукацыю. Уступіў у ВКП(б). У 1935—36 — загадчык агітацыйна-масавага аддзела Мінскага гаркама КП(б)Б, пасля сакратар Кагановіцкага РК КП(б)Б Мінска, наркам асветы БССР. Арыштаваны 3.8.1937 у Мінску па адрасе: вул. Валадарскага, д. 28. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «актыўны член антысавецкай тэрарыстычнай шпіёнска-дыверсійнай арганізацыі, створанай па заданні палякаў» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 16.5.1957. Асабовая справа В. № 10308-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

20.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Чыгуначная, д. 10, кв. 1 арыштавана настаўніца Мінскай вячэрняй школы № 15 маці дваіх дзяцей **Варончанка (Ясенькіна, Ясэпкіна) Хася Самуілаўна** (нар. ў 1908 у Мсціслаўі Магілёўскай губ.; атрымала вышэйшую адукацыю), жонка Аляксандра Варончанкі. 28.11.1937 асуджана асобай нарадай пры НКВД як «член сям'і ворага народа, прыгаворанага да ВМП» і «саўдзельніца яго контррэвалюцыйных злачынстваў» да 8 гадоў ППК. Этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР (Акмолінск). Далейшы яе лёс невядомы. Рэабілітавана прэзідыумам Мінскага абл. суда 27.7.1957. Асабовая справа В. № 10634-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр: Рапановіч. Слоўнік геаграфічных назваў.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

1920-я гады

ВОЛЬНЫ Анатоль [сапр.: **Ажгірэй Анатоль Іўсцінавіч**; 19.11(2.12).1902, ст. Пухавічы Ігуменскага пав. Мінскай губ., цяпер Пухавіцкі р-н Мінскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], паэт, празаік, кінадраматург, журналіст. З сям'і службоўца. Вучыўся ў Ігуменскай гімназіі (паступіў у 1911). У 1920 пайшоў добраахвотнікам у Чырвоную Армію. Пасля дэмабілізацыі ў 1921 працаваў у ЦК ЛКСМБ; у газ. «Малады араты». Вучыўся ў БДУ. Публікаваўся з 1921. У 1920—30-х г. быў актыўным удзельнікам літаратурна-мастацкага руху ў Беларусі. З 1923 — у літаб'яднанні «Маладняк». Адзін з пачынальнікаў прыгодніцкага жанру ў бел. прозе. Член СП Беларусі з 1934; заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі (1935). Паводле сцэнарыяў В. пастаўлены фільмы «Хвоі гамоняць» (1929, суаўтар К. Дзяржавін), «Атэль «Савой» (1930), «У агні народжаныя» (1930), «Сонечны паход» (1931), «Новая радзіма» (1935) і інш. Яго называлі «майстрам контррэвалюцыйных анекдотаў». Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 4.11.1936 у Мінску па адрасе: вул. М. Горкага, д. 4, кв. 6. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член контррэвалюцыйнай

арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 3.12.1957. Асабовая справа № 11054-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: Камсамольская нота: Вершы. Мн., 1924 (з А. Александровічам); Ваўчаняты: Раман беларускіх лясоў / Сааўт. А. Александровіч, А. Дудар. Мн., 1925 (2-е выд. 1929); Два: Аповесць. Мн., 1925; Чарнакудрая радасць: Вершы. Мн., 1926; Барацьбіт: Зборнік. Мн., 1927; Зборнік фельетонаў. Мн., 1927; Табе: Вершы. Мн., 1927; Суседзі: Гумарэскі і фельетоны. Мн., 1932; Шасцідзесятая паралель: Кінааповесць. Мн., 1935.

Літ.: Айзенштадт Г. Ждите нас, звезды!: Докум. очерк о комс. поэте, журналисте и сценаристе А.Вольном // Знамя юности. 1978, 5 окт.; Айзенштат Г. З ліку першапраходцаў // Чырвоная змена. 1981, 21 крас.; Брадзянскі Б. На шляху да рэалізма: Пра творчасць кінадраматурга А. Вольнага // ЛіМ. 1935, 16 сак.; Шушкевіч С. Талент, загартаваны Кастрычнікам: Да 70-годдзя з дня нараджэння А.Вольнага // ЛіМ. 1972, 1 снеж.; Яго ўспамінаюць добрым словам // Шушкевіч С. Выбр. тв.: У 2 т. Т. 2. Мн., 1978; БП, т. 2; Рэпрэсаваныя...

1920-я гады

ГАЛАВАЧ Платон Раманавіч [5(18).4.1903, в. Пабокавічы Бабруйскага пав. Мінскай губ., цяпер Бабруйскі р-н Магілёўскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], празаік. У 1922—23 — інструктар Барысаўскага павятовага камітэта камсамола, з 1926 — загадчык аргаддзела, з 1928 — першы сакратар ЦК ЛКСМБ. У 1929—30 — нам. наркама асветы БССР. У 1922—23 вучыўся ў Мінскай партшколе, у 1926 скончыў Камуністычны ун-т Беларусі. Быў рэдактарам газ. «Чырвоная змена», час. «Маладняк», «Полымя». З'яўляўся адным з лідэраў літаратурных аб'яднанняў «Маладняк» і БелАПП. Ініцыятар арганізацыі крытыка-творчага аддзялення МВПІ. Друкавацца пачаў у 1921. Першае бел. апавяданне «Загубленае жыццё» апублікавана ў газ. «Савецкая Беларусь» у 1925. У 1927 выйшла першая кніга апавяданняў «Дробязі жыцця». Тэматыка шматлікіх аповесцей, апавяданняў, нарысаў звязана з грамадзянскай вайной і жыццём вёскі. Яго творы карысталіся поспехам, яны перакладаліся на польскую, украінскую, чэшскую, яўрэйскую мовы.

Па ўспамінах паэта Паўла Пруднікава (таксама рэпрэсаванага) *«Платон Галавач быў рослы, стройны, прыгожы малады чалавек з бялявай чупрынай, якой не стараўся закрываць свой шырокі і высокі лоб, з блакітнымі вачамі, белымі, як цукар, зубамі, з правільнымі рысамі твару, на якім заўсёды ззяла ўсмешка, акуратна апрануты і абуты. Пераважна любіў хадзіць у светла-шэрым касцюме і белай кашулі-касаваротцы, вышытай беларускім народным арнаментам і падпяразанай тонкім поясам з кутасамі. Ён заўсёды з кожным быў прыветлівы і стараўся трымацца роўным. У час гутаркі ніколі не перабіваў свайго субяседніка. Спачатку даваў магчымасць выказацца яму, а потым ужо гаварыў сам, ніколі ні на каго не павышаў голасу. Скажу шчыра — не любіць яго была нельга».*

А вось што прыгадваў пра пісьменніка Я.Скрыган (таксама рэпрэсаваны) у сваёй кнізе «Некалькі хвілін чужога жыцця» (Мн., 1990. С. 52):

«*Любіў глядзець трошачкі спадылба, гаворыў вельмі спакойна і ціха, голас у яго быў мяккі, з малюсенькім насавым гучаннем. І здалося зусім нечаканым, што няма ў яго ні рэзкага жэсту, які звычайна выпрацоўвае прафесія, ні строгага позірку, ні павышанай камандзірскай ноты — усё па чалавечы проста і душэўна*».

Арыштавалі Г. 11.8.1937 у Мінску па адрасе: вул. Маскоўская, д. 8/1, кв. 34. Пры вобыску следчыя канфіскавалі 67 сшыткаў рукапісаў (магчыма, сярод іх быў і раман «Ён»). У сувязі з арыштам выключаны з ВКП(б). Ва ўнутранай турме НКВД лёс звёў Г. з яшчэ адным рэпрэсаваным пісьменнікам С. Шушкевічам, які пазней успамніў такі эпізод (прыведзены ў кнізе В. Куляшовай «Лясному рэху праўду раскажу», Мн., 1989):

«Платона Галавача і Васіля Каваля я бачыў апошні раз 3 кастрычніка 1937 года. Іх прывялі сведчыць супраць мяне. Скатаваны і знясілены, Платон Раманавіч

доўга маўчаў... Нарэшце загаварыў: «За <мной> няма ніякай віны, таксама, як і за кожным з нас». Сказаў і заплакаў...»

Перад «судом» Г. пакіне ў камеры запіску: *«Таварышы, даруйце, калі чым вінаваты перад вамі. Гісторыя яшчэ скажа праўду пра нас. Платон».* Але на «судзе» (пачнецца ў 22.15, а скончыцца праз пятнаццаць хвілін) вінаватым сябе прызнаў.

28.10.1937 у 22.30 тройкай НКВД асуджаны як «арганізатар тэрарыстычнай групоўкі» і за «правядзенне нямецка-фашысцкай дзейнасці» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны праз некалькі гадзін пасля прысуду.

З сакрэтнай даведкі начальніка 1-га спецаддзела НКВД Шавялёва:

«Акт аб выкананні прысуда захоўваецца ў Мінску ў Асобым архіве 1-га спецаддзела НКВД СССР том 8 ліст 16».

Асабовая справа Г. № 6852-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі. Многія яго творы засталіся няскончанымі, у тым ліку кніга пра паўстанне 1863—64 і К. Каліноўскага. Імем Г. названы вуліца і завулак у Бабруйску; у 1968 на будынку Гарбацэвіцкай школы Бабруйскага р-на, дзе вучыўся Г., адкрыта мемарыяльная дошка.

Тв.: Зб. тв.: У 3 т. Мн., 1958. Т. 1. Апавяданні. Нарысы. Артыкулы. Т. 2. Аповесці. Т. 3. Праз гады: Раман; Пісьмы / / Полымя. 1963, № 4; Некалькі слоў пра сябе // Пра час і пра сябе. Мн., 1966; Праз гады. Мн., 1992; Спалох на загонах. Мн., 1996.

Літ.: Булацкі Р. В., Карніловіч Э. А. Платон Галавач — публіцыст. Мн., 1973; Бугаёў Дз. З кагорты першых // Бугаёў Дз. Талент і праца. Мн., 1979; Каленкович И. Творчество Платона Галавача: (Жанрово-стилевое своеобразие): Автореферат дис. канд. филол. н. Мн., 1979; БП, т. 2; ЭГБ, т. 2; Рэпрэсаваныя...

5.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Маскоўская, д. 8/1, кв. 34 арыштавана хатняя гаспадыня, маці дваіх дзяцей (дачкі Галіны і сына Ралана) **Вечар Ніка Фёдараўна** (нар. ў 1905 у в. Машчыцы Слуцкага пав. Мінскай губ.), жонка Платона Галавача. 28.11.1937 асуджана асобай нарадай пры НКВД як «член сям'і расстралянага ворага радзімы» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР (в. Далінская). Пасля вызвалення вярнулася на радзіму. Рэабілітавана трыбуналам БВА 24.7.1956. Асобная справа В. № 6759-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Далей — no coment:

«*Зам. Министру внутренних дел БССР полковнику Ханяк.*

Рапорт.

В 1 спецотдел МВД БССР поступило заявление Вечер Нины Федоровны о розыске Головача Платона Романовича, осужденного ВК Верховного суда СССР к ВМН.

Прошу вашего согласия объявить заявителю Вечер Н.Ф., что муж ее, Головач П.Р. находясь в лагере 25 декабря 1944 г. умер от паралича сердца.

Начальник 1 спецотдела МВД БССР майор Минаев».

На рапарце ёсць рэзалюцыя:

«Согласен. 19.VIII» (1956 г. — *Л. М.*) *Подпіс».*

ГЕРШОН Іосіф Хаймавіч [лют. 1900, Бабруйск Мінскай губ., цяпер Магілёўская вобл. — 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], дзяржаўны служачы. З сям'і рабочага. Атрымаў пачатковую адукацыю. У 1919 уступіў у ВКП(б). Пад час арышту — нам. наркама асветы БССР. Арыштаваны 26.6.1937 у Мінску па адрасе: вул. Камунальная, д. 21/25, кв. 7. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 29.10.1937 як «член антысавецкай тэрарыстычна-шпіёнскай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 13.8.1957. Асабовая справа Г. № 10812-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

4.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Рабкораўская, д. 16, кв. 8 арыштавана маці дваіх дзяцей, настаўніца школы слабаграматных пры Мінскай войлачнай фабрыцы **Гершон (Шведзік) Броня Борухаўна** (нар. 9.8.1898 у Бабруйску; атрымала вышэйшую адукацыю), жонка Іосіфа Гершона. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і ворага народа» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Далейшы яе лёс невядомы. Рэабілітавана трыбуналам БВА 13.1.1956. Асабовая справа Г. захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

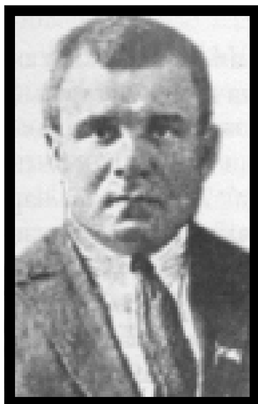
Літ.: Рэпрэсаваныя...

ДЗЕНІСКЕВІЧ Мікалай Міхайлавіч [26.4(9.5).1904, в. Закаблукі Мінскага пав., цяпер Мінскі р-н — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], партыйны дзеяч. З сям'і рабочага. Атрымаў сярэднюю адукацыю, працаваў слесарам на Мінскай чыгунцы. З 1921 — на камсамольскай рабоце. З 1925 — сакратар Аршанскага камітэта ЛКСМБ, потым на партыйнай рабоце. У 1930 скончыў курсы партыйных работнікаў у Маскве. З 1933 — загадчык аддзела ЦК КП(б)Б, сакратар Лёзненскага райкама, Віцебскага гаркама КП(б)Б (1937), другі сакратар ЦК КП(б)Б. Арыштаваны з жонкай 26.7.1937 на дачы ЦК КП(б)Б «Гарадзішча». Асуджаны за «ўдзел у контррэвалюцыйнай арганізацыі правых» да ВМП. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 25.2.1956. Асабовая справа Д. № 5900-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

26.7.1937 на дачы ЦК КП(б)Б «Гарадзішча» разам з мужам арыштавана ўрач Лёзненскай бальніцы **Коршун Ірына Васілеўна** (нар. 4.12.1912 у Мінску ў сям'і рабочага), жонка Мікалая Дзяніскевіча. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і здрадніка радзімы, прыгаворанага да ВМП» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР (Акмолінск), потым у Салікамскі інвалідны лагер НКВД Молатаўскай (цяпер Пермскай) вобл. Вызвалена 26.7.1945. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана трыбуналам БВА 10.12.1955. Асабовая справа К. № 6301-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: Назвы населеных пунктаў.

Літ.: ЭГБ. *Т. 3;* Рэпрэсаваныя...

1930-я гады

ДЗЯКАЎ Ананій Іванавіч [1.10.1896, в. Багданаўка Мсціслаўскага пав., цяпер Мсціслаўскі р-н Магілёўскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], дзяржаўны дзеяч, педагог. З сялянскай сям'і. Скончыў пачатковую школу. Удзельнічаў у 1-й сусветнай вайне. За мужнасць у баях атрымаў афіцэрскае званне. У 1918 уступіў у ВКП(б), узначаліў Вяземскі зямельны аддзел. У 1919—23 служыў у Чырвонай арміі (камандзір роты). З 1923 — нам. старшыні Мсціслаўскага павятовага выканкама. У 1924 прызначаны нам. старшыні (потым старшынём) Магілёўскага акруговага выканкама. У ліп. 1928 накіраваны на вучобу ў Прамысловую акадэмію ў Маскву, але вучыцца не давялося — быў прызначаны нам. старшыні (пазней старшынёй) Віцебскага выканкама. У 1930—34 вучыўся ў Маскве ў Інстытуце чырвонай прафесуры. З лют. 1934 — нам. рэктара, рэктар БДУ. Быў жанаты, гадаваў дваіх дзяцей. З восені 1935 загадчык аддзела ЦВК БССР. У ліп. 1936 прызначаны наркамам асветы БССР. Арыштаваны 11.5.1937 у Мінску па адрасе: вул. Горкага, д. 21/52, кв. 24. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член нацыянал-фашысцкай арганізацыі, які праводзіў

шкодніцкую работу ў галіне народнай асветы» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 3.4.1957. Асабовая справа Д. № 10175-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

22.9.1937 у Мінску па адрасе: вул. 11 ліпеня, д. 18, кв. 2 арыштавана хатняя гаспадыня **Дзякава Марыя Іванаўна** (н. 19.2.1904 у Мсціслаўлі, атрымала сярэднюю спецыяльную адукацыю), жонка Ананія Дзякава. 28.11.1937 асобай нарадай НКВД асуджана як «жонка здрадніка радзімы» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана трыбуналам БВА 8.6.1956. Яе асабовая справа № 6688-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: Рапановіч. Слоўнік геаграфічных назваў.

Літ.: Яноўскі А., Зельскі А. Гісторыя Беларускага дзяржаўнага універсітэта ў біяграфіях яго рэктараў. Мн., 2001. С. 47—60; Рэпрэсаваныя...

1920-я гады

ДУДАР Алесь [сапр.: **Дайлідовіч Аляксандр Аляксандравіч**; 24.12.1904, в. Навасёлкі Мазырскага пав. Мінскай губ., цяпер Петрыкаўскі р-н Гомельскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], паэт, крытык, перакладчык, першы муж паэткі і настаўніцы Наталлі Вішнеўскай (1907—1989). З бел. сялянскай сям'і. У час 1-й сусветнай вайны Дайлідовічы знаходзіліся ў бежанстве. Выязджалі ў Тамбоўскую вобл. (Казлоў, цяпер Мічурынск). Вясной 1917 сям'я вярнулася ў Беларусь. Пасля сканчэння (1921) сярэдняй школы (па іншых звестках — сямігодкі) Д. уступіў у тэатральную трупу славутага У. Галубка. Першы верш апублікаваў у 1921 у газ. «Савецкая Беларусь». У 1923 — адзін з заснавальнікаў мінскай, віцебскай і полацкай філій «Маладняка». Выступаў таксама як крытык і празаік. Перакладаў з рускай, нямецкай, французскай моў. У 1927—28 вучыўся на літаратурна-лінгвістычным аддзяленні педагагічнага ф-та БДУ.

Алесь Звонак успамінаў: *«Малады, круглатвары, з усмешліва-цёплым позіркам, высокі і зграбны... вочы ясныя, усмешлівыя, з нейкімі іскрынкамі. Голас мяккі, задушэўны, здаецца, крыху з прышэптам... Гэта і ёсць Алесь Дудар»* («Неспакойныя сэрцы», Мн., 1973).

У выніку кампаніі супраць бел. пісьменнікаў-студэнтаў Д. быў вымушаны пакінуць ун-т. У снеж. 1927 выйшаў з «Маладняка» і далучыўся да новага аб'яднання «Полымя». За верш «Пасеклі наш край папалам...» арыштаваны ДПУ 20.3.1929; высланы на тры гады ў Смаленск. Зноў арыштаваны ў Смаленску 22.7.1930 і прывезены ў Мінск на допыты па справе «Саюза вызвалення Беларусі». У 1931 зноў у Смаленску. Пасля сканчэння тэрміну высылкі вярнуўся ў Мінск. Сябра СП БССР з 1934. У 1935—36 у асноўным займаўся перакладамі. Трэці раз арыштаваны 31.10.1936 у Мінску па адрасе: вул. Праваднaя, д. 15а, кв. 2. Як з «нацдэмам са стажам» следчыя з Д. доўга не цырымоніліся і адразу пачалі катаваць. «Гутаркай» з паэтам займаўся вядомы сваімі садысцкімі схільнасцямі следчы Быхоўскі. Пасля трохсутачнага «канвееру» паэт «успомніў», што сапраўды лічыў, што «Москва руссифицирует Беларусь... і все беды Беларуси идут от Москвы... а период с двадцать пятого по двадцать шестой годы был золотым веком истории беларусской литературы...» (З асабовай справы А. Дудара № 10861-с; захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі).

Журналіст З. на адным з допытаў у НКВД не вытрымаўшы катаванняў паведаміў пра такі выпадак: *«Дудар вытащил спрятанные фото высланных нацдемов и вспоминая о совместной с ними деятельности, высказывался об этом периоде, как о расцвете белорускої культуры...»*

28.10.1937 Д. быў асуджаны тройкай НКВД як «член антысавецкай аб'яднанай шпіёнска-тэрарыстычнай нацыянал-фашысцкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 21.9.1957.

Тв.: *Выбр. тв. Мн., 1959; Вежа: Вершы і паэмы. Мн., 1984.*

Літ.: *Багдановіч І. Будучыня з сінімі крыламі: Літаратурны партрэт А.Дудара // Роднае слова. 1994, № 12; Міхнюк У. Арыштавацъ у высылцы: Дакументальны нарыс пра Алеся Дудара. Мн., 1996; Маракоў Л. Алесь Дудар: штрыхі да партрэта пісьменніка // Роднае слова. 2001. № 12.*

1920-я гады

ВІШНЕЎСКАЯ Наталля Вячаславаўна [3.5.1907, Коўна, цяпер Каўнас, Літва — 3.5.1989, Ленінград], паэтэса, рэдактар. У час 1-й сусветнай вайны з бацькамі ў эвакуацыі ў Самарскай губ. Пасля грамадзянскай вайны Вішнеўскія жылі на Случчыне. Тады пачала пісаць вершы. Уплыў на фарміраванне паэтэсы аказаў Якуб Колас, які ўвёў яе ў літаб'яднанне «Маладняк» і дапамог стаць

студэнткай МБПТ (1924). Удзельнічала ў 1-м з’ездзе «Маладняка» (1925). Публікавалася з 1926. У 1928, на апошнім курсе вучобы, абралася шлюбам з А. Дударом, з якім пазнаёмілася ў «Маладняку». Неўзабаве мужа арыштавалі і выслалі ў Смаленск. Нягледзячы на ярлык жонкі «ворага народа», В. удаецца паступіць у БДУ (1929). Аднак на працягу года яе творы не друкаваліся, яна не магла знайсці працы, часам галадала. У 1930 «Маладняк» і «Савецкая Беларусь» зноў пачалі друкаваць вершы В., але ў сувязі з узбуджэннем новай справы на А. Дудара і выклікам В. на допыты яна шукае паратунку ў Маскве (1930). Тут працавала ў бел. секцыі Дзяржвыдавецтва народаў СССР. Пасля яе ліквідацыі перайшла ў газ. «Гудок», рэдагавала бел. старонку. Там пазнаёмілася са сваім другім мужам А. Звонакам. У 1934 вярнулася ў Мінск. У 1936 па справах А. Дудара і А. Звонака зноў выклікалася на допыты. Арышту пазбегла дзякуючы падказцы знаёмага следчага. Разам з маці падалася на Украіну, потым у Ленінград (1938), дзе выйшла замуж трэці раз за бел. паэта Я. Бобрыка. З 1942 — у Горкаўскай вобл. У 1945 вярнулася ў Ленінград, працавала бібліятэкарам. Выгадавала двух дзетдомаўскіх хлопцаў (абодва сталі капітанамі далёкага плавання). У канцы 1940-х — пачатку 1950-х г. зноў выклікалася на допыты ў МДБ. З 1962 на пенсіі. Да літаратурнай дзейнасці не вярнулася.

Тв.: Бандарына З., Вішнеўская Н., Пфляўмбаум Я. *Вершы. Мн., 1926.*

Літ.: Маракоў Л. Тры замужжы Наталлі Вішнеўскай // Голас Радзімы. 1999. 10 — 17 чэрв.

1930-я гады

ДУНЕЦ Хацкель Майсеевіч [студз. 1897, Слонім Гродзенскай губ., цяпер Гродзенская вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], крытык, публіцыст. Атрымаў сярэднюю спецыяльную адукацыю. З 1920 у РКП(б); быў на партыйнай рабоце ў Віцебску. З 1926 жыў у Мінску. Публікаваўся з 1927. Быў нам. рэдактара яўрэйскай газ. «Октобэр», рэдактарам газ. «Літаратура і мастацтва»; адным з кіраўнікоў яўрэйскай секцыі СП БССР. У 1930—35 нам. наркама асветы БССР. Сябра СП БССР з 1934. У сярэдзіне 1930-х г. абвінавачваўся ў трацкізме. У 1935 выключаны з партыі і зняты з усіх адказных пасад. Працаваў культработнікам на заводзе імя Кірава. Арыштаваны 8.6.1936 у Мінску па адрасе: вул. Кірава, д. 5/30, кв. 3. Асуджаны 27.8.1936 да 5 гадоў ППК. Этапаваны ва Ухт-Пячорскі канцлагер НКВД Комі АССР. Зноў арыштаваны ў крас. 1937, дастаўлены ў Мінск і 28.10.1937 прыгавораны да ВМП. Расстраляны. Верагодна, была рэпрэсавана і жонка Д. Па першай справе (№ 19688-с; захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі) рэабілітаваны 24.1.1967 калегіяй па крымінальных справах Вярхоўнага суда БССР, па другой 2.3.1967.

Літ.: Рашэнні парткома Наркамасветы і Саюза савецкіх пісьменнікаў па справе тав. Дунца: Пастанова бюро Мінскага гаркома КП(б)Б // ЛіМ. 1935, 23 лют.; БП. Т. 2; Рэпрэсаваныя...

ЖЫВУЦКІ Іван Сцяпанавіч [1912, в. Зарэмец (Зарэмбы?) Барысаўскага (?) пав. Мінскай губ., цяпер Бярэзінскі р-н Мінскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], педагог. З сялянскай сям'і. Атрымаў вышэйшую адукацыю (верагодна, скончыў у першай палове 1930-х г. МВПІ). Працаваў настаўнікам у СШ мяст. Заслаўе Мінскага р-на. Арыштаваны 14.10.1937. Асуджаны 28.10.1937 пазасудовым органам НКВД як «удзельнік контррэвалюцыйнай шпіёнскай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 19.10.1959. Асабовая справа Ж. № 14857-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

1920-я гады

ЗАРЭЦКІ Міхась [сапр.: **Касянкоў Міхаіл Яўхімавіч**; 20.11.1901, в. Высокі Гарадзец Сенненскага пав. Магілёўскай губ., цяпер Талачынскі р-н Віцебскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], празаік, драматург, перакладчык, крытык. Дзяцінства прайшло ў в. Зарэчча пад Шкловам — адсюль паходзіць і псеўданім. Вучыўся ў Аршанскім духоўным вучылішчы і Магілёўскай духоўнай семінарыі (у 1917 пакінуў семінарыю пасля 2 гадоў вучобы). У 1919 настаўнічаў на Магілёўшчыне. Уступіў у ВКП(б). У 1920—27 палітработнік Чырвонай Арміі. Публікавацца пачаў у 1922. З 1924 член літаб'яднання «Маладняк», уваходзіў у Цэнтральнае Бюро арганізацыі. У 1926—27 рэдагаваў час. «Маладняк». У 1927 стаў адным з ініцыятараў утварэння новага літаб'яднання «Полымя». У жн. — кастр. 1927 у складзе дэлегацыі бел. літаратараў наведаў Латвію, Чэхаславакію, Германію, Францыю. Адзін з ініцыятараў тэатральнай дыскусіі ў ліст. 1928 [артыкулы «Два экзамены (Да пытання аб тэатральнай крытыцы)», «Чым пагражае нам Белдзяржкіно? (Да крытыкі тэматычнага плана)»]. Выступленні З. ў друку былі расцэнены як праявы нацыянал-дэмакратызму. Разам з А. Александровічам і А. Дударом ён заявіў пра выхад з БДУ

(публікацыя ў «Савецкай Беларусі» 4.12.1928). У 1929 выключаны з ВКП(б) за «праяўленне нацыянал-дэмакратызму». Член СП Беларусі з 1934. Працаваў загадчыкам аддзела літаратуры і мастацтва БелАН. Ажаніўся, гадаваў сына Вячаслава і дачку Радаміру.

Пазней П. Пруднікаў успамінаў: *«Гэта быў стройны, вышэй сярэднята росту, бландзіністы, маладжавы на погляд чалавек. Заўсёды акуратна апрануты, падцягнуты, добра прычэсаны, чыста паголены. Твар яго меў удумліва-дабрадушны выгляд, вочы — сіне-блакітныя. Гаварыў ціха, але пераканаўча. Ніколі не павышаў голасу. Паходка была быстрая, імклівая, але не мутуслівая».*

Я. Скрыган удакладняў (у кнізе «Некалькі хвілін чужога жыцця», Мн., 1990, с.33): *«У 1927 годзе Міхась Зарэцкі выглядзеў зусім іначай* (чым аўтар гэтых радкоў — *Л. М.*). *Гэта быў ужо ў поўным сэнсе слова пісьменнік і інтэлігент. Папулярнасці і славе яго адпявядаў вонкавы выгляд. Апранены ён быў, як тады казалі, чыста па-еўрапейску: самае моднае элегантнае паліто, блішчастыя пальчаткі і капялюш. А капялюш на той час мала хто насіў, гэта была нават вельмі смела. Бачылі яго найчасцей разам з А. Александровічам і А. Дударом... Мы тады зачытваліся М. Зарэцкім. Пісаў ён многа, горача і ярка».*

Арыштаваны 3.11.1936 у Мінску па адрасе: вул. Абутковая, д. 23, кв. 3.

Пратакол вобыску ў кватэры М. Зарэцкага:

«*Взято для доставления в НКВД Белоруссии следующее:*

Паспорт.

Заграничный паспорт.

Удостоверение СП № 1543.

Другие документы:

Писем — 44 штуки, открытки — 13 шт., адресов телеф. и телег. — 10 штук, телеграмм — 3 шт., 9 пакетов с выписками из контрреволюционной троцкистской литературы, 19 записных книжек, 20 тетрадей с разными записями (магчыма сярод іх быў і раман «Крывічы» — *Л. М.*), *фотокарточек 20 шт., групповых фото — 50 штук, написанных общих тетрадей — 2 штук.*

Рукопись на 3129 листах. Разная переписка на 953 листах…

Книг с автографами — 83 шт., книг разных авторов и изданий — 80 шт., Зарецкий — сочинения — 36 шт.»

Асуджаны тройкай НКВД 28.10.1937 у 18.30 (пасяджэнне працягвалася 15 хвілін) як «актыўны член нацыянал-фашысцкай тэрарыстычнай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 7.12.1957. Асабовая справа К. № 11069-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі. Многія рукапісы З. загінулі, у прыватнасці, гістарычная драма «Рагнеда» (1929), працяг рамана «Крывічы».

Таксама была рэпрэсавана жонка З. **Марыя Іванаўна Касянкова** (некаторы час пакаранне адбывала разам з Л. Геніюш).

Два дакументы з асабовай справы Міхася Зарэцкага:

«Секретно.

Справка.

Приговор о расстреле Косенкова-Зарецкого Михаила Ефимовича приведен в исполнение в Минске 29/X—1937. Акт о приведении приговора в исполнение хранится в Особом архиве в спецотделе НКВД СССР т. 8, лист 155.

Нач. отд. спец. отд. НКВД СССР
лейтенант госбезопасности Шевелев».

«22 октября 1956. Секретно.

Начальнику Главного управления милиции МВД СССР,

Начальнику 1 спецотдела МВД СССР,

Главному военному прокурору.

Прошу дать указание соответствующему отделу ЗАГС о выдаче гражданке Косенковой Марии Ивановне [следующего] свидетельство о смерти ее мужа Зарецкого М.Е.:

«Зарецкий Михаил Ефимович 1901 г. рождения был осужден Военной Коллегией Верховного Суда СССР 28 октября 1937 г. и, отбывая наказание, умер 13 июня 1941 г.»

Гр. Косенкова М.И. проживает по адресу:

Г. Баку 40, III Поперечная 15, кв. 3.

Зам. Председателя Военной Коллегией Верховного Суда СССР

А. Борисоглебский».

Тв.: Зб. тв. Т. 1—4. Мн., 1989—1992.

Літ.: Мушынскі М. Нескароны талент: Праўдзівая гісторыя жыцця і творчасці Міхася Зарэцкага. Мн., 1991; БП, т. 2; ЭГБ, т. 3; Рэпрэсаваныя...

ІСПРАЎНІКАЎ Прохар Іванавіч [16.3.1902, в. Трыбулінцы (?) Веліжскага або Віцебскага пав. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], журналіст. З бел. сялянскай сям'і. Атрымаў сярэднюю адукацыю. Уступіў у ВКП(б). Да арышту — нам. загадчыка сельскагаспадарчага аддзела рэдакцыі газ. «Віцебскі пралетарый». Быў жанаты, гадаваў дваіх дзяцей. Арыштаваны 3.7.1937 у Віцебску па адрасе: вул. 1-я Свярдлова, д. 19. Перавезены ў Мінск. Асуджаны тройкай НКВД 29.10.1937 за «дзейнасць у складзе антысавецкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 10.6.1958. Асабовая справа І. захоўваецца ў архіве УКДБ Віцебскай вобл.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

КАВАЛЁЎ Захар Ціханавіч [1900, в. Узлогі Клімавіцкага пав. Магілёўскай губ., цяпер Хоцімскі р-н Магілёўскай вобл. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], партыйны работнік. З бел. сялянскай сям'і. Атрымаў вышэйшую адукацыю. Уступіў у ВКП(б) (1922). Пад час арышту — сакратар Варашылаўскага РК КП(б)Б. Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 9.9.1937 у Мінску па адрасе: вул. Савецкая, д. 171, кв. 6. Выключаны з партыі ў сувязі з арыштам. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД як «член антысавецкай тэрарыстычнай шпіёнскай арганізацыі правых» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 14.11.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа К. № 10990-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: Рапановіч. Слоўнік назваў населеных пунктаў.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

1928 г.

КАВАЛЬ Васіль [сапр.: **Кавалёў Васіль Пятровіч**; 4(17).8.1907, в. Сава Горацкага пав. Магілёўскай губ., цяпер Горацкі р-н Магілёўскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], празаік. У 1925 скончыў агульнаадукацыйныя курсы пры Горацкай сельскагаспадарчай акадэміі; увосень 1925 паступіў у Магілёўскі педтэхнікум. Тады ж быў прыняты ў літаб'яднанне «Маладняк». Пачаў друкавацца ў 1926 у час. «Аршанскі маладняк». У 1926—29 (з перапынкам) вучыўся на літаратурна-лінгвістычным аддзяленні педагагічнага ф-та БДУ, але кінуў вучобу і пайшоў на творчую працу. Пасля другога расколу «Маладняка» у 1928 абраны членам Цэнтральнага Бюро аб'яднання і ўведзены ў рэдакцыйную групу час. «Маладняк», дзе застаўся пасля ўтварэння БелАПП. Восенню 1928 крытык А. Мардвілка пісаў: *«Ніхто* (як В. Каваль — *Л. М.*) *не ахапляе так эмацыянальна сілу зямлі і цягу да яе чалавека, самую існасць сялянскага жыцця і працы».* З 1931 К. — актыўны ўдзельнік Беларускага літаратурнага аб'яднання Чырвонай Арміі і Флота. У 1932—34 служыў у войску, быў ваенным журналістам газ. «Красноармейская правда» ў Смаленску.

Я.Скрыган успамінаў: *«Аказалася, што ён зусім не пявучы, не такі паэтычны і ласкавы, як назва яго кнігі* («*Як вясну гукалі*» — *Л. М.*), *а наадварот, маўклівы, спакойны, з чорнымі і цвёрдымі валасамі, трохі насуплены, задуманы, трохі недаверлівы, з нізка апушчанаю галавою, з цяжкаю верхняю губою і як бы пужлівымі вачыма... Усміхаўся ён скупа, як бы баючыся, каб чаго нядобрага не падумалі пра яго ўсмешку»* («Некалькі хвілін чужога жыцця», Мн., 1990).

Арыштавалі К. 2.11.1936 у Мінску па адрасе: вул. Маскоўская, д. 3/2, кв. 4. 28.10.1937 асудзілі як «члена антысавецкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Верагодна, былі рэпрэсаваны і сваякі К. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 24.9.1957. Асабовая справа К. № 10898-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: Выбр. тв. Мн., 1932; Выбр.: Аповесці і апавяданні. Мн., 1959; Следапыты; Санька-сігналіст. Мн., 1961.

Літ.: Пальчэўскі А. Васіль Каваль // Пальчэўскі А. Выбр. тв. Т. 2. Мн., 1975; Казека Я. Васіль Каваль // Казека Я. Падарожжа ў маладосць. Мн., 1984; Грамадчанка Т. Васіль Каваль // Беларускія пісьменнікі і літаратурны працэс 20—30-х гг. Мн., 1985; БП. Т. 3; ЭГБ. Т. 3; Рэпрэсаваныя...

КАВАЛЬЧУК Захар Захаравіч [1893, в. Крыўляны Пружанскага пав. Гродзенскай губ., цяпер Жабінкаўскі р-н Брэсцкай вобл. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З бел. сялянскай сям'і. Атрымаў сярэднюю спецыяльную адукацыю. Уступіў у ВКП(б) (1920). У 1930-я гады — сакратар Аршанскага акруговага камітэта партыі, загадчык аддзела кадраў ЦК КП(б)Б, старшыня ЦК прафсаюзаў БССР, член ЦК КП(б)Б. Пад час арышту — дырэктар рыбна-кансервавага завода. Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 29.7.1937 у Мінску па адрасе: вул. Ленінская, д. 36/43, кв. 22. Выключаны з партыі ў сувязі з арыштам. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД як «актыўны член контррэвалюцыйнай тэрарыстычнай шпіёнскай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 15.9.1956 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа К. № 7252-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: Рапановіч. Слоўнік назваў населеных пунктаў.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

КАНДРАШУК Мікалай Фёдаравіч [1897, мяст. Скідзель Гродзенскага пав., цяпер Гродзенскі р-н — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З бел. сялянскай сям'і. Член ВКП(б) з 1919. Пад час арышту — начальнік упраўлення шкляной прамысловасці наркамата лёгкай прамысловасці БССР. Быў жанаты, гадаваў дваіх дзяцей. Арыштаваны 1.8.1937 у Мінску па адрасе: вул. Камуністычная, 3-ці дом Саветаў, кв. 26. Выключаны з партыі ў сувязі з арыштам. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД за «дзейнасць у складзе польскай шпіёнскай тэрарыстычнай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 16.4.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа К. № 10197-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

У вер. 1937 органамі НКВД арыштаваны інжынер Аршанскага ільнокамбіната **Кандрашук Канстанцін Фёдаравіч** (н. у 1894 у мяст. Скідзель), брат Мікалая Кандрашука. 20.10.1937 асуджаны за «контррэвалюцыйную дзейнасць» да ВМП і 4.11.1937 расстраляны ў Віцебскай турме НКВД. Рэабілітаваны 4.12.1957 трыбуналам БВА. Групавая справа К. і інш. № 10895-п захоўваецца ў архіве УКДБ Віцебскай вобл.

Кр. геагр.: Атлас гісторыі Беларусі. Мн., 2004.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

КАНТАР Саламон Мендзелевіч [май 1894, Горкі Магілёўскай губ., цяпер райцэнтр Магілёўская вобл. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. Член ВКП(б) з 1922. Да арышту — дырэктар Белпрамгандлю. Быў жанаты, гадаваў дваіх дзяцей. Арыштаваны 18.8.1937 у Мінску па адрасе: вул. Савецкая, д. 32/1, кв. 11. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД за «дзейнасць у складзе антысавецкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 6.7.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа К. № 10677-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр: Рапановіч. Слоўнік геаграфічных назваў.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

КАРАНЕЎСКІ Язэп Пятровіч [31.12.1887 (12.1.1888), Заслаўе Мінскага пав. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], дзяржаўны дзеяч, педагог, публіцыст. З сялянскай сям'і. Скончыў Маладзечанскую настаўніцкую семінарыю (1909), Віленскі настаўніцкі інстытут (1914). З 1915 выкладаў у Мінскім настаўніцкім інстытуце. У 1915—17 член культурна-асветніцкага гуртка «Наш край», з мая 1917 — арганізацыі «Маладая Беларусь». З 1916 у эвакуацыі ў Яраслаўлі. У маі 1918 прыехаў у Мінск, дзе вёў перамовы з урадам БНР па пытанні рээвакуацыі Мінскага настаўніцкага інстытута. У 1919—20 школьны інспектар і выкладчык геаграфіі Мінскай беларускай гімназіі. У 1920 нам. старшыні Беларускай камуністычнай арганізацыі; са жн. 1920 член КП(б)Б, загадчык аддзела ў Наркамаце асветы БССР. Правадзейны член Інбелкульта з 1924. Быў дырэктарам МБПТ. Публікаваўся ў перыядычным друку па праблемах адукацыі. З 1926 — нам. старшыні Інбелкульта. З 1927 — прарэктар Камуністычнага ун-та імя У.Леніна, з кастр. 1928 — намеснік, з кастр. 1929 да ліп. 1931 — рэктар БДУ. З 1932 — у Маскве, нам. дырэктара па вучэбнай часці Інстытута чырвонай прафесуры

сусветнай гаспадаркі і сусветнай палітыкі. Арыштаваны 15.7.1937 — у Маскве па адрасе: Цвярскі бульвар, д. 10, кв. 5. Крымінальную справу К. запатрабаваў НКВД БССР і ён быў этапаваны ў Мінск. Пасля катаванняў на допытах у вер. 1937 прызнаўся ў «шпіянажы на карысць Польшчы», у правядзенні «контррэвалюцыйнай нацыянал-фашысцкай прапаганды». Асуджаны 28.10.1937 тройкай НКВД як «член антысавецкай нацыяналістычнай тэрарыстычнай шпіёнскай дыверсійнай арганізацыі» да ВМП. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 6.4.1957. Асабовая справа К. № 16406-с з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Пасля арышту К. была арыштавана і асуджана да 5 гадоў пазбаўлення волі яго жонка П. Г. Каранеўская. Пакаранне адбывала разам з 3-гадовым сынам Юрыем.

Тв.: Да пачатку вучэбнага года // Асвета. 1924. № 3; Паслякастрычніцкі перыяд // Беларусь: Нарысы гісторыі, эканомікі, культурнага і рэвалюцыйнага руху. Мн., 1924; Інстытут беларускае культуры (Інбелкульт) // Наш край. 1927. № 10.

Літ.: ЭГБ. Т. 4; Гісторыя Беларускага дзяржаўнага універсітэта ў біяграфіях яго рэктараў. Мн., 2001; Рэпрэсаваныя...

КАРПЕНКА Іван Іванавіч [1905, мяст. Парычы Бабруйскага пав. Мінскай губ., цяпер Светлагорскі р-н Гомельскай вобл. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], навуковец. З сям'і службоўца. Атрымаў вышэйшую адукацыю. У 1930-я гады — загадчык лабараторыі Віцебскай ветэрынарнай станцыі. Арыштаваны 26.6.1937 у Віцебску па адрасе: вул. 1-я Свярдлова, д. 19. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 29.10.1937 за «дзейнасць у складзе антысавецкай групы» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 24.10.1957. Асабовая справа К. захоўваецца ў архіве УКДБ Віцебскай вобл.

29.11.1937 у Віцебску па адрасе: вул. 1-я Свярдлова, д. 19 арыштавана ветэрынарны ўрач Віцебскай навукова-даследчай ветэрынарнай станцыі **Карпенка Аляўціна Васільеўна** (нар. ў 1904 у мяст. Каршуноўка Тамбоўскай вобл., Расія), жонка Івана Карпенкі. Верагодна ў канцы 1937 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сем'і здрадніка радзімы» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Цемнікоўскі канцлагер НКВД Мардоўскай АССР. Далейшы яе лёс невядомы. Рэабілітавана 27.5.1957 трыбуналам Маскоўскай ВА. Асабовая справа К. захоўваецца ў архіве УКДБ Віцебскай вобл.

Кр. геагр.: Волости и важнейшие селения; Рапановіч. Слоўнік геаграфічных назваў.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

Першая палова 1930-х гадоў

КЛЯШТОРНЫ Тодар Тодаравіч [26.2(11.3).1903, в. Парэчча Лепельскага пав. Віцебскай губ., цяпер Лепельскі р-н Віцебскай вобл. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], паэт, перакладчык. Пасля службы ў войску вучыўся на рабфаку ў Оршы. Першыя вершы апублікаваў у 1925 у час. «Аршанскі маладняк». Першы зборнік вершаў «Кляновыя завеі» выйшаў у 1927. Аўтар паэмы «Калі асядае муць», у якой адзін з герояў сведчыў: «Мы ходзім пад месяцам і ГПУ». Пасля выйшлі зборнікі «Светацені» (1928), «Ветразі» (1929), «Палі загаманілі» (1930), «Праз шторм — на штурм» (1934). Тагачасная крытыка непрыхільна сустрэла яго паэзію; К. абвінавачвалі ў багемнасці і песімізме.

П. Пруднікаў успамінаў: *«Тодар Кляшторны быў ціхі, спакойны і выключна ветлівы чалавек. Ён заўсёды і ўсюды стараўся быць непрыкметным. Многа ведаў, слухаў іншых, але сам гаварыў мала. З выгляду ён быў прыгожы, высакарослы, крыху сутулаваты, як быццам гнуўся знарок, саромеючыся свайго росту, сінявокі, з добрай чупрынай непаслухмяных валосоў каштанавага*

колеру. Апрануты звычайна не па модзе. Як на вопратку, так і на абутак асаблівай увагі не звяртаў. Усе яго думкі і клопаты былі сканцэнтраваны на адным — паэзія, якой ён самаадданa служыў з дзіцячых гадоў свайго жыцця...

Вершы свае Тодар Кляшторны чытаў ціха, больш унутраным голасам, характэрным толькі для паэтаў. Ні жэстаў, ні мімікі не прымяняў. І, нягледзячы на ўсё гэта, слухачы яго вельмі добра прымалі. Асабліва тады, калі ён чытаў вершы на тэму кахання...»

Член літаб’яднанняў «Маладняк», «Узвышша», БелАПП. Перакладаў рускую паэзію на бел. мову. На вершы К. напісаны песні І. Івановым, М. Равенскім. У 1931 скончыў БДУ. Працаваў на радыё, у рэдакцыях бел. газет і часопісаў. Член СП Беларусі з 1934. Арыштаваны 3.11.1936 у Мінску па адрасе: вул. Фабрычная, д. 10/4, кв. 7. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 29.10.1937 у 11.00 як «член антысавецкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці.

Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 8.6.1957. Асабовая справа К. № 10476-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

28.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Фабрычная, д. 10/4, кв. 7 арыштавана маці траіх дзяцей **Германовіч Яніна Міхайлаўна** (нар. ў 1909 у в. Раванічы Ігуменскага пав. Мінскай губ., цяпер Чэрвеньскі р-н Мінскай вобл.), жонка Тодара Кляшторнага. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і здрадніка радзімы» да 8 гадоў ППК. 24.1.1938 прыбыла з Аршанскай турмы ў Акмолінскае аддзяленне Карагандзінскага канцлагера НКВД Казахскай ССР. Вызвалена 1.12.1945. Верагодна, у канцы 1940-х — пачатку 1950-х г. зноў арыштавана і выслана ў г. Бялова Кемераўскай вобл. Канчаткова вызвалена ў 1955. Рэабілітавана трыбуналам БВА 4.11.1955. Як напісана ў асабовай справе Г. № 5570-с (захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі), у 1957 кошт канфіскаванай у яе сям'і маёмасці быў «кампенсаваны». Памёрла ў 1959 у Мінску.

Кр. геагр.: Назвы населеных пунктаў.

Кр.: Хранить вечно.

Тв.: Залатое вязьмо: Выбр. вершы. Мн., 1960; Выбр. вершы. Мн., 1970.

Літ.: Багдановіч І. Э. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння. Мн., 2001; Шушкевіч С. Права на песню // Шушкевіч С. Выбр. творы: У 2 т. Мн., 1978. Т. 2.; БП. Т. 3; ЭГБ. Т. 4; Рэпрэсаваныя...

КУДЗЕЛЬКА Іосіф Фадзеевіч [1894, в. Рудзенск Ігуменскага пав. Мінскай губ., цяпер г. п. Пухавіцкага р-на Мінскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З сялянскай сям'і. Прымаў удзел у грамадзянскай вайне, узнагароджаны ордэнам Чырвонага сцяга. У 1924 уступіў у ВКП(б). У 1930-я гады — начальнік Упраўлення па ахове аўтарскіх правоў пры Саюзе пісьменнікаў БССР. Арыштаваны 30.4.1937 у Мінску па адрасе: Койданаўскі тракт, д. 29, кв. 1. Выключаны з ВКП(б). Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 (?) як «актыўны член антысавецкай арганізацыі» да ВМП. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 2.12.1958. Асабовая справа К. № 13352-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1937 у Мінску па адрасе: Койданаўскі тракт, д. 29, кв. 1 арыштавана бактэрыёлаг Мінскага мясакамбіната **Аляксеева (Кудзелька) Уладзіслава Мікітаўна** (нар. ў 1901 у в. Кабылля Вілейскага пав. Віленскай губ., цяпер в. Кастрычніцкая Вілейскага р-на Мінскай вобл.; атрымала вышэйшую адукацыю), жонка Іосіфа Кудзелькі. 29.11.1937 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і расстралянага здрадніка радзімы» да 8 гадоў ППК. У студз. 1938 этапавана (з Аршанскай турмы) у Акмолінскае аддзяленне Карагандзінскага канцлагера НКВД Казахскай ССР. 15.8.1938 пераведзена ў Сярэдне-Азіяцкі канцлагер НКВД Узбекскай ССР. Вызвалена і рэабілітавана ў перыяд 8.12.1943—10.1.1944. Далейшы лёс невядомы. Асабовая справа А. № 7253-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

13.7.1937 у Мінску па адрасе: вул. К. Маркса, д. 40, кв. 10 арыштаваны парт. і дзяржаўны дзеяч **Кудзелька Іван Фадзеевіч** (нар. 30.11.1891 у в. Рудзенск; з 1914 у арміі; з сак. 1918 у Чырвонай арміі; уступіў у ВКП(б) (1918); з 1922 працаваў на Менскім чыгуначным вузле; з 1925 сакратар Гарадоцкага, Глускага райкамаў КП(б)Б; у 1930

сакратар Мазырскай акружной кантрольнай камісіі; з 1932 — загадчык аддзела кадраў ЦК КП(б)Б; у 1933 сакратар Мінскага гаркама КП(б)Б; з 1935 наркам фінансаў БССР. Быў жанаты, гадаваў дваіх дзяцей), брат Іосіфа Кудзелькі. 28.7.1937 пазасудовым органам НКВД асуджаны за «дыверсійна-шпіёнскую дзейнасць у наркамфіне БССР» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці і расстраляны (28.6.1938). Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 26.3.1957. Асабовая справа К. № 10144-с з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

22.9.1937 у Мінску па адрасе: вул. К. Маркса, д. 40, кв. 10 арыштавана хатняя гаспадыня **Кудзелька Ксенія Якаўлеўна** (нар. 21.1.1894 у с. Лоцманская Каменка, цяпер Днепрапятроўскай вобл., Украіна), жонка Івана Кудзелькі. 8.10.1937 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і здрадніка Радзімы» да 5 гадоў ППК і этапавана ў Цемнікоўскі канцлагер НКВД Мардоўскай ССР (ст. Поцьма). Далейшы яе лёс невядомы. Рэабілітавана 12.4.1957 судовай калегіяй па крымінальных справах Вярхоўнага суда БССР. Асабовая справа К. № 10179-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

17.10.1937 у Мінску па адрасе: вул. К. Маркса, д. 40, кв. 10 арыштаваны **Кудзелька Уладзімір Іванавіч** (нар. ў 1921 у Днепрапятроўску), сын Івана Кудзелькі. 8.10.1938 асобай нарадай пры НКВД асуджаны разам з маці як «член сям'і здрадніка Радзімы» да 3 гадоў ППК і этапаваны ва Усольскі канцлагер НКВД Свярдлоўскай вобл. 18.8.1941, верагодна, лагернай тройкай прыгавораны за «антысавецкую прапаганду» да 10 гадоў ППК. Загінуў у зняволенні 10.5.1942. Рэабілітаваны 27.12.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда БССР. Асабовая справа К. № 11320-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

18.11.1937 у в. Крыніца Смілавіцкага р-на Мінскай вобл. арыштаваны **Кудзелька Міхаіл Фадзеевіч** (нар. ў 1897 у в. Рудзенск), верагодна, малодшы брат Іосіфа і Івана Кудзелькаў. 15.2.1938 пастановай НКВД асуджаны

за «антысавецкую дзейнасць» да ВМП і 15.3.1938 расстраляны ў Мінскай турме НКВД. Рэабілітаваны 15.6.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда БССР. Асабовая справа К. № 10590-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: Волости и важнейшие селения; Назвы населеных пунктаў; Рапановіч. Слоўнік геаграфічных назваў.

Кр.: Хранить вечно.

Літ.: ЭГБ. Т. 4; Рэпрэсаваныя...

1930-я гады

КУЛЬБАК Майсей Саламонавіч [13(25).3.1896, мяст. Смаргонь Ашмянскага пав. Віленскай губ., цяпер Гродзенскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], паэт, празаік, драматург. Вучыўся ў Валожынскім ешыбоце. У сувязі з пачаткам 1-й сусветнай вайны ў 1914 пераехаў у Мінск. Экстэрнам здаў экзамен на званне народнага настаўніка. Працаваў у школах і гімназіях Смаргоні, Мінска, Вільні. Пачаў публікавацца з 1916. Прыхільна сустрэў Кастрычніцкую рэвалюцыю, якой прысвяціў пафасную паэму «Горад» (1919). У 1919 К. знаходзіўся ў Вільні, трапіў пад польскую ўладу. З 1920 да 1927 жыў у Вільні і Берліне. Вярнуўся ў Мінск у 1928. Працаваў у рэспубліканскіх газетах; у яўрэйскім сектары БелАН. Член СП Беларусі з 1934. Перакладаў на ідыш творы Якуба Коласа і Янкі Купалы.

З успамінаў М. Хведаровіча («Шчыры сябра...». ЛіМ, 22 крас. 1966): *«М. Кульбак быў вясёлым чалавекам, у якім жыла, як кажуць, «смяшынка-залацінка», умеў цікава расказаць, і я не раз бачыў, як Купала, Колас і Чорны сядзелі з ім на канапе ў Доме пісьменніка і ўважліва яго слухалі...*

У Смалявічах нам давялося некалькі разоў выступаць перад чытачамі. Даклады рабіў Х. Дунец, а М. Кульбак, В. Маракоў, В. Каваль і я чыталі свае творы. М. Кульбак чытаў вершы на яўрэйскай мове...».

Арыштаваны 11.9.1937 у Мінску па адрасе: 2-і Акінны (Апанскі?) зав., д. 4б, кв. 1.

З успамінаў Г. Рэлеса («Майсей Кульбак у Мінску». Полымя. 1996, № 4): *«Увосень 1937 года, калі сталінскія душагубы з'явіліся па яго, ён сказаў жонцы:*

— Ну, Зэльдэ, прыйшла і мая чарга. Залішне казаць табе, што я ні ў чым не вінаваты. Ты сама гэта ведаеш. Але мы ўжо больш ніколі не ўбачымся. Беражы дзяцей.

Выканаць гэты запавет поўнасцю Зэльдэ не ўдалося. Услед за ім арыштавалі і яе... Сын загінуў у гета... Цудам ацалела толькі дачка...».

Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член контррэвалюцыйнай трацкісцка-тэрарыстычнай арганізацыі» і за «сувязь з польскімі разведорганамі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 15.12.1956. Асабовая справа К. № 8179-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1937 у Мінску арыштавана настаўніца адной з СШ горада **Кульбак Зэльда Барысаўна** (нар. ў 1897 у Вільні), жонка Майсея Кульбака. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і ворага народа» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Далейшы яе лёс невядомы. Рэабілітавана трыбуналам БВА 24.7.1956. Асабовая справа К. № 6761-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: Выбр.. Мн., 1970; Зельманцы: Раман. Мн., 1960.

Літ.: Барскі А. Майсей Кульбак — прыгожая і трагічная кветка беларускай зямлі // Ніва (Беласток). 1984. 15 студз.; Хведаровіч М. Шчыры сябра, самабытны пісьменнік: Да 70-годдзя з дня нараджэння М. Кульбака // ЛіМ. 1966. 22 сак.; Возвращенные имена; БП. Т. 3; Рэпрэсаваныя...

КУЧЫНСКІ Аляксей Сцяпанавіч (Стафанавіч) [4(16)2.1892, в. Выдранка Чэрыкаўскага пав. Магілёўскай губ., цяпер Краснапольскі р-н Магілёўскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], дзяржаўны і грамадскі дзеяч, педагог, рэдактар. Скончыў гарадское вучылішча, здаў экстэрнам экзамены на званне сельскага настаўніка. З 1909 працаваў у школах Рагачоўскага пав. У 1916 скончыў Віцебскі настаўніцкі інстытут. Мабілізаваны ў армію. Удзельнік Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцый. Са снеж. 1917 у Мсціслаўскім пав.; працаваў у дзяржаўных і партыйных органах. Уступіў у ВКП(б) (1917). Рэдактар газ. «Думы бедняка». З 1922 у Смаленску; працаваў у губкаме РКП(б); у рэдакцыі газ. «Рабочий путь», быў рэдактарам газ. «Смоленская деревня». З мая 1929 у Беларусі, в. а. рэдактара газ. «Рабочий», з 1930 нам. рэдактара газ. «Савецкая Беларусь». Падчас арышту выконваў абавязкі рэктара БДУ. Быў жанаты, меў дзіця. Арыштаваны 7.2.1937 у Мінску па адрасе: вул. Кірава, д. 23, кв. 44. У сувязі з арыштам выключаны з ВКП(б). Асуджаны тройкай НКВД 28.10.1937 як «член антысавецкай шпіёнска-тэрарыстычнай арганізацыі, удзельнік у падрыхтоўцы тэрарыстычнага акта над адным з кіраўнікоў дзяржавы» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 4.7.1957. Асабовая справа К. № 10604-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Кірава, д. 23, кв. 44 арыштавана выкладчыца нямецкай мовы Беларускага політэхнічнага інстытута **Кучынская (Старасценка) Алена Фёдараўна** (нар. 30.12.1894 у Оршы Магілёўскай губ. у сям'і службоўца; атрымала вышэйшую адукацыю), жонка Аляксея Кучынскага. 28.11.1937 асуджана асобай нарадай пры НКВД як «член сям'і ворага народа» да 8 гадоў папраўча-працоўных канцлагераў і этапавана ў

Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Зноў арыштавана і другі раз асуджана 14.2.1940 да ссылкі на 5 гадоў у Краснаярскі край. Вызвалена 5.11.1942. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана трыбуналам БВА 11.12.1956. Асабовая справа К. № 8164-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1937 разам з маці арыштаваны сын Алены і Аляксея Кучынскіх **Дзмітрый Кучынскі** (н. 9.11.1919 у Мсціслаўлі Магілёўскай вобл.) вучань 10 класа СШ № 2 Мінска. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД асуджаны як «член сям'і ворага народа» да 5 гадоў папраўча-працоўных канцлагераў і этапаваны ў Ягрынскі канцлагер НКВД Архангельскай вобл. З 1940 — у Краснаярскім краі. Вызвалены 14.2.1940. Рэабілітаваны трыбуналам БВА 25.12.1956. Далейшы лёс невядомы. Асабовая справа К. № 9890-с з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

ЛАБАДАЕЎ Міхаіл Гаўрылавіч [1905 мяст. Прапойск Быхаўскага пав. Магілёўскай губ., цяпер райцэнтр Слаўгарад Магілёўскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], партыйны работнік. З бел. сялянскай сям'і. Атрымаў сярэднюю спецыяльную адукацыю. Уступіў у ВКП(б) (1927). Да арышту — нам. першага сакратара ЦК КП(б)Б, адначасова загадчык асобага сектара (аддзела) ЦК КП(б)Б. Быў жанаты, меў дваіх дзяцей. Арыштаваны 26.7.1937 у Мінску па адрасе: зав. Круглы, д. 1, кв. 1. Выключаны з партыі ў сувязі з арыштам. Асуджаны 28.10.1937 тройкай НКВД як «удзельнік антысавецкай арганізацыі правых» і за «шкодніцкую работу ў сельскай гаспадарцы» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 27.7.1957 Ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа Л. № 10751-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

26.7.1937 арыштавана медсястра Мінскай скурна-венералагічнай клінікі, маці дваіх дзяцей **Лабадаева Вольга Ігнатаўна** (нар. 8.7.1908 у в. Лашанцы Сенненскага пав. Магілёўскай губ., цяпер Крупскі р-н Мінскай вобл.), жонка Міхаіла Лабадаева. 28.10.1937 ці 28.11.1937 асуджана як «член сям'і ворага народа» да 8 гадоў ППК. Далейшы яе лёс невядомы. Рэабілітавана 4.9.1956 трыбуналам БВА. Асабовая справа Л. № 6885-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

14.8.1938 у Прапойску арыштаваны **Лабадаеў Гаўрыла Паўлавіч** (нар. ў 1873), верагодна, бацька Міхаіла Лабадаева. 2.11.1938 тройкай НКВД асуджаны за «шпіянаж і ўдзел у контррэвалюцыйнай партыі» да ВМП і 18.11.1938 расстраляны. Рэабілітаваны 20.7.1960 трыбуналам БВА. Асабовая справа Л. № 7127-сн захоўваецца ў архіве УКДБ Магілёўскай вобл.

Кр. геагр.: Волости и важнейшие селения; Рапановіч. Слоўнік геаграфічных назваў.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

ЛАШКЕВІЧ Леанард Янавіч [1899, Рыга, цяпер Латвія — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], партыйны і дзяржаўны дзеяч. З сям'і рабочага. Атрымаў сярэднюю спецыяльную адукацыю. Уступіў у ВКП(б) (1920). Да арышту — нам. наркама наркамата саўгасаў БССР. Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 1.8.1937 у Мінску па адрасе: вул. Камсамольская, д. 1, кв. 13. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД за «дзейнасць у складзе антысавецкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 21.3.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа Л. № 10143-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

1930-я гады

ЛЕВІН Саламон Вульфавіч [жн. 1912, пас. Ратамка Мінскага пав., цяпер Мінскі р-н — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], літаратурны крытык. Паводле некаторых звестак вучобу ў МВПІ (1931—34) сумяшчаў з работай на кніжнай базе, дзе нейкі час працаваў разам з П. Пруднікавым, якога ён туды і ўладкаваў. Блізкі сябар літаратурнага крытыка П. Хатулёва. На момант арышту (13.11.1936) выкладаў літаратуру ў СШ. Арыштаваны 13.11.1936 у Мінску па адрасе: вул. Савецкая, д. 9, кв. 2. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 за «антысавецкую дзейнасць» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны пленумам Вярхоўнага суда СССР 29.11.1989. Асабовая справа Л. № 28720-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР, ІКР.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

1930-я гады

ЛЯВОННЫ Юрка [сапр.: **Юркевіч Леанід Мікалаевіч**; 16(29).7.1908, Чавусы Магілёўскай губ., цяпер Магілёўскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], паэт. Вучыўся ў Чавускай семігодцы, Магілёўскім педтэхнікуме, МВПІ (за распаўсюджанне «контррэвалюцыйных вершаў» быў выключаны, але пазней аднавіўся і ў 1934 скончыў літаратурны ф-т). Друкавацца пачаў у 1924. Першыя зборнікі паэзіі «Камсамольскія вершы» і «Штурм» выйшлі ў 1930. Член СП Беларусі з 1934. Працаваў у рэдакцыях газ. «Магілёўскі селянін», «Звязда», час. «Работніца і калгасніца Беларусі». Разам з С. Грахоўскім пераклаў на бел. мову раман Ж. Верна «80 000 кіламетраў пад вадой». Некаторыя вершы Л. пакладзены на музыку.

З успамінаў С. Грахоўскага: *«Ён гадзінамі чытаў па памяці Маякоўскага і Кірсанава, Ціханава і Лугаўскога. У яго быў тонкі густ да слова, да формы, а пра сябе ён часта гаварыў: «сапраўднае я яшчэ напішу, значнае наперадзе...»* (Так і было. Мн., 1986).

Арыштаваны 30.10.1936 у Мінску па адрасе: вул. Фурманская, д. 9, кв. 2. З падследных, якія праходзілі з ім разам, толькі Л. пасля бесконцых катаванняў не падцвердзіў, што Цішка Гартны «контрреволюционер»,

«нацдем» і г. д. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член шпіёнска-дыверсійнай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 25.4.1957. Асабовая справа Ю. № 10242-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1938 у Мінску па адрасе: вул. Фурмана, д. 9, кв. 2 арыштавана бухгалтар «Белсольэнерга» **Гольдберг Яўгенія Абрамаўна** (нар. ў 1907 у Мелітопалі, цяпер Украіна), жонка Юркі Лявоннага. 28.11.1938 асобай нарадай НКВД асуджана як «член сям'і ворага народа» да 8 гадоў ППК. Вызвалена 5.11.1945. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана 2.6.1956 трыбуналам БВА. Асабовая справа Г. № 6656-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: Выбранае. Мн., 1960.

Літ.: Грахоўскі С. Савецкая № 68: Трыццатыя гады...: Успаміны // Дзень паэзіі. Мн., 1978; Шушкевіч С. З маладнякоўскага племя // ЛіМ. 1968. 30 ліп.; БП. Т. 4; Рэпрэсаваныя...

ЛЯМПЕРТ Саламон Рыгоравіч [27.3.1916, Мінск — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], навучэнец. З сям'і службоўца. Да арышту — студэнт гістарычнага ф-та Ленінградскага дзяржаўнага ун-та. Арыштаваны 17.2.1937 у Мінску па адрасе: вул. Абаронная, д. 13, кв. 1. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД як «член контррэвалюцыйнай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 17.4.1992 Ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа Л. № 34836-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

ЛЯЎКОЎ Максім Архіпавіч [12.5.1894, в. Кавалі Бабруйскага пав. Мінскай губ., цяпер Бабруйскі р-н Магілёўскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], дзяржаўны дзеяч. З сялянскай сям'і. Удзельнік 1-й сусветнай вайны. З 1918 — ваенны камісар Рудабельскай воласці Бабруйскага пав. У 1920-я г. атрымаў вышэйшую адукацыю (?). З 1931 — наркам юстыцыі і пракурор БССР. Старшыня Цэнтральнай камісіі па справах былых чырвонагвардзейцаў і партызан. З 1933 — сакратар ЦВК БССР. У 1932—37 — член ЦК КП(б)Б. Арыштаваны 13.7.1937 у Мінску па адрасе: вул. Савецкая, д. 31. Асуджаны тройкай НКВД 28.10.1937 як «агент польскай разведкі і член нацыянал-фашысцкай арганізацыі» да ВМП. Расстраляны ў бліжэйшую пасля прыгавору ноч. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда БССР 21.9.1957. Справа Л. № 10936-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

18.10.1937 у Мінску па адрасе: вул. Савецкая, д. 31 арыштавана адказны сакратар Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КП(б)Б **Ляўкова Ніна Уладзіміраўна** (нар. 18.2.1902, ст. Мураўёва, цяпер Латвія; атрымала вышэйшую адукацыю), жонка Максіма Ляўкова. У 1936 выключана з ВКП(б) за «абарону свайго брата, абвінавачанага ў прыналежнасці да трацкістаў». 16.5.1938 асуджана асобай нарадай пры НКВД СССР як «член сям'і ворага народа» да 8 гадоў папраўча-працоўных канцлагераў. Этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана трыбуналам БВА 12.2.1957. Асабовая справа Л. № 9982-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: Рапановіч. Слоўнік геаграфічных назваў.

Літ.: ЭГБ. Т. 4; Рэпрэсаваныя...

МАЗЕЛЬ Елізар Якаўлевіч [1895, Палтава, цяпер Украіна — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], навуковец. Атрымаў вышэйшую адукацыю. Да арышту — нам. дырэктара па навуковай рабоце Віцебскай навукова-даследчай ветэрынарнай станцыі. Арыштаваны 26.4.1937 у Віцебску. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД за «дзейнасць у складзе антысавецкай тэрарыстычнай шпіёнскай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 28.9.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа М. захоўваецца ў архіве УКДБ Віцебскай вобл.

10.11.1937 у Віцебску па адрасе: вул. 1-я Свярдлова, д. 19 арыштавана хатняя гаспадыня **Мазель Разалія Львоўна** (н. у 1899 у Палтаве ў сям’і купца), жонка Елізара Мазеля. 14.12.1937 пастановай НКВД асуджана за «дзейнасць у складзе контррэвалюцыйнай шкодніцкай арганізацыі» да ВМП і 9.1.1938 расстраляна ў Віцебскай турме НКВД. Рэабілітавана 27.10.1956 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа М. захоўваецца ў архіве УКДБ Віцебскай вобл.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

МАІСЕЕЎ (МАЙСЕЕЎ) Леў Абрамавіч [15.11.1897, Веліж Віцебскай губ., цяпер райцэнтр Смаленскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], партыйны работнік. Атрымаў сярэднюю адукацыю. Уступіў у ВКП(б) (1919). Служыў у Чырвонай арміі. Пад час арышту — сакратар Барысаўскага РК КП(б)Б. Арыштаваны 8.8.1937 у Барысаве па адрасе: вул. Інтэрнацыянальная, д. 12. Выключаны з партыі ў сувязі з арыштам. Асуджаны 28.10.1937 тройкай НКВД як «член трацкісцкай шкодніцкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 19.12.1956 Ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа М. № 9857-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

13.11.1937 у Барысаве па адрасе: вул. 3-га Інтэрнацыянала, д. 10 арыштавана загадчыца дзіцячага сада пры заводзе імя Молатава, маці дваіх дзяцей **Маісеева Марыя Рыгораўна** (нар. ў 1903 у Мінску; член ВКП(б) з 1925), жонка Льва Маісеева. 16.5.1938 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і здрадніка Радзімы» да 8 гадоў папраўча-працоўных канцлагераў і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Вызвалена 13.11.1945. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана 30.10.1956 трыбуналам БВА. Асабовая справа М. № 7411-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

МАЛАЎ Барыс Міхайлавіч [ліст. 1904, Мінск — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З сям'і бел. рабочага. Член ВКП(б). Да арышту — загадчык аддзела хлебнай групы наркамата ўнутранага гандлю. Быў жанаты, гадаваў дваіх дзяцей. Арыштаваны 19.7.1937 у Мінску па адрасе: вул. Свярдлоўская, д. 8, кв. 15. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД як «член антысавецкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 8.3.1958 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа М. № 11563-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

1925 г.

МАРАКОЎ Валерый Дзмітрыевіч [14(27).3.1909, мяст. Козырава Мінскага пав., цяпер у межах Мінска — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], паэт, перакладчык. Старэйшы сын Дз. Маракова, брат Л. і У. Мараковых. У час 1-й сусветнай вайны — у бежанстве ў Мцэнску (Расія) і Ромнах (Украіна). У 1924 скончыў 4-ю Мінскую сямігодку і да канца 1925 працаваў мулярам разам з бацькам. З чэрв. ў друку пачалі з'яўляцца яго першыя вершы («Чырвоная змена», «Маладыя араты» і інш.). У снеж. па пастанове ЦБ юных піянераў і пры спрыянні А.Якімовіча прызначаны сакратаром рэдакцыі час. «Піянер Беларусі». Належаў да «другога прызыву» (1926) маладнякоўцаў, да якіх яго прывёў І.Барашка. У канцы 1926 пэўны час (па запрашэнні А. Звонака) жыў у Полацку, друкаваўся ў газ. «Чырвоная Полаччына». Першы зборнік вершаў выйшаў у 1926. Другі — у 1927. У тым самым годзе паступіў у МБПТ, але пасля двух курсаў адкліканы з вучобы і прызначаны загадчыкам літаратурнага аддзела газ. «Савецкая Беларусь», дзе працаваў з перапынкам да канца 1930. М. Гарэцкі ў той час пра М. пісаў: «Маракоў вызначаецца лірычнасцю, эмацыйнай напружанасцю, гучальнасцю сваіх вершаў. У яго шмат пачуцця, ён любіць яскравыя

фарбы і гучанне». С. Шушкевіч пазней успамінаў: *«Маракова заўважыў і акрыліў бацькоўскай ласкай і прыхільнасцю Янка Купала. Народны паэт не раз запрашаў да сябе юнака на сваю кватэру і цешыўся яго першымі творчымі крокамі, даў паэту не адну сваю кнігу з цёплым і шчырым аўтографам»* (С. Шушкевіч. Вяртанне ў маладосць. Мн., 1968). У 1931 М. паступіў на літаратурна-лінгвістычнае аддзяленне МВПІ (скончыў у 1934). Адначасова працаваў у час. «Чырвоная Беларусь». Сябра СП Беларусі з 1934. У пачатку 1935, спрабуючы пазбегнуць арышту, паехаў у мяст. Чэрнеўка Барысаўскага р-на. 1 сак. вярнуўся дадому. Праз 3 тыдні арыштаваны органамі Дзяржбяспекі. Пасля 3 месяцаў знаходжання ва ўнутранай турме НКВД вызвалены. Паўторна арыштаваны 6.11.1936. Арышт быў праведзены супрацоўнікамі НКВД БССР Авербухам і інш. згодна з ордэрам № 700, выдадзеным 3.11.1936 і сапраўдным адны суткі (арыштавалі па ўжо несапраўдным ордэры — беззаконнасць у беззаконнасці). Як потым высветлілася, выпадак узброенага супраціўлення пісьменніка пры арышце ўсё ж мог мець места. Паводле слоў Тодара Кляшторнага, сказаных у вер. 1936 у Доме пісьменніка М. Багуну і П. Хатулёву, можна даведацца, што «*Маракоў, калі ад'язджаў з Мінску на раён, узяў з сабой наган і казаў, што ён будзе са зброяй у руках бараніць сябе...»* Калі б В. Маракова арыштоўвалі не на Мінскім вакзале, а ў пакоі, які ён здымаў у Барысаве, і дзе, магчыма, прыхаваў так і не знойдзены энкавэдыстамі наган, апошнія вымушаны былі б «браць» пісьменніка з боем...

28.10.1937 пасля года катаванняў знявечанага М. тройка НКВД асудзіла (у 19.30; пасяджэнне працягвалася 15 хвілін) як «члена контррэвалюцыйнай нацыянал-фашысцкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 23.4.1957. Асабовая справа М. № 10234-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

З сакрэтнай даведкі начальніка 1-га спецаддзела НКВД Шавялёва:

«Акт аб выкананні прысуда захоўваецца ў Мінску ў Асобым архіве 1-га спецаддзела НКВД СССР том 8 ліст 155».

Тв.: На залатым пакосе: Вершы. Мн., 1927; Вяршыні жаданняў. Паэзія. Мн., 1930; Права на зброю: Вершы. Мн., 1933; Лірыка. Мн., 1959; Вяршыні жаданняў: Вершы, паэмы. Мн., 1989; Рабінавая ноч: Выбранае. Вершы, паэмы, проза, публіцыстыка, крытыка, пераклады. Мн., 2003.

Літ.: Рагойша В. Сердце, согретое грустью // Вопросы литературы. 1990. № 6; Пруднікаў П. Паэт эмоцый // Маладосць. 1998. № 3; Грахоўскі С. Растоптаныя пялёсткі // Голас Радзімы. 1998. 7 мая; Звонак А. З успамінаў аб В. Маракове // Першацвет. 1998. № 10—11; Маракоў Л. Валеры Маракоў: Лёс, хроніка, кантэкст. Мн., 1999.

4.5.1935 у Мінску па адрасе: вул Вялікаморская, д 4/7 арыштаваны стараста Козыраўскай царквы **Маракоў Дзмітрый Захаравіч** (нар. 21.9.1880 у в. Азяроўка Пскоўскай губ.; памёр 18.11.1968 у Мінску), бацька Валерыя Маракова. Паводле некаторых звестак, удзельнік руска-японскай вайны 1904—05, I Усебеларускага кангрэса (верагодна, як дэлегат ад бежанцаў або эсэраў). Па звестках С.Шушкевіча і П. Пруднікава, вуліца Вялікаморская, дзе М. паставіў (каля 1906—07) першы дом, спачатку мела назву *Марская*, а потым, калі яна пашырылася, была перайменавана ў

1960-я гады

Вялікаморскую. Адзін з арганізатараў (з епіскапам Мінска М. Семянякам і настаяцелямі Козыраўскай царквы У. Бірулем і І. Зенюком (цесцем паэта Я.Бобрыка) рэлігійнай антысавецкай арганізацыі ў мяст. Козырава (1933—35). У канцы сак. 1935 у арганізацыю пранік правакатар і ў пачатку крас. ўсе яе члены былі арыштаваны. 10.8.1935 М. і іншыя ўдзельнікі арганізацыі прызнаны «судом» вінаватымі ў тым, што: «пачынаючы з 1933 г., пасля прыезду ў Мінск М. Семянякі на пасаду епіскапа, у Козыраўскай царкве пачалі групавацца рэлігійныя, кулацкія і іншыя антысавецкія элементы, якія паставілі сабе за мэту, пад прыкрыццём царквы і выканання рэлігійных абрадаў, настройваць у антысавецкім духу насельніцтва горада і бліжэйшых раёнаў… Толькі пасля арышту гэтай контррэвалюцыйнай групы святароў прыпынілася распаўсюджванне правакацыйных чутак, і пачаўся масавы прыліў людзей у калгасы». На працэсе 25 удзельнікаў арганізацыі прысудзілі да розных тэрмінаў зняволення. М. быў асуджаны на 5 гадоў ППК. Пакаранне адбываў у Тайшэтлагу (працаваў на шахце ў Кісялёўску Кемераўскай вобл.). Вызвалены ў жн. 1943, але ў сувязі з забаронай

уезду ў Беларусь дадому вярнуўся толькі праз 10 гадоў. М. неаднаразова выклікалі ў НКВД-КДБ. Апошні раз дапытвалі ў 1960 (у 80 гадоў!). М. ні разу не атрымаў пенсіі, бо не меў дакументаў (НКВД згубіў іх і асабовую справу), якія б пацвердзілі яго працоўны стаж прыкладна з 1897—98 г.

Літ.: Шушкевіч С. Вяртанне ў маладосць. Мн., 1968; Маракоў Л. Валеры Маракоў: Лёс, хроніка, кантэкст. Мн., 1999; Маракоў Л. Знявечаныя жыцці // Голас Радзімы. 1999. 15— 22 крас.

МАРГЕЛАЎ Сцяпан (Стафан) Прохаравіч [28.3.1902, в. Расохавічы Касцюковіцкага р-на Магілёўскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], эканаміст, географ. У 1927 скончыў Беларускую сельскагаспадарчую акадэмію, у 1930 — аспірантуру пры НДІ сельскай і лясной гаспадаркі. З 1931 працаваў у Інстытуце эканомікі БелАН: вучоны сакратар інстытута, загадчык секцыі эканамічнай геаграфіі. Адначасова выкладаў у Інстытуце народнай гаспадаркі, прафесар. Кандыдат эканамічных навук (1934). Ствараў тэорыю размяшчэння ў БССР тэхнічных сельскагаспадарчых культур і перапрацоўчай прамысловасці. Адзін з кіраўнікоў групы па складанні Вялікага атласа БССР. Арыштаваны 23.1.1937 у Мінску па адрасе: Барысаўскі тракт, д. 54а, кв. 11. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член (з 1927) антысавецкай тэрарыстычнай шпіёнскай шкодніцкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 19.7.1957. Асабовая справа М. № 10673-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1937 у Мінску па адрасе: Барысаўскі тракт, д. 54а, кв. 11. арыштавана лабарантка Дражджавога завода «Чырвоная зара» маці дваіх дзяцей **Гоманава-Маргелава Серафіма Георгіеўна** (н. 27.6.1904 у Горках Магілёўскай губ. у сям'і рабочага; атрымала вышэйшую адукацыю), жонка Сцяпана Маргелава. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД прыгаворана як «член сям'і здрадніка радзімы, асуджанага да расстрэлу» да 8 гадоў ППК. Далейшы яе лёс невядомы. Рэабілітавана 2.10.1956 трыбуналам БВА. Асабовая справа Г.-М. № 7215-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: Да пытання аб рэсурсах Палесся БССР. Мн., 1933; Эканамічная геаграфія БССР. Мн., 1936 (у сааўт.).

Літ.: Возвращенные имена; Рэпрэсаваныя...

МАР’ЯНАЎ Барыс Лазаравіч [1894, мяст. Татарск Смаленскай губ., цяпер Смаленская вобл., Расія — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], партыйны работнік. З бел. сялянскай сям’і. Атрымаў сярэднюю адукацыю. Уступіў у ВКП(б). У 1930-я гг. — сакратар Дзяржынскага РК КП(б)Б, член ЦК КП(б)Б (з 1937). Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 9.8.1937 у Дзяржынску Мінскай вобл. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД як «член антысавецкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 9.5.1959 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа М. № 14127-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

МІХАЙЛАЎ Дзям’ян Мацвеевіч [30.10.1905, в. Хоцімск Клімавіцкага пав. Магілёўскай губ., цяпер райцэнтр Магілёўскай вобл. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З бел. сялянскай сям’і. Атрымаў вышэйшую адукацыю. Уступіў у ВКП(б). Пад час арышту — кансультант упраўлення справамі СНК БССР. Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 23.6.1937 у Мінску па адрасе: вул. Горкага, 3-ці дом Саветаў, кв. 17. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД як «член контррэвалюцыйнай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 24.9.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа М. № 10893-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

МІЦЬКОЎ Сяргей Рыгоравіч [20.3.1896, в. Косараўшчына (?) Дзісенскага пав. Віленскай губ. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З бел. сялянскай сям'і. Член ВКП(б). Да арышту — дырэктар Гідролізнага вопытнага завода Наркамата мясцовай прамысловасці. Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 20.6.1937 у Мінску па адрасе: Грушаўскі пас., д. 32, кв. 1. Выключаны з партыі ў сувязі з арыштам. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД як «актыўны член антысавецкай тэрарыстычнай шпіёнскай арганізацыі правых» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 23.5.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа М. № 10379-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

1930-я гады

МУРЗО Сяргей Мікітавіч [1912, Масква — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], паэт, настаўнік. З сям'і рабочага. Да 1930 працаваў токарам на Віцебскім станкабудаўнічым заводзе «Камінтэрн». У 1934 скончыў МВПІ.

З успамінаў З. Біралы:

«*Мой аднакурснік Сяргей Мурзо ў чарзе* [за хлебам — *Л. М.*] *страціў прытомнасць. Апамятаўшыся, ледзь дайшоў да інтэрната*».

З успамінаў С. Шушкевіча: «Дэкан інстытута знайшоў пад падушкай студэнта — былога віцебскага рабочага [Сяргея Мурзо — *Л. М.*] — *два тамы твораў С. Ясеніна і патрабаваў выключыць з інстытута чытача «кулацкіх упадніцкіх твораў». На агульным студэнцкім сходзе выступіў В. Маракоў. Ён нагадаў зборнік С. Ясеніна «Русь Савецкая», «Паэму пра 26», даказаў, што яго сябар ведае, як адрозніць станоўчае і патрэбнае ад шкоднага і слабага. Студэнт скончыў інстытут разам з усімі таварышамі крытыка-творчага аддзялення».*

Друкаваўся з 1929. Належаў да т. зв. паэтаў-ударнікаў, асноўнай тэмай якіх было ўслаўленне працы рабочага. Быў членам Віцебскай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў. Да арышту працаваў настаўнікам СШ у Краснаполлі Магілёўскай вобл. Арыштаваны 3.11.1936 у Мінску або пасля арышту дастаўлены ў Мінск, бо разам з шэрагам літаратараў абвінавачваўся ў адным злачынстве. Асуджаны 28.10.1937 тройкай НКВД як «член антысавецкай тэрарыстычнай шпіёнска-дыверсійнай арганізацыі» да ВМП. Расстраляны 29.10.1937. Рэабілітаваны 10.11.1956 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа М. № 3929 захоўваецца ў архіве УКДБ Магілёўскай вобл.

З архіваў НКВД.

«*Справка.*

Дело Мурзо Сергея Никитича вместе с заключением, в котором ставится вопрос о прекращении дела за отсутствием преступления, представлено 28.6.56 г. в <...> Коллегию Верховного суда СССР, для рассмотрения. №№ — 9-17987-37.

30.8.1956».

Тв.: Ля сталёвых бліскучых машын // Рытмы будавання. Віцебск, 1930.

Літ.: БП. Т. 4; Маракоў Л. Валеры Маракоў: Лёс, хроніка, кантэкст. Мн., 1999; Рэпрэсаваныя...

МУХІН Павел Максімавіч [1907, в. Забалоцце Барысаўскага пав. Мінскай губ., цяпер Барысаўскі р-н Мінскай вобл. — 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], навуковец. З сялянскай сям'і. Атрымаў вышэйшую адукацыю. У 1930-я гг. загадчык лабараторыі Віцебскай навукова-даследчай ветэрынарнай станцыі. Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 3.7.1937 у Віцебску па адрасе: вул. 11-я Ветэрынарная, д. 19. Перавезены ў Мінск. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 29.10.1937 за «дзейнасць у складзе антысавецкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 24.10.1957. Асабовая справа М. захоўваецца ў архіве УКДБ Віцебскай вобл.

Кр. геагр.: Назвы населеных пунктаў.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

1930-я гады

НЁМАНСКІ Янка [сапр.: **Пятровіч Іван Андрэевіч**; 31.3(12.4).1890, мяст. Шчорсы Навагрудскага пав. Мінскай губ., цяпер в. Навагрудскага р-на Гродзенскай вобл. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], празаік, публіцыст, эканаміст, грамадскі дзеяч. У 1909 скончыў Нясвіжскую настаўніцкую семінарыю; у 1915—16, 1918 вучыўся на гісторыка-філалагічным ф-це Петраградскага ун-та. У 1916 мабілізаваны ў армію, накіраваны ў школу прапаршчыкаў. У 1918 — загадчык выдавецкага аддзела Беларускага нацыянальнага камісарыята. У 1918—19 разам з Цішкам Гартным выдаваў газ. «Дзянніца». Там з 1918 пачаў друкаваць публіцыстычныя творы. У 1919—21 — у Чырвонай Арміі. З 1922 — у Мінску; працаваў у планава-эканамічных органах. Нам. старшыні Дзяржплана БССР. Член Інбелкульта. Акадэмік БелАН з 1928. У 1929—31 — неадменны сакратар БелАН. З 1931 — загадчык аддзела эканомікі НДІ прамысловасці. У 1933—36 узначальваў кафедру фінансавых дысцыплін у Беларускім дзяржаўным інстытуце народнай гаспадаркі. З першым апавяданнем «Над Кроманню» выступіў у 1922 (час. «Полымя»). У 1927—32 — член праўлення літаратурнага аб'яднання «Полымя». На працягу 1928—30 пісаў раман «Драпежнікі»,

які застаўся няскончаным (рукапіс 2-й часткі быў спалены энкавэдыстамі пасля арышту). Арыштаваны 27.4.1937 у Мінску па адрасе: вул. Горкага, д. 21/52, кв. 25.

З асабовай справы Янкі Нёманскага (№ 10052-с; захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі):

«*Протокол обыска.*

Изъято:

4 тетради [рукапісаў, сярод якіх, магчыма была другая частка рамана «Драпежнікі» — *Л. М.*] *разная переписка, блокнотов 11 штук, 10 книг под редакцией Петровича, книга «Война с белополяками», журн. «Полымя» — 25 штук, «Красная новь» — 2 шт., 2 книги под редакцией Некрашевича, 1 книга под ред. Дунца, 1 книга под ред. Гартнага и разн. книги — 7 шт., вся переписка и документы…*

Постановление.

1937 г. мая, 10 дня. Я, инспектор при Наркоме Внутренних дел БССР, лейт. Гос. Без. Кац М. И. рассмотрев следственное дело № 9751 нашел:

Материалами следствия в достаточной степени установлено, что Петрович И. А. состоял членом национал-фашистской организации в БССР и проводил организационную, вредительскую и разрушительную к-р деятельность.

На основании ст. 128 УПК БССР

Постановил:

Петровича Ивана Андреевича привлечь по настоящему делу в качестве обвиняемого, предъявив ему обвинение по ст. 68, 69, 70, 72, 76 УК БССР.

Инспектор при Наркоме лейт. Кац».

Асуджаны тройкай НКВД 29.10.1937 у 10.00 як «член нацыянал-фашысцкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 16.3.1957.

Тв.: На зломе: Апавяданні. Мн., 1925; Творы. Мн., 1984.

Літ.: Строева Т. Адзін з пачынальнікаў // ЛіМ. 1980. 4 крас.; Хомчанка В. Абавязак памяці // ЛіМ. 1985. 15 ліст.; Савік Л. Янка Нёманскі // Гісторыя Беларускай літаратуры XX ст. Мн., 1999. Т. 2; Платонаў Р. Лёсы. Мн., 1998; БП. Т. 4; ЭГБ. Т. 5; Рэпрэсаваныя...

4.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. 11 Ліпеня, д. 18/7, кв. 2 арыштавана старшы эканаміст наркамата лясной гаспадаркі БССР маці траіх дзяцей **Пятровіч Глафіра Дзмітрыеўна** (нар. 26.4.1892 у г. Нараўчат Пензенскай губ., цяпер райцэнтр Пензенскай вобл., Расія; атрымала вышэйшую адукацыю), жонка Янкі Нёманскага. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і расстралянага ворага народа» і «саўдзельніца ягоных контррэвалюцыйных злачынстваў» да 8 гадоў ППК. 24.1.1938 прыбыла з Оршы ў Акмолінскае аддзяленне Карагандзінскага канцлагера НКВД Казахскай ССР. Вызвалена 25.11.1945. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана трыбуналам БВА 6.3.1956. Асабовая справа П. № 6643-с знаходзіцца ў архіве КДБ Беларусі.

15.11.1937 у Мінску арыштаваны навучэнец Мінскага дарожнамеханічнага тэхнікума **Пятровіч Андрэй Іванавіч** (нар. 10.7.1922 у Ноўгарадзе, Расія), сын Янкі Нёманскага і Глафіры Пятровіч. 28.11.1937 «тройкай» НКВД асуджаны як «член сям'і ворага народа» да 5 гадоў папраўча-працоўных канцлагераў. Далейшы яго лёс невядомы. Рэабілітаваны 9.5.1956 трыбуналам БВА. Асабовая справа П. № 6594-с захоўваецца з фотаздымкам у архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: Административно-территориальное деление союзных республик.

Кр.: Хранить вечно.

ПЕТРУШЭНЯ Васіль Аляксандравіч [1904, в. Сінягова Бабруйскага пав. Мінскай губ., цяпер Старадарожскі р-н Мінскай вобл. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З бел. сялянскай сям'і. Атрымаў вышэйшую адукацыю. Уступіў у ВКП(б). Да арышту — кансультант СНК БССР па камунальных і транспартных справах. Арыштаваны 9.8.1937 у Мінску па адрасе: вул. Камсамольская, д. 31/33 (у 1937 значная частка жыхароў гэтага «элітнага» дома арыштавана і прыгаворана да расстрэлу), кв. 4. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД як «член антысавецкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 17.2.1966 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа П. № 19413-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: Рапановіч. Слоўнік назваў населеных пунктаў.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

1930-я гады

ПІВАВАРАЎ Зяма [**Залман Рувімавіч**; 24.5(5.6).1910, мяст. Касцюковічы Клімавіцкага пав. Магілёўскай губ., цяпер Касцюковічы Магілёўскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], паэт, перакладчык. Пачаў пісаць вершы па-беларуску ў 1925, тады ж упершыню апублікаваў іх у клімавіцкай газ. «Малады камуніст». У 1927 паступіў у Мсціслаўскі педтэхнікум. У 1929 пераехаў у Ленінград. Публікаваўся ў ленінградскіх альманахах і часопісах. Уступіў у БелАПП. З 1931 вучыўся на літаратурным ф-це МВПІ (скончыў у 1934). У 1934—36 супрацоўнік газ. «Чырвоная змена». Перакладаў рускіх паэтаў. Выступаў у друку і як тэатральны крытык. Арыштаваны 13.11.1936 у Мінску па адрасе: вул. Чычэрына, д. 30, кв. 1. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член нацыянал-фашысцкай арганізацыі», за «антысавецкую прапаганду» і «удзел (з 1934) у тэрарыстычнай групоўцы» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 8.3.1958. Асабовая справа П. № 11556-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: Лірыка двух нараджэнняў: Вершы. Мн., 1934.

Літ.: Левін С. Пра творы Зямы Піваварава // ЛіМ. 1934. 31 студз.; Шушкевіч С. У буднях працоўных гартаваўся радок // Чырвоная змена. 1971. 17 крас.; Русаковіч В. Зяма Піваварaў // Полымя. 1985. № 6; БП. Т. 5; Рэпрэсаваныя...

ПРАТАСЕНЯ Рыгор Іванавіч [1.12.1899, в. Сенніца Слуцкага пав. Мінскай губ., цяпер Слуцкі р-н Мінскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], аграхімік. З сям'і рабочага. Атрымаў вышэйшую адукацыю. У 1932—33 працаваў нам. дырэктара Інстытута аграглебазнаўства БелАН. У снеж. 1933 выключаны з КП(б)Б, потым працаваў старшым навуковым супрацоўнікам, загадчыкам аддзела Інстытута аграглебазнаўства. Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 26.11.1936 у Мінску па адрасе: Барысаўскі тракт, д. 54а, кв. 15. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член трацкісцка-тэрарыстычнай шпіёнска-шкодніцкай нацыянал-фашысцкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 22.8.1957. Асабовая справа П. № 10820-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Літ.: Возвращенные имена; Рэпрэсаваныя...

1930-я гады

РЫДЗЕЎСКІ Міхаіл Антонавіч [30.10.1885, Рэчыца Мінскай губ., цяпер Гомельская вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], педагог, верагодна, сваяк Сцяпана Некрашэвіча. З сялянскай сям'і. Атрымаў вышэйшую адукацыю. У канцы 1920-х — пачатку 1930-х г. дырэктар МБПТ. Пад час арышту — загадчык вучэбнай часткі МВПІ. Арыштаваны 27.11.1936 у Мінску па адрасе: вул. Валадарскага, д. 30, кв. 11 (27.10.1933 у гэтай жа кватэры быў арыштаваны і дацэнт Мінскага медыцынскага інстытута Хаім Манасзон). Асуджаны тройкай НКВД 28.10.1937 як «член антысавецкай тэрарыстычна-шпіёнскай нацыянал-фашысцкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 11.5.1957. Асабовая справа Р. № 10284-с з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

20.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Нова-Мясніцкая, д. 26, кв. 61 арыштавана хатняя гаспадыня **Рыдзеўская Алена Рыгораўна** (нар. 20.5.1889 у в. Масееўка Магілёўскай губ., цяпер Светлагорскі р-н Гомельскай вобл.), жонка Міхаіла Рыдзеўскага. 28.11.1937 (?) асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і ворага народа» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Акмолінскае аддзяленне

Карагандзінскага канцлагера НКВД Казахскай ССР. Пасля вызвалення (1945) вярнулася на радзіму. Жыла разам з дачкой Аленай у Мінску ў кватэры зяця П. Броўкі, але прапісана была на раёне. Рэабілітавана 3.7.1956 трыбуналам БВА. Асабовая справа Р. № 6659-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

20.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Нова-Мясніцкая, д. 26, кв. 61 разам з маці арыштаваны студэнт МБПТ (?) **Рыдзеўскі Алег Міхайлавіч** (нар. ў 1919 (?) у в. Сарочынцы, цяпер Харкаўская вобл., Украіна), верагодна, сын Міхаіла Рыдзеўскага. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД асуджаны за «антысавецкую дзейнасць» да 5 гадоў ППК і этапаваны ў Акмолінскае аддзяленне Карагандзінскага канцлагера НКВД Казахскай ССР. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітаваны 4.9.1956 трыбуналам БВА. Асабовая справа Р. № 6904-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Сын Міхаіла Рыдзеўскага Ігар (н. у 1916) падчас 2-й сусветнай вайны заставаўся на акупаванай тэрыторыі. Працаваў у Менскім гарадскім тэатры. З 1943 сувязны партызанскай групы Казанцава. У другой палове 1940-х гг. рэпрэсаваны. Пасля вызвалення (1956?) вярнуўся на радзіму. Працаваў у Беларускім тэатры оперы і балета, потым — дырэктар вучэбнага тэатра Беларускага тэатральна-мастацкага інстытута, здымаўся ў тэлефільме «Справа Ігнатоўскага» (1991). У 1990-я гг. — супрацоўнік літаратурнага музея П. Броўкі. Аўтар успамінаў.

Дачка Міхаіла Рыдзеўскага Алена (н. 15.4.1911 у в. Ісакавічы, цяпер Лоеўскі р-н Гомельскай вобл.) у 1930-я гг. выйшла замуж за паэта Пятруся Броўку. Працавала ў Інстытуце моваазнаўства, потым — дырэктарам музея П. Броўкі. Памёрла 15.8.1982.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

САНДАМІРСКІ Якаў Рыгоравіч [1902, Крамянчуг Палтаўскай губ., цяпер Палтаўская вобл., Украіна — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], педагог. Атрымаў вышэйшую адукацыю. Пад час арышту — загадчык кафедры Віцебскага ветэрынарнага інстытута. Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 3.7.1937 у Віцебску па адрасе: вул. 1-я Ветэрынарная, д. 11/21. Перавезены ў Мінск. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 29.10.1937 за «дзейнасць у складзе нацыянал-фашысцкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 5.10.1957. Асабовая справа С. з фотаздымкам захоўваецца ў архіве УКДБ Віцебскай вобл.

Кр. геагр.: Административно-территориальное деление союзных республик.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

САПРЫЦКІ Аскар Абрамавіч [1894, в. Халочча Рагачоўскага пав. Магілёўскай губ., цяпер Чачэрскі р-н Гомельскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. Пад час арышту — нам. наркама земляробства БССР. Арыштаваны 26.4.1937 у Мінску па адрасе: вул. Савецкая, д. 31/2, кв. 3. У сувязі з арыштам выключаны з партыі. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член антысавецкай дыверсійна-тэрарыстычнай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 27.10.1956. Асабовая справа С. №7399-с з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Кастрычніцкая, д. 3, кв. 4 арыштавана настаўніца Мінскай школы № 2, маці дваіх дзяцей **Сапрыцкая Берта Навумаўна** (нар. 9.1.1900 у Гомелі ў сям'і службоўца; мела вышэйшую адукацыю), жонка Аскара Сапрыцкага. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД прыгаворана як «член сям'і ворага народа, асуджанага да ВМП» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Вызвалена ў 1945. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана трыбуналам БВА 24.7.1956. Асабовая справа С. № 6763-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: Рапановіч. Слоўнік геаграфічных назваў.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

СПЕКТАР Якаў Мееравіч [студз. 1891, мяст. Копысь Горацкага пав. Магілёўскай губ., цяпер Аршанскі р-н Віцебскай вобл. — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. Пад час арышту — загадчык сакратарыята СНК БССР. Арыштаваны 2.7.1937 у Мінску па адрасе: вул. К. Маркса, д. 36/43, кв. 24. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД як «член антысавецкай арганізацыі тэрарыстычнай шпіёнскай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 8.8.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа С. № 10859-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. 1-я Лекарта, д. 3, кв. 7 арыштавана краўчыха фабрыкі імя Крупскай **Спектар Фаня Яфімаўна** (нар. 10.12.1903 у мяст. Копысь у сям'і службоўца), жонка Якава Спектара. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і расстралянага ворага народа» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР (Акмолінск). Вызвалена ў 1946. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана 6.8.1956 трыбуналам БВА. Асабовая справа С. № 10648-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

1930-я гады

СТАШЭЎСКІ Васіль Пятровіч [11(23).3.1895, в. Свінка Слуцкага пав. Мінскай губ., цяпер в. Лугавая Капыльскага р-на Мінскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], празаік, драматург, педагог. З бел. сялянскай сям'і. У 1914 скончыў Нясвіжскую настаўніцкую семінарыю. Ваяваў у 1-ю сусветную вайну і ў час грамадзянскай вайны ў Расіі. У 1918—20 і ў 1923 настаўнічаў. У 1920—21 служыў ваенкамам. У 1920 — удзельнік антыпольскага руху на Случчыне. Уваходзіў у арганізацыю «Маладая Беларусь», партыю беларускіх эсэраў (БПС-Р), са студз. 1920 член Беларускай камуністычнай арганізацыі, са жн. член КП(б)Б. За пратэсты супраць арышту членаў БПС-Р выключаны ў маі 1921 з КП(б)Б. Публікавацца пачаў у 1923. У 1924 скончыў Мінскі настаўніцкі інстытут. Выкладаў гісторыю і літаратуру на настаўніцкіх курсах і на рабфаку ў Оршы. Першую п'есу апублікаваў у 1926. З 1926 жыў у Мінску. Адказны сакратар літаратурнага аб'яднання «Маладняк». У 1928—29 працаваў у рэдакцыі газ. «Савецкая Беларусь». З 1929 — адказны сакратар літаратурнага аб'яднання «Полымя». Член СП Беларусі з 1934. У 1936 Беларускі тэатр юнага гледача паставіў яго п'есу «Мікола Гоман».

З аўтабіяграфіі Я. Ермаловіча (1967): *«Засталася ў памяці сустрэча з Васілём Сташэўскім. Што ў ім захапляла, дык гэта нязгасны аптымізм, любоў да жыцця і вера ў яго. Знаходзячыся ў вельмі цяжкіх жыццёвых умовах, кашляючы кроўю (ён хварэў туберкулёзам), Сташэўскі расказваў анекдоты, жартаваў, спяваў, дзяліўся сюжэтамі ненапісаных твораў, якія спадзяваўся з цягам часу напісаць, і ні разу не заікнуўся аб тым, што хворы і што вось-вось можа памерці...»*.

Арыштаваны 4.11.1936. 28.10.1937 асуджаны да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 8.6.1957. Асабовая справа С. № 10477-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Правіянцкая, д. 33, кв. 1 арыштавана гідратэхнік Мінскага інстытута харчовай прамысловасці **Сташэўская Лідзія Пятроўна** (нар. 2.10.1908 у Мінску ў сям'і службоўца), жонка Васіля Сташэўскага. 28.11.1937 асуджана асобай нарадай пры НКВД як «член сям'і расстралянага ворага народа» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана трыбуналам БВА 24.7.1956. Асабовая справа С. № 6762-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: Бацька і сын; У цемры: П'есы. Мн., 1927; Беспрытульная: П'еска (у 1 дзеі). Мн., 1927; Архангелы з крэсаў: П'еса. Мн., 1930; Прысяга ў лесе: Шэсць сцэн з 1919—1920 гг. Мн., 1930; Шуміць Бярэзінка: Аповесці, апавяданні, нарысы. Мн., 1963.

Літ.: Александровіч С. Жывыя старонкі часу // Полымя. 1963. № 12; Сабалеўскі А. Васіль Сташэўскі // Хрэстаматыя па гісторыі беларускага тэатра і драматургіі. Мн., 1975. Т. 2; Шушкевіч С. Талент грамадскага гучання / / ЛіМ. 1975. 28 сак.; БП. Т. 5; ЭГБ. Т. 6—1; Рэпрэсаваныя...

СЯЛОЎ Дзмітрый Паўлавіч [5.8.1896, в. Яхрабол, цяпер Яраслаўская вобл., Расія — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З сялянскай сям'і. Да арышту — начальнік планава-фінансавага упраўлення наркамата асветы БССР. Арыштаваны 20.6.1937 у Мінску па адрасе: вул. Савецкая, д. 33, кв. 8. Асуджаны 28.10.1937 тройкай НКВД як «член нацыянал-фашысцкай арганізацыі» і за «антысавецкую дзейнасць» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 3.8.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа С. № 10816-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1937 у Мінску па адрасе: Транспартны зав. 18, кв. 3 была арыштавана прадавец магазіна № 3 Галоўхлебзбыта **Сялова-Бяркоўская Лізавета Маркаўна** (н. 28.12.1902 у мяст. Лоеў Мінскай губ. у сям'і рабочага), жонка Дзмітрыя Сялова. 28.11.1937 яна была асуджана асобай нарадай пры НКВД як «член сям'і расстралянага ворага народа» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Далейшы яе лёс невядомы. Рэабілітавана трыбуналам БВА 5.11.1956. Асабовая справа С.-Б. № 7414-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

СЯРДЗЮК Панцялей Іванавіч [1907, станіца Старамінская Азоўска-Чарнаморскага краю, Украіна — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], службовец. З сям'і службоўца. Атрымаў вышэйшую адукацыю. Да арышту — загадчык лабараторыі біяфабрыкі № 5 у Віцебску. Арыштаваны 27.1.1936 на рабоце. Перавезены ў Мінск. Асуджаны 29.10.1937 тройкай НКВД за «дзейнасць у складзе антысавецкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны 29.10.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР. Асабовая справа С. захоўваецца ў архіве УКДБ Віцебскай вобл.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

ТАЎБІН Юлій [Юдаль Абрамавіч; 2(15).9.1911, Астрагожск Варонежскай губ., цяпер Варонежская вобл., Расія — 29 або 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], паэт, перакладчык. Нарадзіўся ў сям'і аптэкара. У 1921 пераехаў з бацькамі ў Мсціслаў. Пасля заканчэння сямігодкі (1928) паступіў у Мсціслаўскі педагагічны тэхнікум (адначасова стаў сябрам аршанскай філіі «Маладняка», пачаў друкавацца ў часопісе філіі). Разам з Т. пачалі вучыцца Змітрок Астапенка і Аркадзь Куляшоў (пазней вядомая «тройца мсціслаўцаў»), будучы выпускнік першага выпуска прафесійных літаратараў МВПІ (1934), «камсамольскі паэт» (як называў яго аднакурснік С. Шушкевіч) Зяма Півавараў, будучы «удзельнік вызвалення Заходняй Беларусі» (І. Багдановіч), дзіцячы пісьменнік Павел Девановіч (загіне ў час 2-й сусветнай вайны), Ганна Сапрыка і інш. Першыя вершы з'явіліся ў 1926 на старонках час. «Маладняк Калініншчыны» (Клімавічы). Увосень 1930 выйшаў першы зборнік вершаў «Агні». Тагачасная крытыка ставілася да Т. насцярожана; яго абвінавачвалі ў рабскіх адносінах да старой буржуазнай літаратуры. У 1931—33 вучыўся ў МВПІ (паводле інш. звестак — у БДУ). Стаў членам БелАППа.

Сцяпан Ліхадзіеўскі пазней успамінаў: *«Юлі Таўбін... Гэта быў юнак, ад прыроды ўзнагароджаны вялікім паэтычным талентам. Сціплы, добры, таварыскі, чалавечны, ён выклікаў да сябе ўсеагульную любоў і павагу»*.

Сяргей Грахоўскі ў сваёй кнізе «Так і было» таксама адзначыў, што *«сярод пісьменнікаў Таўбін быў адметны ад усіх: зрэнкі аксамітна-чорных вачэй, здавалася бачаць навылёт, выразныя тоўстыя губы нечым нагадвалі Пушкіна, у свае дзевятнаццаць гадоў ён хадзіў трошкі сагнуты, нібы толькі ўстаў з-за стала. Можа так і было ...»*.

Арыштаваны ў канцы лют. 1933; 10.8.1933 прыгавораны да 2 гадоў ссылкі (па звестках В. Куляшовай «повадам для першага арышту Юлія Таўбіна стаў ліст з-за мяжы ад цёткі, якая нібыта пераехала з Польшы ў Амерыку»). Тэрмін адбываў у Цюмені. Настойліва вывучаў англійскую мову, многа перакладаў з яе. Перакладаў таксама асобныя творы Г. Гейнэ, У. Маякоўскага. 4.11.1936 паўторна арыштаваны і этапаваны ў Мінск. 29.10.1937 выязная сесія Ваеннай калегіі Вярхоўнага суда СССР прысудзіла паэта да расстрэлу. Рэабілітаваны 29.8.1956.

Тв.: Каб жыць, спяваць і не старэць...: Вершы. 1928—1930. Мн., 1931; Тры паэмы. Мн., 1931; Мая другая кніга: Вершы. Мн., 1932; Таўрыда: Паэма. Мн., 1932; Выбр. вершы. Мн., 1957; Вершы. Мн., 1969.

Літ.: Бечык В. Голас маладосці // ЛіМ. 1973. 8 сак.; Грахоўскі С. Жыве ў памяці маёй: Успаміны // Дзень паэзіі — 73. Мн., 1973; Азгур З. Пад небам і пад дахам майстэрні: (Успаміны) // Полымя. 1974, № 2; Бярозкін Р. Пра Юлія Таўбіна // Бярозкін Р. Кніга пра паэзію. Мн., 1974; Маракоў Л. Ліст з таго свету // Голас Радзімы. 1999. 26 жн.

ТУРЛАЙ Андрэй Аляксеевіч [30.11.1894, в. Вялікая Кракотка Слонімскага пав. Гродзенскай губ., цяпер Слонімскі р-н Гродзенскай вобл. — 30.10.1937, Мінск, турма НКВД], дзяржаўны дзеяч. З сялянскай сям'і. У 1918 уступіў у ВКП(б). У 1935—36 — сакратар Полацкага райкама партыі. Член ЦК ВКП(б). Пад час арышту — нарком саўгасаў БССР. Быў жанаты, гадаваў дзіця. Арыштаваны 9.8.1937 у Мінску па адрасе: вул. М. Горкага, 3-гі дом Саветаў, кв. 8. Выключаны з партыі. Асуджаны тройкай НКВД 29.10.1937 як «член антысавецкай шпіёнска-дыверсійнай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 15.9.1956. Асабовая справа Т. № 7222-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

22.9.1937 арыштавана **Турлай Раіса Абрамаўна** (н. у 1903 у Бабруйску), жонка Андрэя Турлая. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД БССР асуджана як «член сям'і ворага народа» да 8 гадоў ППК. Этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана трыбуналам БВА 26.9.1955. Яе асабовая справа № 5551-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр. геагр.: Рапановіч. Слоўнік геаграфічных назваў.

Літ.: Рэпрэсаваныя...

УСПЕНСКІ Яўген Канстанцінавіч [18.10.1891, Вільня — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], фізік. З сям'і службоўца. Скончыў Віленскую гімназію (1910), фізіка-матэматычны ф-т Маскоўскага ун-та (1915). З бел. нацыянальна-вызваленчым рухам пазнаёміўся ў студэнцкія гады (з 1911) у Віленскім зямляцтве пры Маскоўскім ун-це. Пасля заканчэння ун-та працаваў у Бабруйску і Глуску: у гімназіях, школах, політэхнікуме і педтэхнікуме, вёў фізіку і матыматыку. Пасля Лютаўскай рэвалюцыі абраны ў бюро настаўніцкага Саюза. Пад час нямецкай і польскай акупацый уваходзіў у Бабруйскую Беларускую Раду. Летам 1918 быў ініцыятарам першых настаўніцкіх курсаў у Бабруйску. У час польскай акупацыі — адзін з ініцыятараў Беларускага Нацыянальнага Камітэта. У 1921 уступіў у ВКП(б). Акрамя педагагічнай і грамадскай дзейнасці займаў і адміністрацыйныя пасады: быў намеснікам, а потым загадчыкам Бабруйскай палітасветы. Працаваў разам з Алесем Адамовічам, прымаў удзел у правядзенні беларусізацыі. У вер. 1922 па запрашэнні У. Ігнатоўскага пераехаў у Мінск. Прызначаны загадчыкам Галоўпалітасветы і Галоўпрафасветы пры наркаме асветы БССР. Са студз. 1923 — асістэнт, потым дацэнт кафедры фізікі педагагічнага ф-та БДУ. З мая 1924 нам. декана педагагічнага ф-та, загадчык фізіка-матыматычнага і прыродазнаўчага аддзяленняў. Восенню 1924 арганізаваў таварыства «Прэч непісьменнасць». З 1929 — дэкан фізіка-матэматычнага ф-та. У 1931—36 — навуковы супрацоўнік Фізіка-тэхнічнага інстытута БелАН. У 1925—36 — прафесар БДУ. Першы ў Беларусі пачаў выкладаць фізіку на бел. мове. Ён быў дэлегатам навуковых з'ездаў у Маскве, Ленінградзе, Берліне. У кастр. 1935 выключаны з ВКП(б) за «прытупленне класавай пільнасці і адрыў ад партыйнага жыцця». З 1936 — прафесар і загадчык кафедры фізікі Гомельскага педінстытута. Асноўныя

працы ў галіне квантавай тэорыі, ядра атама, гісторыі і метадалогіі фізікі. Арыштаваны 20.6.1937 у Мінску па адрасе: вул. Савецкая, д. 97, кв. 12. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «актыўны член контррэвалюцыйнай нацыянал-фашысцкай шпіёнска-тэрарыстычнай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 25.7.1957. Асабовая справа У. № 10764-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

15.11.1937 у Мінску па адрасе: Грушаўскі пас., д. 23 арыштавана касір Аптэкаўпраўлення Белмедінструментаў **Успенская Ксенія Міхайлаўна** (нар. 13.11.1892 у Вільні ў сям'і службоўца), жонка Яўгена Успенскага. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД БССР асуджана як «член сям'і ворага народа» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР. Вызвалена 5.9.1943. Далейшы лёс невядомы. Рэабілітавана трыбуналам БВА 12.6.1956. Асабовая справа У. № 6686-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

19.11.1937 у Мінску па адрасе: Грушаўскі пас., д. 23 арыштаваны сыны У. — Рыгор (н. 5.5.1919, вучань Мінскай СШ № 4) і Уладзімір (н. 28.7.1916, студэнт фізіка-матэматычнага ф-та БДУ). 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД БССР асуджаны як «члены сям'і расстралянага ворага народа» да 5 гадоў папраўча-працоўных канцлагераў і этапаваны (хутчэй за усё, разам з маці) у Карагандзінскі канцлагер Казахскай ССР. Уладзімір вызваліўся 19.11.1942. Пра далейшы лёс Рыгора нічога невядома. У 1956 трыбуналам БВА браты рэабілітаваны. Іх асабовыя справы № 6660-с (Уладзіміра) і № 6662-с (Рыгора) захоўваюцца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР; ІКР; асабісты архіў А. М. Гесь.

Літ.: Возвращенные имена; Рэпрэсаваныя...

ФРЫДМАН Ісак Сямёнавіч [1887, Сімферопаль, цяпер Украіна — 29.10.1937 (?), Мінск, турма НКВД], службовец. Атрымаў вышэйшую адукацыю, уступіў у ВКП(б) (1918). Да арышту — начальнік аддзела землеўпарадкавання наркамата земляробства БССР. Арыштаваны 15.7.1937 у Мінску па адрасе: вул. Савецкая, д. 148/19, кв. 57. Выключаны з партыі ў сувязі з арыштам. Асуджаны 28 ці 29.10.1937 тройкай НКВД за «шкодніцтва ў сельскай гаспадарцы» і як «член тэрарыстычнай арганізацыі правых» да ВМП. Расстраляны. Рэабілітаваны 25.5.1957 ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР Асабовая справа Ф. № 10367-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Кр.: НАРБ; ІКБР.

ХАРЫК Ізі [Ісаак Давыдавіч; 6.3.1896, па іншых крыніцах 17.3.1898, мяст. Зембін Барысаўскага пав. Мінскай губ., цяпер Барысаўскі р-н Мінскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], паэт. У 1919 добраахвотна ўступіў у Чырвоную Армію, удзельнічаў у грамадзянскай вайне ў Расіі. У 1916—23 — член арганізацыі «Паалей-Цыён». У другой палове 1920-х гг. уступіў у ВКП(б). Літаратурную дзейнасць пачаў у 1920 публікацыямі ў яўрэйскіх газетах. У 1921—23 вучыўся ў Вышэйшым літаратурным інстытуце імя В. Брусава ў Маскве. У 1922 у Мінску выйшла першая кніжка вершаў «Трапятанне». З 1925 друкаваўся ў час. «Штэрн». У 1927 скончыў яўрэйскае аддзяленне педагагічнага ф-та 2-га Маскоўскага дзяржаўнага ун-та. Пераехаў у Мінск, працаваў рэдактарам яўрэйскага час. «Штэрн». У 1931 абраны членам ЦВК БССР. Член СП Беларусі з 1934. Член прэзідыумаў СП БССР і СССР. Да 1936 у Мінску, Маскве і Кіеве выйшла 13 яго кніг на яўрэйскай мове. З 1928 сталі з’яўляцца пераклады яго вершаў на бел. мову. З пачатку 1930-х гг. выступаў з артыкуламі і нарысамі таксама ў беларускамоўных выданнях. Вершы «Над Бярозай» і «Хлеб» былі пакладзены на музыку С. Палонскім.

З успамінаў перакладчыка Юркі Гаўрука (таксама рэпрэсаванага): *«Я ніколі не забуду той атмасферы давер'я, зацікаўленасці, любові і пашаны, якая адразу ж устанавілася паміж паэтам і яго слухачамі. Ізі Харык чытаў многа, з вялікім уздымам. Яго гучны, выразны голас з пявучай інтанацыяй, запал, аптымізм і публіцыстычная вострыня вершаў літаральна зачаравалі вучняў* [Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі ў Горках — *Л. М.*]. *Твары іх гарэлі, вочы блішчалі. Яны гатовы былі слухаць яго бясконца... Фізічна моцны, з энергічнымі рысамі твару і пышнай чорнай чупрынай, ён быў увасабленнем жыццярадаснасці...»* (Ступень адказнасці. Мн., 1986).

Перакладаў на яўрэйскую мову творы Якуба Коласа, МіхасяЧарота. Член-карэспандэнт БелАН з 1936. Адзін з аўтараў «Пісьма беларускага народа вялікаму Сталіну» (1936). Арыштаваны ў Мінску ў Доме спецыялістаў. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член трацкісцка-зіноўеўскай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 13.6.1956. Асабовая справа Х. № 6870-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Савецкая, д. 148, кв. 52 арыштавана хатняя гаспадыня, маці дваіх дзяцей **Дзіна Звулаўна Харык** (нар. у 1911 у Бабруйску), жонка Ізі Харыка. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД СССР асуджана як «член сям'і здрадніка Радзімы» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР (Акмолінск). Вызвалена ў 1946. Вярнулася на радзіму. Рэабілітавана 14.8.1956. Асабовая справа Х. № 6846-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: Адданасць: (Выбр. тв). М., 1970 / Яўр. Пер.: Выбр. тв. Мн., 1958; Выбранае. Мн., 1969.

Літ.: Лынькоў М. Таленавіты паэт // Маладосць. 1958, № 6; Броўка П. Пра паэта і таварыша // ЛіМ. 1973, 23 сак.; Хведаровіч Л. Сугучнасць часу // Беларусь. 1976. № 3; БП. Т. 6; Рэпрэсаваныя...

ХАТУЛЁЎ Пятро [**Пётр Фёдаравіч**; 29.6.1912, Віцебск — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], літаратурны крытык. Пачаў выступаць на старонках бел. перыядычнага друку ў 1932. У 1934 скончыў МВПІ.

З пратаколу допыту П. Хатулёва ад 13.11.1936:

«В 1931 году у меня обнаружили нацдемовские стихи [вершы, якія былі прысвечаны М. Багдановічу — *Л. М.*], *написанные еще в Витебске и привезенные с собой. В связи с этим обо мне был поставлен вопрос на общеинститутском собрании, на котором мои стихи были осуждены, а мое пребывание в институте оказалось под вопросом...».*

Працаваў у рэдакцыі газ. «Літаратура і мастацтва». На працягу 1934—36 апублікаваў, пераважна на старонках «Літаратуры і мастацтва», артыкулы, рэцэнзіі, нататкі пра творчасць А. Александровіча, П. Броўкі, Э. Самуйлёнка, Ю. Таўбіна, У. Хадыкі, І. Шапавалава і інш. Выступаў супраць вульгарызатарскага падыходу да літаратуры, заклікаў улічваць асаблівасць гістарычнага часу і не шукаць ворагаў у XIX ст. Арыштаваны 3.10.1936 у Мінску па адрасе: вул. Р. Люксембург, д. 44, кв. 12. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член антысавецкай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй

маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага Суда СССР 29.9.1966. Асабовая справа Х. № 19561-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: «Мая другая кніга» Юлія Таўбіна // ЛіМ. 1932/ 15 чэрв. / Сааўт. І. Малец; Заўвагі пра творчасць П.Броўкі // Полымя рэвалюцыі. 1934/ № 4.

Літ.: Мушынскі М. Беларуская крытыка і літаратуразнаўства (20—30-я гады). Мн., 1975; БП. Т. 6; Рэпрэсаваныя...

ЧАРНУШЭВІЧ Аляксандр Анікеевіч [1899, мяст. Капыль Слуцкага пав. Мінскай губ., цяпер райцэнтр Мінскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], парт. і дзяржаўны дзеяч. З бел. сялянскай сям'і. Удзельнік партызанскага руху ў Беларусі ў грамадзянскую вайну, потым барацьбы з бандытызмам. З 1922 — на парт. рабоце: сакратар Грэскага райкама КП(б)Б, загадчык аддзелаў Бабруйскага і Віцебскага акр. камітэтаў партыі, культуры і прапаганды ЦК КП(б)Б. З кастр. 1932 — сакратар Мінскага гаркама КП(б)Б. У сак. 1933 — лют. 1936 — наркам асветы БССР, потым — загадчык аддзела забеспячэння Бел. геалагічнай разведкі. Член ЦК КП(б)Б 1929—36, член Бюро ЦК КП(б)Б 1931—34. Арыштаваны 19.6.1937 у Мінску па адрасе: вул. Камсамольская, д. 31/33, кв. 30. Асуджаны тройкай НКВД 28.10.1937 як «член нацыянал-фашысцкай шкодніцкай арганізацыі» да ВМП. Расстраляны. Рэабілітаваны 15.12.1956. Асабовая справа Ч. № 9842-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

4.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Энгельса, д. 64, кв. 2 арыштавана студэнтка 5 курса БДУ **Чарнушэвіч Марыя Лукінічна** (нар. ў снеж. 1902 у в. Грыбаўшчына Слуцкага пав. Мінскай губ., цяпер Нясвіжскі р-н Мінскай вобл.), жонка Аляксандра Чарнушэвіча. 28.11.1937 асобай нарадай пры

НКВД асуджана як «член сям'і здрадніка радзімы» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР (Акмолінск). Рэабілітавана 26.6.1956 трыбуналам БВА. Асабовая справа Ч. № 6689-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Літ.: ЭГБ. Т. 6—2; Рэпрэсаваныя...

ЧАРОТ Міхась [сапр.: **Кудзелька Міхась Сымонавіч**; 7.11.1896, мяст. Рудзенск Ігуменскага пав. Мінскай губ., цяпер Пухавіцкі р-н Мінскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], паэт, драматург, празаік, рэдактар, грамадскі дзеяч, стрыечны брат Іосіфа і Івана Кудзелькаў. У 1917 скончыў Маладзечанскую настаўніцкую семінарыю. Мабілізаваны ў армію; служыў афіцэрам запаснога палка ў Кузнецку. Вясной 1918 вярнуўся ў Менск; пачаў настаўнічаць у бел. школе; паступіў у МВПІ. Спяваў у хоры Тэраўскага пры «Беларускай хатцы», быў старшынёй тэатральнай суполкі «Маладзік». Друкавацца пачаў у 1918. У 1919 — член Белнацкама і створанай пры ім Вайсковай Рады. Быў адным з арганізатараў Беларускай камуністычнай арганізацыі, якая ў студз. 1920 утварылася з членаў «Маладой Беларусі». З 1920 — супрацоўнік, у 1925—29 рэдактар газ. «Савецкая Беларусь». У 1922 апублікаваў першы зборнік вершаў «Завіруха». У 1923 удзельнічаў у стварэнні літаб'яднання «Маладняк», з якога выйшаў у канцы 1927. Некаторы час быў членам літаб'яднання «Полымя», потым уступіў у БелАПП. У 1922—24 — кандыдат у члены, у 1924—31 — член ЦВК БССР. У 1924 вучыўся ў Маскве ў Дзяржаўным інстытуце журналістыкі. У 1930-я гг. працаваў загадчыкам

літаратурнага сектара Дзяржаўнага выдавецтва БССР, кансультантам у кабінеце маладога аўтара СП БССР. Падчас арышту загадчык літаратурнага сектара Дзяржаўнага выдавецтва БССР. Быў жанаты, гадаваў сына Вячаслава, дочак Святлану, Зінаіду, Алену (усе ва ўзросце ад 6 да 11 гадоў). Арыштаваны 24.1.1937 у Мінску па адрасе: вул. Ленінская, д. 35, кв. 1, адначасова выключаны з ВКП(б). З пратакола вобыска:

«...документы, журналы — 210 штук, книги — 85 штук, переписка — 127 страниц, рукописи — одна пачка [! — *Л. М.*]*...».*

Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 у 10.00 як «агент польскай разведкі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Апошні верш «Прысяга» запісаў на сцяне мінскай унутранай турмы НКВД.

З успамінаў Міколы Хведаровіча (ЛіМ. 1965. 22 чэрвеня): *«У 1939 годзе я быў пераведзены ў адзіночную камеру. Уважліва аглядзеў сцены, шукаючы надпісаў, і вось у кутку прачытаў тэкст верша, выкалупаны нечым вострым на сцяне. Гэта была апошняя сустрэча з маім любімым паэтам і другам Міхасём Чаротам. Гадамі я захоўваў гэтыя яго словы ў сэрцы:*

Я не чакаў
І не гадаў,
Бо жыў з адкрытаю душою,
Што стрэне лютая бяда,
Падружыць з допытам,
З турмою.

Прадажных здрайцаў ліхвяры
Мяне заціснулі за краты.
Я прысягаю вам, сябры,
Мае палі,
Мае бары, —
Кажу вам — я не вінаваты!»

Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 8.12.1956. Асабовая справа К. № 8153-с з фотаздымкам захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі. Імем Ч. названы вуліцы ў Маладзечне і Рудзенску.

5.11.1937 у Мінску па адрасе: вул. Старажоўская, д. 47, кв. 2 арыштавана хатняя гаспадыня **Дадыка Ефрасіння Тарасаўна** (н. у 1903), жонка Міхася Чарота. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і здрадніка радзімы» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР (Акмолінск). Загінула ў зняволенні ў першай палове 1940-х гг. Рэабілітавана 11.3.1957 трыбуналам БВА. Асабовая справа Ч. № 10102-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: Творы: У 3 т. Мн., 1932—1936; Зб. тв.: У 2 т. Мн., 1958; Выбраныя вершы і паэма «Босыя на вогнішчы». Мн., 1967; Выбранае. Мн., 1982.

Літ.: Ярош М. Міхась Чарот: Нарыс жыцця і творчасці. Мн., 1963; Яго ж. Міхась Чарот. Мн., 1966; Песняр революционной романтики. Мн., 1983; БП. Т. 6; Рэпрэсаваныя...

ШАЛАЙ Макар [сапр.: Шалаеў Макар Ксенафонтавіч; 17.2.1906, в. Цельцы Расонскага р-на Віцебскай вобл. — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], літаратурны крытык. Скончыў партшколу ў Віцебску. У 1925—26 — сакратар Народнага дома пры выканкаме Расонаў. Член «Беларускай літаратурна-мастацкай камуны» (1927—28). Друкаваўся ў час. «Росквіт». Працаваў у газ. «Чырвонаармейская праўда». Выступаў з рэцэнзіямі на творы П. Броўкі, А. Александровіча, Я. Скрыгана, Г. Брэскай і інш. У 1928 паступіў у БДУ (пры дапамозе наркама асветы А. Баліцкага і П. Шукайлы).

З успамінаў Я. Скрыгана: *«Я жыў з Макарам Шалаем, чалавекам нястрымнага запалу спрэчак. Ён назубок ведаў класікаў марксізма, Чарнышэўскага, Герцэна, Дабралюбава, Пісарава, Пляханава і логікай іх мыслення збіваў з ног любога праціўніка. Ён не мысліў сябе без спрэчак і шукаў толькі такога асяроддзя...*

Мы, асабліва Макар Шалай і Апанас Сідарэнка, заспрачаўшыся па якой кнізе, ці па якому пытанню эстэтыкі, маглі забыць на абед, на вячэру, хапацца за чубы, прасядзець усю ноч, плаваючы ў сінім дыме...».

З восені 1928 — член «Маладняка», потым БелАППа. Арыштаваны 15.3.1933 па справе «Беларускай народнай Грамады». Пасля катаванняў вызвалены з дыягназам шызафрэнія. Пасля вызвалення вярнуўся на радзіму. У сярэдзіне 1930-х гг. выкладаў літаратуру ў Расонскай СШ. Быў жанаты, гадаваў дзіця. Другі раз арыштаваны 17.11.1936, верагодна, у мяст. Расоны Віцебскай вобл. Перавезены ў Мінск.

З успамінаў С. Грахоўскага: *«З «амерыканкі», унутранай турмы НКВД у Мінску, мяне перавялі ў старую турму на вуліцы Валадарскага. Пасля адзіночкі ў «амерыканцы», дзе я амаль развучыўся гаварыць, у вялікай «замкавай» камеры, нягледзячы на глыбокую ноч, мяне сустрэлі — бог ты мой! — сябры-пісьменнікі Сяргей Дарожны, Сымон Куніцкі, Макар Шалай... На прагулку нас выводзілі ў турэмны двор, які быў разбіты на маленькія клетачкі метраў па дваццаць — дваццаць пяць. У гэтых клетках мы і хадзілі кругам... Кругам у клетках...».*

Асуджаны 28.10.1937 тройкай НКВД як «член антысавецкай арганізацыі» і за «антысавецкую дзейнасць» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 20.7.1957. Асабовая справа Ш. № 6742-п захоўваецца ў архіве УКДБ Віцебскай вобл.

Літ.: Кандыбовіч С. Разгром нацыянальнага руху ў Беларусі. Мн., 2000; Рэпрэсаваныя...

ШАСТАКОЎ Павел Пятровіч [1899, в. Манастыршчына Мсціслаўскага пав. Магілёўскай губ., цяпер Смаленская вобл., Расія — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], рэдактар, журналіст. З бел. сялянскай сям'і. З 1905 працаваў настаўнікам школы граматы ў в. Шэнькаўка Мсціслаўскага пав. У 1907 паступіў у Полацкую настаўніцкую семінарыю. З 1912 настаўнічаў у Мсціславе. У жн. 1913 быў залічаны ў Віцебскі настаўніцкі інстытут. З пачаткам 1-й сусветнай вайны мабілізаваны ў войска. У 1916 стаў прапаршчыкам. Ваяваў на Румынскім фронце. У 1917 пераведзены ў Маскву. У пачатку 1918 вярнуўся ў Мсціслаў. Удзельнічаў у падрыхтоўцы першага павятовага з'езда Саветаў. Працаваў загадчыкам аддзела народнай асветы. Зімой 1920 прызначаны ваенным камісарам павета. Потым стаў рэдактарам павятовай газ. «Думы бедняка», у якой публікаваў свае артыкулы і вершы. У 1920 пераехаў у Менск. Служыў начальнікам палітасветы губваенкамата. З-за хваробы пакінуў армію. З 1921 працаваў у Мсціславе загадчыкам павятовага зямельнага аддзела. Потым прызначаны загадчыкам аддзела народнай асветы Магілёўскага акруговага выканкама. Пісаў нарысы і артыкулы па-беларуску і па-руску, публікаваўся ў мясцовай прэсе, у газ. «Савецкая Беларусь». Восенню 1926 пераведзены ў Маскву, прызначаны загадчыкам бел. сектара Камуністычнага ун-та нацыянальных меншасцей Захаду імя Ю. Мархлеўскага, дзе таксама выкладаў бел. мову і літаратуру. Арганізаваў у Маскве святкаванне 20-годдзя літаратурнай дзейнасці Якуба Коласа. Быў адным з укладальнікаў зборніка артыкулаў «Літаратурная творчасць К. М. Міцкевіча (Якуба Коласа)» (М., 1928), аўтар уступнага артыкула ў зборніку. Удзельнічаў у стварэнні Цэнтральнага беларускага клуба ў Маскве (лют. 1928), член праўлення клуба. З восені 1928 — у Менску.

Сяб раваў з Янкам Купалам. З чэрв. 1929 рэдактар газ. «Рабочий». У вер. 1929 прызначаны рэдактарам газ. «Савецкая Беларусь», дзе публікаваў свае нарысы і артыкулы. У апошнім нумары газеты выступіў з крытыкай бюракратычных парадкаў (артыкул «Лісты знізу»). 21.3.1933 газета была закрыта. У маі 1933 прызначаны рэдактарам газ. «Калгаснік Беларусі». З малавядомай газету зрабіў папулярнай сярод чытачоў і аўтараў. У жн. 1935 газета закрыта. Ш. прызначаны дырэктарам Белдзяржвыдавецтва. Падчас арышту — нам. наркама асветы БССР, старшы кансультант Белдзяржкіно БССР. Быў жанаты, гадаваў дваіх дзяцей. Арыштаваны 30.1.1937 у Мінску па адрасе: вул. К. Маркса, 16 (2-гі Дом Саветаў). Асуджаны 28.10.1937 як «член дыверсійна-шкодніцкай тэрарыстычнай арганізацыі» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Расстраляны 29.10.1937. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 10.11.1956. Асабовая справа Ш. № 7772-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

20.11.1937 у Мінску арыштаваны вучань адной з мінскіх школ **Вадзім Паўлавіч Шастакоў** (н. у 1921), сын Паўла Шастакова. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД СССР шаснаццацігадовы падлетак быў асуджаны як «член сям'і здрадніка радзімы» да 5 гадоў ППК. Далейшы яго лёс невядомы.

10.2.1933 у Мінску па адрасе: вул. Першамайская, д. 11, кв. 3 арыштаваны адказны сакратар Наркамата земляробства БССР **Шастакоў Сяргей Пятровіч** (нар. ў 1896 у в. Манастыршчына Мсціслаўскага пав. Магілёўскай губ., цяпер Смаленская вобл., Расія; атрымаў вышэйшую адукацыю; у 1919—22 служыў у Чырвонай арміі), брат Паўла Шастакова. 8.5.1933 асуджаны як «член контррэвалюцыйнай арганізацыі» да 5 гадоў папраўча-працоўных лагераў. Далейшы яго лёс невядомы. Рэабілітаваны трыбуналам БВА 16.7.1958. Асабовая справа Ш. № 11070-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: Да новых перамог на культурным фронце // Савецкая Беларусь. 1928. 14 кастр.; Лісты знізу // Там жа. 1933. 21 сак.

Літ.: Карніловіч Э. Сябра Янкі Купалы // Маладосць. 1995. № 10; Рэпрэсаваныя...

ЮДЭЛЬСОН Арон Ісакавіч [17.7.1907, Рыга — 29.10.1937, Мінск, турма НКВД], паэт, нарысіст. Паходзіў з настаўніцкай сям'і. Пачаў публікавацца ў 1923 у нелегальным друку Латвіі. Да 1928 жыў у Латгаліі, потым пераехаў у Беларусь. З 1929 выступаў у яўрэйскім друку Беларусі. У 1930 паступіў у МВПІ; пакінуў вучобу на 4 курсе. У 1931 выйшла першая кніга Ю. («Камбінат: Паэма» М.; Харкаў; Мн., 1931 / Ідыш). У 1934 у Мінску выдаў 3 кнігі вершаў і прозы на ідыш [«Межы: Проза і вершы»; «У нашай сталіцы: (Нарысы)»; «Чырвонасцяжны калгас «Колас» / Сааўт. Х. Шынклер]. Найбольшы лірызм і мастацкую чуйнасць выявіў у ранні латгальскі перыяд творчасці, калі натуральныя пачуцці яшчэ не былі дэфармаваны класавай ідэалогіяй. Працаваў у рэдакцыі яўрэйскай газ. «Октобэр», на радыё. Да 1935 часта публікаваўся ў час. «Штэрн». Член СП Беларусі з 1934. У 1935 быў сакратаром яўрэйскай секцыі СП. Арыштаваны 11.9.1937 у Мінску па адрасе: вул. Савецкая, д. 98, кв. 2. Асуджаны пазасудовым органам НКВД 28.10.1937 як «член трацкісцкай арганізацыі, які рыхтаваў тэрарыстычны акт» да ВМП з канфіскацыяй маёмасці. Рэабілітаваны ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР 9.4.1957. Асабовая справа Ю. № 10266-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

5.11.1937 (?) у Мінску па адрасе: вул. Савецкая, д. 98, кв. 2 арыштавана інспектар Дзяржаўнага банка, маці дваіх дзяцей **Шур Бася Саламонаўна** (нар. ў 1902 у пас. Урэчча Бабруйскага пав. Мінскай губ., цяпер Любанскі р-н Мінскай вобл. у сям'і службоўца; атрымала вышэйшую адукацыю), жонка Арона Юдэльсона. 28.11.1937 асобай нарадай пры НКВД асуджана як «член сям'і здрадніка радзімы» да 8 гадоў ППК і этапавана ў Карагандзінскі канцлагер НКВД Казахскай ССР (Акмолінск). Вызвалена ў жн. 1946. Рэабілітавана 10.6.1957. Асабовая справа Ч. № 10394-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі.

Тв.: Бел. пер.: Прывітанне: Вершы. Мн., 1961.

Літ.: Базарэвіч М. Прывітанне светламу дню // ЛіМ. 1961. 29 жн.; Хведаровіч М. Ён быў у нашым страі // ЛіМ. 1967. 18 ліп.; БП. Т. 6; Рэпрэсаваныя...

ЯНЫ ВЫНІШЧАЛІ НАШЫХ ПРОДКАЎ

перыяд «крывавага тунеля смерці» (з восені 1936 да канца 1938 г.)

Народныя камісары (наркамы) і памочнікі (намеснікі) наркамаў унутраных спраў (УС) БССР

З 28.11.1936 да 4.3.1937

[за няпоўных 70 дзён рэпрэсавана ад 1500 да 2000 чалавек; у сярэднім за адну ноч арыштоўвалі 25 (дваццаць пяць) чалавек].

МОЛЧАНОВ Георгий Андреевич (для лепшай ідэнтыфікацыі катаў прозвішчы прыводзяцца на рускай мове).

Н. 3.4.1897 у Харкаве (Украіна) у сям'і рускага служачага.

Скончыў трохкласную царкоўна-прыходскую школу (1912), да 1917 вучыўся ў Харкаўскай гандлёвай школе. Арыштоўваўся на кароткі тэрмін за захоўванне нелегальнай бальшавісцкай літаратуры і зброі. У ЧК з 1921. З 10.7.1934 — начальнік 4-га сакрэтна-палітычнага аддзела УДБ НКВД БССР (далей — 4 СПА), камісар дзяржбяспекі 2 ранга (1935). З 28.11.1936 — наркам УС БССР, адначасова начальнік асобага аддзела Галоўнага ўпраўлення дзяржбяспекі НКВД па Беларускай ваеннай акрузе. Арыштаваны 3.2.1937. Абвінавачваўся ў тым, у чым сам абвінавачваў інш.: «удзел у контррэвалюцыйнай тэрарыстычнай трацкісцкай арганізацыі» і г.д. Асуджаны асобай нарадай пры НКВД да ВМП.

Расстраляны 9.10.1937. Самае жахлівае, што Малчанаў, адзін з пачынальнікаў масавых рэпрэсій, у «пералomным» 1996 быў рэабілітаваны. Той, хто за некалькі месяцаў свайго кіраўніцтва НКВД аддаў сотні загадаў на арышты тысяч ні ў чым невінатых людзей, аказваецца таксама «невінаваты».

КАРУЦКИЙ Василий Абрамович (нам. Малчанава).

Н. 28.2.1900 у Томску (Расія) у сям'і яўрэйскага служачага. Скончыў пачатковую школу (1910), Томскую 1-ю мужчынскую гімназію (1918), вучыўся на юрыдычным ф-це Томскага ун-та (1919). У ЧК з 1921. З 31.8.1936 да 16.12.1936 нам. наркама унутраных спраў БССР. Застрэліўся 13.5.1938 у Маскве.

З 4.3.1937 да 22.5.1938

[за 444 дні рэпрэсавана каля 100 тысяч чалавек; у сярэднім за ноч арыштоўвалі 230 (дзвесце трыццаць!) чалавек].

БЕРМАН Борис Давыдович

Н. у 1901 у в. Андрыянаўка Чыцінскага пав. Забайкальскай вобл. (Расія) у яўрэйскай сям'і, бацька — уласнік цагельнага завода. Скончыў 4-класнае гарадское вучылішча (1918). У ЧК з 1921. У 1934—37 — нам. начальніка замежнага аддзела ГУДБ НКВД СССР. З 25.12.1936 — нам. наркама УС БССР, з 4.3.1937 — наркам УС БССР, камісар дзяржбяспекі 3 ранга. Асабіста ўдзельнічаў у катаваннях падследных[1]. У снеж. 1937 узнагароджаны ордэнам

Леніна. Арыштаваны 24.9.1938. Асуджаны 22.2.1939 да ВМП. Расстраляны. Неўзабаве да ВМП былі прыгавораныі многія супрацоўнікі НКВД. Знішчаючы выканаўцаў сваіх загадаў, бальшавікі знішчалі сляды сваіх злачынстваў.

ХОРХОРИН Григорий Сергеевич (нам. Бермана; асабіста ўдзельнічаў у катаваннях падследных).

Н. 20.1.1900 у Пецярбургу ў сям'і сталяра. Скончыў пачатковае гарадское вучылішча (1912). У ЧК з 1920. З са снеж. 1936 — начальнік 3 аддзела УДБ НКВД БССР, з 15.8.1937 — нам. наркама УС БССР (да 1.10.1937). Арыштаваны 5.12.1938. Памёр падчас следства (1939).

ЖАБРЕВ Иван Андреевич (нам. Бермана; асабіста ўдзельнічаў у катаваннях падследных, дапытваў Міхайлу Піятуховіча і інш.).

Н. у 1898 ва Усцюжыне Валагодскай губ. ў сям'і рускага рабочага. Скончыў пачатковае вучылішча (1916). У ЧК з 1920. З 7.7.1937 — начальнік Гомельскага гарадского аддзела НКВД, потым —

---

[1] У кнізе Р. Платонава «Лёсы» (Мн., 1998) прыводзіцца выступленне Б. Бермана 27.11.1937 года перад выбаршчыкамі Расонскага раёна: *«Таварыш Сталін даў указанне граміць ворагаў, і мы пачалі іх граміць»* («Советская Белоруссия». 1937. 3 снежня).

начальнік 3 аддзела УДБ НКВД БССР, нам. наркама УС БССР (да 26.2.1938). Арыштаваны 17.11.1938. Асуджаны 22.2.1939 да ВМП. Расстраляны.

З 22.5.1938 да 16.12.1938
[за менш чым 7 месяцаў рэпрэсавана ад 20000 да 30000 чалавек; у сярэднім за ноч арыштоўвалі каля 120 (ста дваццаці) чалавек].

НАСЕДКИН Алексей Алексеевич

Н. 6.2.1897 у в. Маўрына Растоўскага пав. Яраслаўскай губ., Расія (паводле інш. звестак — у Маскве) у сям'і рабочага. Скончыў 4-класнае гарадское вучылішча ў Маскве (1910), курсы чырвоных камандзіраў (1919), Маскоўскі электратэхнікум (да 1927). Удзельнік падаўлення сялянскіх выступленняў на Тамбоўшчыне (так званага Антонаўскага мецяжу). З 1927 — супрацоўнік АДПУ. З 1934 — нам. начальніка, начальнік эканамічнага аддзела УДБ НКВД па Куйбышаву і Маскоўскай вобл., начальнік УДБ НКВД па Смаленскай вобл. Маёр дзяржбяспекі. З мая 1938 наркам УС БССР. Арыштаваны 16.12.1938. Асуджаны да ВМП 25.1.1940. Расстраляны. Татальнае знішчэнне бальшавікамі слядоў арганізаванага імі генацыду супраць беларускага народа — забойства і тых, хто растрэльваў выканаўцаў іх злачынстваў.

СТОЯНОВСКИЙ*[1] — нам. наркама.

Старшыні спецыяльнай калегіі Вярхоўнага суда СССР (у народзе «тройкі»):

на розных судзілішчах — **В. С. КАРПИК, И. О. МАТУЛЕВИЧ**.

Сакратары спецыяльнай калегіі Вярхоўнага суда СССР:

на розных судзілішчах — **ВИНОГРАДОВА, М. КУДРЯВЦЕВ, КУЗНЕЦОВ**.

Члены спецыяльнай калегіі Вярхоўнага суда СССР:

на розных судзілішчах — **ЗАРЯНОВ, ЗУБЧЕНКО, М. МИЛЯКОВСКИЙ, ФЕДОСЕЕНКО**.

Следчыя УДБ НКВД БССР,
якія праводзілі допыты ва ўнутранай турме НКВД[2]
(так званай «амерыканкі»).

Кіраўнікі аддзяленняў і **аддзелаў УДБ НКВД БССР і іх намеснікі:**

КАРЕЛИН (маёр дзяржбяспекі; начальнік асобага аддзела УДБ НКВД БССР (ліст. 1936[1]); зацвердзіў пастановы на арышт і вобыск у кватэрах Анатоля Вольнага, Алеся Дудара, Міхася Зарэцкага, Сымона Баранавых, Валерыя Маракова, Барыса Мікуліча і інш.; асуджаны ў 1939 (?).

УШАКОВ (сапр.: УШАМИРСКИЙ) **Зиновий Маркович** (нар. ў 1895, капітан дзяржбяспекі, нам. начальніка асобага аддзела УДБ НКВД БССР (ліст. 1936);

---

[1] Інфармацыя пра персаналіі, адзначаныя зорачкай, часткова або цалкам узята з кнігі: Лукашук *А.* «За кіпучай чэкісцкай работай»: З жыцьця катаў. Мн., 1997.

[2] У другой палове 1930-х гг. камендантам турмы, верагодна, быў **ЕРМОЛАЕВ Александр Константинович**. Акрамя інш. сваіх абавязкаў, адследжваў, як абшукваюць арыштаваных пры паступленні ў турму. Арыштаваны і асуджаны да ВМП (заменена на 10 гадоў ППК).

разам з С. Шліфенсонам і інш. следчымі суткамі катаваў на допытах і давёў да вар'яцтва Цішку Гартнага; арыштаваны ў 1939 (?); на допытах прызнаў, што збіваў падследных яшчэ ў Ляфортаўскай турме, але калі пачалі катаваць яго, прызнаваўся, што «не бил так по-зверски» і ўвогуле не меў «представления об испытываемых избиваемым муках и чувствах»; асуджаны да ВМП 21.1.1940 як «германскі шпіён, завербаваны ў 1932 годзе» і «член антысавецкай арганізацыі з 1933»; расстраляны).

ДЕЙКОВ (афіцэр дзяржбяспекі, начальнік 4 СПА (май 1935).

ГОЗИН (афіцэр дзяржбяспекі, нам. начальніка 4 СПА (май 1935); катаваў на допытах падследных).

КЛЕЙНБЕРГ (капітан дзяржбяспекі; начальнік 4 СПА (кастр.-ліст. 1936); дапытваў Яна Скрыгана, Васіля Сташэўскага, Уладзіміра Хадыку і інш.; арыштаваны, верагодна, у 1938).

ВРАЧЕВ Георгий Яковлевич (нар. ў 1900; капітан дзяржбяспекі, начальнік 4 СПА (снеж. 1936 — жнів. 1937); дапытваў шэраг беларускіх пісьменнікаў; арыштаваны ў 1939 (?).

З ліста В. Ермалаева сакратару ЦК КП(б)Б П. Панамарэнку:

«*Клейнберг <...> аказаўся ворагам народу — прайдзісветам, пасля яго* [начальнікам 4-га СПА стаў — *Л. М.*] *Урачоў, пра якога старыя работнікі кажуць, што ён прапіў 4-ты аддзел, зачыняўся ў кабінеце штодзень*

---

[1] Тут і далей указана дата, пра якую дакладна вядома, хто ў гэты час кіраваў аддзелам або аддзяленнем.

з пахмелля і нікога не прымаў. Пасля яго [4-ым СПА кіраваў — *Л. М.*] *Волчак, які быў арыштаваны за сувязь з трацкістамі...».*

ВОЛЧОК (старшы лейтэнант дзяржбяспекі, нам. начальніка, начальнік 4 СПА (студз. 1937 — студз. 1938); падпісаў пастанову аб арышце Васіля Хомчанкі, Платона Галавача і, верагодна, Янкі Нёманскага, Браніслава Тарашкевіча, Аляксея Траецкага, Зэліка Аксельрода, Ізі Харыка, Якава Бранштэйна, Аркадзя Смоліча, Васіля Шчарбакова, Пятра Ільючонка, Фларыяна Ждановіча, Дзмітрыя Курдзіна, Сямёна Клінцэвіча, Арона Юдэльсона, Сямёна Якубчыка, Іосіфа Воўк-Левановіча і інш.; дапытваў Міхайлу Піятуховіча, Міхася Чарота і інш., падпісваў абвінаваўчыя заключэнні; асуджаны ў 1939 (?).

ЕРМОЛАЕВ Василий Андреевич* (нар. ў 1900; член ВКП(б) з 1919; у АДПУ з 1924; у 1935 накіраваны ў БССР; праз некалькі месяцаў прызначаны начальнікам Асобага аддзялення кавалерыйскай дывізіі; з кастр. 1936 — начальнік Лепельскага раённага аддзела НКВД; старшы лейтэнант дзяржбяспекі; у пачатку 1938 пераведзены ў Мінск, прызначаны начальнікам 4 СПА (у студз. або лют. 1938 змяніў Ваўчка); арыштаваны ў студз. 1939; асуджаны да ВМП ў 1939 (на судзе вінаватым сябе не прызнаў і адмовіўся ад паказанняў, якія даў падчас следства; 5.9.1939 расстрэл заменены на 10 гадоў папраўча-працоўных канцлагераў).

З ліста В. Ермалаева сакратару ЦК КП(б)Б П. Панамарэнку:

«На пачатак лютага 1938 году за [сакрэтна-палітычным — *Л. М.*] *аддзелам, дзе працавалі 54 чалавекі, налічвалася больш за 450 арыштаваных, многія зь якіх чакалі свайго лёсу год і болей. Каля 600 сьледчых справаў з пэрыфэрыі ляжалі доўгія месяцы без адказу... Я знайшоў у аддзеле поўны развал дысцыпліны, наяўнасьць групаўшчыны на*

глебе маральна-бытавога разбэшчаньня... Сувязь зь невядомымі жанчынамі, наведаньне іх групай, выкарыстаньне для нізкіх мэтаў канспіратыўных кватэраў. У гэтую групу ўваходзілі Слукін, Кунцэвіч, Быхоўскі, Шэйнкман, Якімаў, Перавозчыкаў ды іншыя...».

З артыкула В. С. Семенякава «Усе кругі пекла» (Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Мінска. У 4 кн. Кн. 3-я. Мн., 2004. С. 525—526):

«Начальнік [4 СПА — *Л. М.*] *Ермалаеў, — піша* [журналіст Сцернін (Багдановіч) Мікалай Клеафасавіч — *Л. М.*], *— не адзін раз прыходзіў да мяне на «допыты», бачыў мяне збітага, з крывавымі нарывамі на шыі і твары, разбітымі, распухлымі нагамі. Калі я заяўляў, што мяне б'юць, Ермалаеў або нічога не адказваў, ці адказваў: «Нягоднік! Ты паклёпнічаеш на НКВД». Пасля яго адыходу мяне звычайна яшчэ мацней збівалі...»,*

СЕРГЕЕВ Алексей Андреевич.

Н. у 1905 у в. Радыёнаўка Серпухаўскага пав. Маскоўскай губ. ў сям'і рускага рабочага. У ЧК з 1932. Са жн. 1936 — старшы оперупаўнаважаны НКВД БССР, начальнік аддзялення 4 СПА УДБ НКВД БССР. Катаваў на допытах падследных, за што з сяржантаў узведзены ў капітаны (1939), а яшчэ праз некалькі гадоў у палкоўнікі. З 1954 на пенсіі. Старшыня Беларускага таварыства паляўнічых і рыбаловаў. З палявання на людзей пераключыўся на паляванне на жывёлаў.

АЗАРОВ (старшы лейтэнант дзяржбяспекі, нам. начальніка 4 СПА (ліст. 1936 — ліп. 1937); дапытваў Міхася Багуна, Уладзіміра Хадыку і інш.).

СУСМАН (нам. начальніка 4 аддзела УДБ НКВД БССР, старшы лейтэнант дзяржбяспекі).

КУНЦЕВИЧ Иван Игнатович (начальнік аддзялення па справах царкоўнікаўі сектантаў4 СПА (май 1935 — 1937); дапытваў Платона Галавача, Міхася Зарэцкага, Алеся Звонака, Васіля Каваля, Тодара Кляшторнага, Валерыя Маракова, Барыса Мікуліча, Міхайлу Піятуховіча, Аляксандра Чарнушэвіча і інш.; катаваў на допытах падследных, прымушаў іх збіваць адзін аднаго; арыштаваны і асуджаны да ВМП (верагодна, заменена на 10 гадоў ППК).

З ліста В. Ермалаева сакратару ЦК КП(б)Б П. Панамарэнку:

«*У аддзеле кадраў ёсьць заява, што Кунцэвіч <...> у 1930 годзе заганяў адміністрацыйна сялян у калгасы, абагульняў інвентар аж да курэй. У гэтай заяве гаворыцца, што Кунцэвіч меў сувязь з жонкай арыштаванагаі што ёй расказваўпра мужа. Гэтыя звесткі я ўведаў за некалькі дзён да свайго арышту і даклаў наркаму Цанаву...*

Кунцэвіч — разбэшчаны ў бытавым плане чалавек, меў шырокія сувязі на глебе палавой распусты з невядомымі жанчынамі. Са слоў Быхоўскага мне вядома, што Кунцэвіч знаходзіўся ў сужыцці з 15 жанчынамі толькі супрацоўніцамі наркамату. Для гэтай мэты выкарыстоўваў кватэру Слукіна, дзе прымалася агентура...».

БЫХОВСКИЙ Виктор Эммануилович (лейтэнант дзяржбяспекі, начальнік аддзялення па справах нацыянал-фашыстаў 4 СПА (1936—1937); катаваў на

допытах падследных; дакладна вядома пра выпадкі з А. Баліцкім, А. Дзякавым, Б. Тарашкевічам, Р. Хацкевічам і інш.; калі тыя трацілі прытомнасць, утыкаў ім у шыю іголкі; дапытваў Анатоля Вольнага, Сяргея Гесэна, Алеся Дудара, Міхася Зарэцкага, Яна Скрыгана, Уладзіміра Хадыку, Міхася Чарота і інш.; ад даследчыкаў гісторыі беларускай літаратуры атрымаў мянушку «садыст»; арыштаваны 10.12.1938, асуджаны 20.4.1939 да 10 гадоў ППК).

З ліста В. Ермалаева сакратару ЦК КП(б)Б П. Панамарэнку:

«*Быхоўскі — садыст, маральна разбэшчаны, фанабэрысты, ганарлівы, падхалім, кар'ерыст, распусны нізкі чалавек, які інтымна жыў з многімі невядомымі жанчынамі, у тым ліку з машыністкай 4-га аддзела...*».

З заявы Я. Скрыгана Генеральнаму пракурору СССР (дат. 8.4.1954):

«*Следователь Быховский (1937) с первого же допроса начал требовать... лжи, клеветы, извращения фактов... и откровенно заявил, что правды он и не требует. Со злобой он выкрикнул: «Ишь, сволочь, Иисус Христос нашелся, правда ему нужна! Нам нужна правда, которой от тебя требуют!... Если, ты советский человек, то должен подписать всё, что требует от тебя следствие. Это нужно в интересах государства... После такой усердной работы Быховского вся, как моя, так и чужая жизнь превращалась в сплошной жуткий комок грязи и преступлений*».

З агляднай даведкі (з архіўна-следчай справы № 8825) па абвінавачванню В. Быхоўскага (арт. 180 «а» КК БССР):

«Стенографистка Жуковская показала, что... многие следователи, являясь инструкторами по бою, ходили по кабинетам и избивали несознавшихся арестованных... Когда арестованные теряли сознание после избиения, [Быховский — *Л. М.*] *колол их иголкой в шею... А.Балицкому дал прессом в лицо... арестованного* [литератора — *Л. М.*] *З. ставил ногами вверх к окну и избивал...»*

З заявы У. Быхоўскага на імя наркама УС БССР А. Наседкіна ад 27.11.1938 г. (трэба звярнуць увагу, што заява напісана за некалькі тыдняў да арышту таго, каму яна была адрасавана, і арышту самога заяўніка), арфаграфія зберагаецца:

«Я хочу Вам рассказать о тех безобразиях, антипартийных, по существу фашистских методах следствия, которые здесь, в Белоруссии, процветали на протяжении последних лет 1937—1938 гг. в бытность здесь наркомом Бермана и до вашего приезда сюда…

Берман и нач. следственного отдела Волчек стали на официальных совещаниях работников существовавшего здесь следственного отдела давать установки совершенно открыто, что, если враг не сдается, надо на него воздействовать физически и сломить его…

И я в числе других стал это делать. Я стал применять при допросах к арестованным самые разнообразные методы издевательств…

Я бил и применял всякого рода издевательства… бил их руками… ложил их на пол, сгибал вдвое и ставил сверху стул, садился на него и сидел до тех пор, пока эти лица не начинали давать показания…

Я видел, что в окружении меня поголовно все — от мала до велика, все бьют… били и оперативные работники и не оперативные…

Особенно много натворили беззаконий и безобразий, избивали арестованных, истязали их, сотрудники НКВД БССР — Авербух, Вихорев, Волков, Завадский, Кауфман, Кунцевич, Лукашонок, Массарский, Перевозчиков, Перский, Половинскин, Серышев, Слукин, Сотиков, Цейтлин, Шейнкман, Широков истязали нагайками и поясами, заставляли арестованных избивать друг друга, раздевали арестованных до гола и били их поясами до полусмерти. Это делали следователи: Барсуков, Бурмистров, Годин, Климкович, Козлюк, Короткевич, Крупенков, Кузнецов, Паремский, Сергеев, Фиш, Черняк».

Быхоўскі, расказаўшы новаму кіраўніку МУС, што тварылася да яго прыходу ў засценках унутранай турмы НКВД, спадзяваўся, што выратуе сабе жыццё. І не памыліўся. Замест шмат разоў заслужанага расстрэлу артымаў 10 гадоў пазбаўлення волі.

ФЕДОРОВ* (начальнік аддзялення (змяніў Быхоўскага, потым Гарбачэўскага (1938) па справах нацыянал-фашыстаў 4 СПА).

ГОРБАЧЕВСКИЙ Макар Давыдович* (нар. ў 1906 у в. Багданава Сенненскага пав. Магілёўскай губ., цяпер Сенненскі р-н Віцебскай вобл. Да 1927 працаваў на сельскай гаспадарцы ў бацькоў. З 1927 — тэхнічны сакратар Лёзненскага райкаму ВКП(б). З 1928 — курсант школы аднагадзічнікаў 3-га сапёрнага батальёна ва Уладзіміры. З 1929 — загадчык улікова-статыстычнага пададдзела акруговага камітэту партыі (Віцебск). Член ВКП(б) з кастр. 1929. У 1930—35 — супрацоўнік АДПУ НКВД БССР (Мінск). У 1935—36 — слухач Цэнтральнай школы НКВД (Масква). З 1937— начальнік Старобінскага, потым Шклоўскага раённых аддзелаў НКВД. З 1938 — начальнік аддзялення (змяніў на нядоўгі час Фёдарава) па справах нацыянал-фашыстаў 4 СПА), потым — кіраўнік УНКВД па Пінскай вобл. Падчас 2-й сусветнай вайны — у войсках НКВД. Арганізоўваў дыверсійныя партызанскія групы для работы ў нямецкім тыле. З восені 1944 — нам. наркама унутраных спраў БССР па кадрах. У 1945—47 удзельнічаў у разгроме антысавецкага падполля ў Гродзенскай вобл. У першай палове 1950-х гг. — начальнік улікова-архіўнай управы КДБ Брэсцкай вобл. Узнагароджаны ордэнамі Леніна, Чырвонага сцяга, Айчыннай вайны 1 ступені, Працоўнага чырвонага сцяга, двума ордэнамі Чырвонай Зоркі, мноствам медалёў. 27.12.1955 звольнены з-за службовай неадпаведнасці. 30.3.1961 Брэсцкім абл. камітэтам КПСС выключаны з партыі).

ШЕЙНКМАН* (начальнік аддзялення па справах трацкістаў і правых 4 СПА (1936—1937); катаваў на допытах Платона Галавача і інш.).

З ліста В. Ермалаева сакратару ЦК КП(б)Б П. Панамарэнку:

«*У* [4 СПА] *было 8 аддзяленьняў. Аддзяленьне ў справах трацкістаў і правых узначальваў Шэйнкман, разбэшчаны чалавек, стары халасьцяк, заляцаўся да кожнай спадніцы...*».

АШИШКЕВИЧ* (начальнік аддзялення (змяніў Шэйнкмана) па справах трацкістаў і правых 4 СПА (1937).

АРТОМОНОВ* (начальнік аддзялення па справах эсэраў і меншавікоў 4 СПА).

З ліста В. Ермалаева сакратару ЦК КП(б)Б П. Панамарэнку:

«*Артамонаў — п'яніца, гультай, прагульшчык...*».

АРХАНГЕЛЬСКИЙ* (начальнік аддзялення (змяніў Ашышкевіча) па справах трацкістаў і правых 4 СПА, начальнік аддзялення (змяніў Артамонава) па справах эсэраў і меншавікоў 4 СПА).

ПОЛИТЫКА (начальнік аддзялення (змяніў Архангельскага) па справах эсэраў і меншавікоў 4 СПА, дапытваў Міхася Зарэцкага, Васіля Сташэўскага і інш.).

ТАРАКАНОВ Сергей Иванович* (начальнік Слуцкага раённага аддзела НКВД, потым у Мінску, начальнік аддзялення (змяніў Архангельскага) па справах трацкістаў і правых 4 СПА, начальнік аддзялення (змяніў Палітыку) па справах эсэраў і меншавікоў 4 СПА).

З прызнанняў следчага Слуцкага НКВД А. Машэнца*:

«На аператыўных нарадах Тараканаў прызначаў на кожнага супрацоўніка цвёрдыя нормы выкрыцця трох-чатырох арыштаваных у суткі. Пасадка на вугал крэсла, допыт стоячы і фізычнае збіванне ўжываліся масава ўсімі намі, следчымі, іначай і быць не магло, бо прызначаную норму — тры-чатыры выкрыцьці ў суткі — немагчыма выканаць пры звычайным допыце. Следчыя, дапытваючы такімі метадамі, давалі ад аднаго да трох выкрыццяў і былі асобныя выпадкі, калі дабіваліся па тры-чатыры выкрыцці ў суткі, напрыклад, Шэвелеў, Лучко, Сталяроў, я і Каралёў...».

ГОРБАТЫЙ* (начальнік аддзялення па справах савецкага апарату і рабочага класа 4 СПА).

ЛЕГАЕВ* (начальнік аддзялення (змяніў Гарбатага) па справах савецкага апарату і рабочага класа 4 СПА).

СЛУКИН (лейтэнант дзяржбяспекі; (начальнік аддзялення па справах моладзі 4 СПА (крас. 1937); катаваў на допытах Васіля Хомчанку і інш.).

З ліста В. Ермалаева сакратару ЦК КП(б)Б П. Панамарэнку:

«Слукін — распусьнік, разбэшчаны ў полавых адносінах, маральна нізкі. Выкарыстоўваў у нізкіх мэтах кансьпіратыўную кватэру — вадзіў туды жанчын...».

ГУБСКАЯ М. А.* (афіцэр дзяржбяспекі, начальнік 4 аддзялення 4 СПА (1937), потым сакратар у апараце НКВД (?); падпісала пастанову аб арышце Васіля Хомчанкі і інш.).

КАГАН (начальнік 3-га аддзялення 4 СПА (ліп. 1935), паводле некаторых звестак сваяк паэткі Эдзі Агняцвет).

ШЛИФЕНСОН Самуил Иосифович.

Н. у 1903 у Веліжы Смаленскай губ. Ў сям'і яўрэйскага служачага. У ЧК з 1921. З ліст. 1925 — нам. упаўнаважанага па інфармацыі, упаўнаважаны 16 Койданаўскага памежнага атрада АДПУ БССР. З мая 1933 — начальнік аддзялення Віцебскага аператыўнага сектара ДПУ-НКВД БССР. Са снеж. 1936 — начальнік 3 аддзялення 4 СПА (ліст.-снеж. 1936). 19.12.1937 узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі. З 11.4.1938 — начальнік УНКВД Гомельскай вобл. Падпісаў пастановы на арышты Анатоля Вольнага, Міхася Зарэцкага, Сымона Баранавых, Валерыя Маракова, Барыса Мікуліча і вобыскі ў іх кватэрах; арыштоўваў і дапытваў Змітрака Астапенку і інш., разам з Ушаковым і інш. следчымі суткамі катаваў і давёў да вар'яцтва Цішку Гартнага; у камеры, разлічаныя па кубатуры на 3 (тры) чалавекі заганяў 40 (сорак); аддаваў загады збіваць падследных, якія не прызналі сябе вінаватымі. Арыштаваны 2.12.1938. Падчас следства вінаватым сябе прызнаў. Асуджаны трыбуналам войск НКВД у перыяд 15—18.5.1938 да ВМП. Расстраляны ў 1939.).

З успамінаў Івана Аляксеевіча Карцеля (Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Мінска. У 4 кн. Кн. 3-я. Мн., 2004. С. 307—310):

«Днём тут (ва ўнутранай турме НКВД — *Л. М.*) *цішыня, самая «малацьба» пачынаецца глыбокай ноччу...*

Мяне ўжо чакалі двое следчых: Цэйтлін і Шліфенсон. Пасадзілі на высокае крэсла, ногі не даставалі да падлогі, каб чалавек быў у пастаянным напружанні, трымаўся на нервах — як бы не хіснуцца і не зваліцца.

Не паспеў я спытаць, на якой падставе арыштаваны, як у адно вуха закрычаў Шліфенсон: «Дзе і калі вы завербаваны ў контррэвалюцыйную нацыяналістычную

арганізацыю?», а ў другое вуха — тое ж самае Цэйтлін. Не паспее выкрыкнуць сваё пытанне Шліфенсон, як тым жа пытаннем аглушае Цэйтлін. Я адчуваў сябе як на кавадле, па якім лупяць два малаткі. Дзяўбуць дзень, потым ноч, потым зноў дзень. Зморыцца ад дзяўбання Цэйтлін — ідзе на адпачынак, дзяўбанне пачынае Шліфенсон. А калі і ён стоміцца, яго замяняе хто-небудзь іншы са следчых...

Канвеерныя допыты на працягу некалькіх сутак — гэта былі яшчэ толькі кветачкі. Упартых, якіх нічым нельга было прымусіць падпісаць пратакол, ставілі ў так званую стаячую труну, дзе чалавек траціў прытомнасць ужо праз некалькі гадзін. Яшчэ заганялі ў карцар з халоднай вадой на цэментнай падлозе...

З другой паловы 1937 г. <...> з допытаў не прыводзілі, а прыносілі, дакладней, прыцягвалі. Збітага, беспрытомнага чалавека проста перакідвалі за парог камеры, як мех з зернем. Чалавек дзён дзесяць прыходзіў у прытомнасць, нічога не еў, прасіў толькі піць...

Амаль год я быў пад следствам і прайшоў праз рукі і кулакі многіх следчых-фальсіфікатараў. Устаноўка ў іх была такая: катаваць да таго часу, пакуль чалавек не падпішацца пад злачынствам, якое яму прыпісвалася. Самым жорсткім для мяне быў следчы ШЛІФЕНСОН, начальнік аднаго з аддзелаў НКВД рэспублікі. Ён не ведаў беларускай мовы, наўрад ці меў сярэднюю адукацыю, але спецыялізаваўся на стварэнні спраў вучоных і пісьменнікаў. За кар'еру, за ўзнагароды ён, здавалася, гатоў быў стварыць ілжывую справу нават на роднага бацьку. «А-а, на маё месца цэліш, Польшчы хацеў аддаць Беларусь», — перарываў ён часам допыт, пераходзячы на «лірыку». — «А вось табе, вось!» — і тыцкаў у нос кулаком з фігай. На руках гэтага маленькага чалавека з завітушкамі на патыліцы засталася кроў многіх беларускіх інтэлігентаў...».

ГЛАДКОВ Петр Андреевич.

Н. у 1902 у в. Трубчаўск Арлоўскай губ. (Расія) у сям'і рускага рабочага. Скончыў вясковую школу ў мяст. Свіслач Бабруйскага пав. Мінскай губ. (1915), Самарскі геолагаразведвальны інстытут (1933). У ЧК з 1934. З сак. 1937 — оперупаўнаважаны 3 аддзела УДБ НКВД БССР. З 9.12.1937 — нам. начальніка 2 аддзялення 3 аддзела УДБ НКВД БССР. З 1938 — начальнік аддзялення 3 аддзела УДБ НКВД БССР. Узнагароджаны 3 ордэнамі Чырвонага Сцяга, ордэнамі Леніна, Нахімава і інш. У 1946 паніжаны ўпасадзе і выключаны з партыі за прысваенне грошай, выдадзеных для аператыўных мэтаў. 26.11.1954 звольнены з органаў за «дыскрэдытацыю звання кіраўнічы работнік МУС».

ГЕПШТЕЙН* (начальнік 3 аддзела УДБ НКВД БССР, лейтэнант дзяржбяспекі (1936—1937); дапытваў С. Гесена і інш.; арыштаваны ў 1939 (?).

КОРОТКЕВИЧ (афіцэр дзяржбяспекі, нам. начальніка 3 аддзялення 4 СПА (ліст. 1936); падпісваў пастановы аб арыштах; катаваў на допытах Міхася Багуна, Платона Галавача і інш.).

СЕРЫШЕВ* (лейтэнант дзяржбяспекі; нам. начальніка 3 аддзела НКВД (1936—1937); дапытваў Сымона Баранавых, Сяргея Грахоўскага і інш.).

КАУФМАН Залман Исаакович.

Н. у 1900 у Магілёўскай губ. у сям'і яўрэйскага рабочага. Скончыў прыватную яўрэйскую гімназію (1918). У ЧК з 1920. Памочнік упаўнаважатага Гомельскага аддзялення АДПУ БССР, упаўнаважаты Магілёўскай, потым

Бабруйскай акруг, Жлобінскага, Парычскага, Рагачоўскага, Рэчыцкага р-наў. Са студз. 1935 — начальнік СПА УДБ Віцебскага гарадскога аддзялення НКВД. Са снеж. 1936 нам. начальніка 3 аддзялення УДБ НКВД БССР. Катаваў на допытах падследных. З 9.12.1937 начальнік УНКВД Палескай вобл. Арыштаваны ў 1939.

ВАСИЛЬЕВ Александр Алексеевич* (нар. у 1897; у НКВД з 1921, лейтэнант дзяржбяспекі, начальнік 8 аддзялення 3 аддзела НКВД (1936—1937); дапытваў Сяргея Ракіту і інш.).

ПЕРСКИЙ Михаил Абрамович (нар. ў 1904; лейтэнант дзяржбяспекі (1936—1938); верагодна, начальнік аднаго з аддзяленняў 4 СПА; катаваў на допытах Змітрака Астапенку, Сымона Баранавых, Анатоля Вольнага, Міхася Зарэцкага, Васіля Каваля, Яна Скрыгана, Юлія Таўбіна, Уладзіміра Хадыку і інш.).

МОРОШЕК Зорух Меерович* (лейтэнант дзяржбяспекі, начальнік управы НКВД на Беларускай чыгунцы; начальнік аддзялення 4 аддзела УДБ НКВД БССР; дапытваў шэраг беларускіх пісьменнікаў і гаспадарчых дзеячаў (Г. У. Стрэле і інш.).

МІРКІН* (начальнік Мінскай турмы).

СОКОЛОВ Алексей Іванович.

Н. 1.10.1897 у Яраслаўскай губ. (Расія) у сям'і шаўца. Скончыў гарадское вучылішча ў Яраслаўлі. У ЧК з 1922. З 1936 — начальнік аддзялення 4 СПА УДБ НКВД БССР. З 16.5.1937 — нам. начальніка 4 СПА, нам. начальніка Мінскай турмы; разам з энкавэдыстамі Абрамчыкам і

Гарбацэвічам спаліў некалькі дзесяткаў тысяч рукапісаў беларускіх літаратараў. З 1939 — нам. начальніка УНКВД Віцебскай вобл. Загінуў пад час 2-й сусветнай вайны.

Следчыя:

АБРАМОВ* (афіцэр дзяржбяспекі, нам. начальніка Магілёўскага гарадскога аддзела НКВД, потым у Мінску; арыштоўваў Міхася Зарэцкага і інш.).

АВЕРБУХ (арыштоўваў і дапытваў Валерыя Маракова і інш., катаваў на допытах падследных).

БАРСУКОВ (катаваў на допытах падследных).

БАСИНКЕВИЧ (лейтэнант дзяржбяспекі (ліст. 1936); дапытваў Сяргея Дарожнага, Васіля Каваля, Яна Скрыгана, Васіля Сташэўскага, Уладзіміра Хадыку і інш.).

БИКСОН,

БУРМИСТРОВ (катаваў на допытах падследных).

БЫСТРОВ Николай Михайлович* — (нар. у 1908 у сям'і тульскага рабочага. У ліст. 1917 уступіў у чырвонагвардзейскі латышскі атрад спецпрызначэння ў Смольным у Петраградзе. Браў удзел у лівідацыі белагвардзейскіх бандаў і разгоне Устаноўчага сходу. У сак. 1918 з урадам атрад пераехаў у Маскву-Крэмль, дзе Б. паводле яго слоў, «неаднаразова даводзілася ахоўваць кабінет У. І. Леніна». Браў удзел у падаўленні мецяжу анархістаў і паўстанні левых эсэраў. Асабіста ўдзельнічаў у

вызваленні з палону левых эсэраў у Пакроўскіх казармах Ф. Э. Дзяржынскага. У маі 1919 паступіў на работу ў органы ЧК, у якіх на розных аператыўных пасадах працаваў да дня арышту. Дэпутат Вярхоўнага Савета БССР ад Старадарожскай выбарчай акругі. Арыштаваны, верагодна, у 1938. Абвінавачваўся як «член нацыянал-фашыстоўскай латышскай шпіёнскай арганізацыі».

ВИЛЬКО.

ВИЛЬДФЛУШ (ВИЛЬФЛУШ) (лейтэнант дзяржбяспекі; дапытваў Сяргея Дарожнага і інш.).

ВИХОРЕВ (сержант дзяржбяспекі; удзельнічаў у арыштах Міхася Зарэцкага і інш.; абшукваў арыштаваных пры паступленні ва ўнутраную турму НКВД; катаваў на допытах падследных).

ВЛАСОВ (лейтэнант дзяржбяспекі; дапытваў Алеся Звонака і інш).

ВОЛКОВ* (лейтэнант дзяржбяспекі; верагодна, да службы ў Мінску, працаваў у Оршы; катаваў на допытах Саламона Левіна, Валерыя Маракова, Барыса Мікуліча і інш.).

ВОЛЧОК (начальнік следчага аддзела УДБ НКВД БССР, старшы лейтэнант дзяржбяспекі (ліп. 1937).

ВОЛЬФСОН (арыштоўваў і дапытваў Барыса Мікуліча і інш.).

ВОЛЬФТРУБ Меер Абрамович (катаваў на допытах падследных; зволены з органаў НКВД БССР у лют. 1939; пад час 2-й сусветнай вайны зноў у НКВД; канчаткова звольнены ў ліст. 1946 «па стану здароўя»; жыў у Мінску).

З артыкула В. С. Семенякова «Усе кругі пекла»:

«Партыя абавязана ведацьусё» — такі загаловак меў вялікі ліст, які адрасаваў [журналіст Сцернін (Багдановіч) Мікалай Клеафасавіч — *Л. М.*] *першаму сакратару ЦК КП(б)Б П.К.Панамарэнку (датаваны 29.7.1939).*

З Мінскай турмы М.Сцерніна вызвалілі 11.7.1939 пад распіску, запатрабаваўшы неразглашэння дзяржаўнай тайны, якая заключалася ў тым, што следчы Вольфтруб імкнуўся абвінаваціць М.Сцерніна ў шкодніцтве, контррэвалюцыі, у прыналежнасці да контррэвалюцыйнай нацыянал-фашысцкай арганізацыі. На допытах начальнік аддзела Ермалаеў пагражаў падследнаму расстрэлам, а яго намеснік Кунцэвіч абяцаў М.Сцерніну згнаіць яго ў турэмных падвалах і паламаць косці, калі ён не прызнаецца, што быў ворагам партыі з 1917 і кіраўніком «Новага цэнтра» Усебеларускай нацыянал-фашысцкай арганізацыі і што «цэнтр» падтрымліваў сувязі з Варшавай і Берлінам...

М.Сцернін вытрымаў больш за 40 допытаў, якія суправаджаліся страшнымі катаваннямі. Адзін з іх — стойка на «канвееры». У час гэтай экзекуцыі арыштаваны стаяў без руху на працягу сутак.

Наступны від зверства — «сакрэтны» або «мазгі на столь». Падследнаму на шыю накідвалі рэмень і па ім каля патыліцы рабілі моцны ўдар. Адбывалася страсенне галаўных мазгоў. Чалавек падаў.

Катавалі яго і так. Адзін следчы кідаў арыштаванага на падлогу і загінаў ногі да галавы, а другі праз нос уліваў ваду. «Гэта нязноснае мучэнне... Задыхаешся, захлынаешся — здаецца, што паміраеш», — піша Сцернін.

Неперадавальна пакутліва было, адзначае ён, калі следчы рваў валасы на галаве і барадзе, а потым калоў гэтыя месцы шпількамі. Утвараліся крывавыя нарывы, а кожнае дакрананне станавілася нязносна балючым.

У час «брыгаднага прыёму» арыштаванага збівалі некалькі чалавек: адзін ірваў валасы, другі душыў за горла, астатнія білі кулакамі і нагамі.

Мнюгія арыштаваныя не вытрымлівалі гэтых пакут і давалі лжывыя паказанні...

З удзелам праваката раў практыкавалася і «камерная апрацоўка». Да «апрацоўкі» часцей за ўсё прыцягвалі амаральных тыпаў. Амаль у кожнай камеры быў «галоўнаўгаворваючы», які пераконваў «пісаць усё, што патрабуюць, — выхаду няма».

«З трынаццаці месяцаў, — піша М.Сцернін, — якія я быў у Мінскай турме, дзевяць знаходзіўся ў падвале, не бачачы дзённага святла... Восенню, зімой і вясной выступала і стаяла на падлозе падземная вада, якая напаўняла пахам гнілаты і сырасці ўсю камеру. На шэсць шчыльна прыстаўленых адзін да аднаго ложкаў даводзілася 20 і больш чалавек...».

ВЫСОЦКИЙ* (катаваў на допытах падследных).

З ліста ў ЦК КП(б)Б былога камандзіра 1-га кавалерыйскага эскадрона і члена ВКП(б) Райхліновіча Яфіма Мацвеевіча (нар. у 1900 у в. Пранчэйкава Вілейскага пав. Віленскай губ., цяпер Маладзечанскі р-н Мінскай вобл.; арыштаваны ў Мінску 15.9.1937; асуджаны асобай нарадай пры НКВД 1.9.1938 да 3 гадоў ППК за «сувязь з польскай разведкай»; дадому вярнуўся інвалідам; рэабілітаваны 24.4.1990 пракуратурай БВА; асабовая справа Р. № 30959-с захоўваецца ў архіве КДБ Беларусі):

«*У лістападзе 1937 года мяне прывялі а 1-й гадзіне ночы на допыт і пачалася расправа. Я быў звязаны ва ўтаймавальнай кашулі і збіты да страты прытомнасці. У снежні нада мной зрабілі інсцэніроўку абразання. А 2-й гадзіне ночы пры допыце мне прапанавалі спусціць нагавіцы... Я не пагадзіўся, але пасля жорсткага збівання спусціў нагавіцы і адзін са следчых выняў нож і прымусіў,*

каб я палавы орган паклаў на табурэтку, але я гэтага не зрабіў і тады яны схапілі мяне за палавы орган і пачалалі цягацьпа пакоі да страты прытомнасці...

На наступны допыт на Новы год, г. зн. 1 студзеня 1938 года мяне выклікалі <...> таксама роўна а 2-й ночы, прымусілі стаяць на зважай і адзін [са следчых — *Л. М.*] *стаў на зэдлік і пачаў мачыцца мне ў вуха. У гэтым жа месяцы таксама а 1-й гадзіне ночы* [у 30-градусны мароз — *Л. М.*] *пры знарок адчыненых вокнах і дзвярах мяне распранулі да адной кашулі, налілі за каўнер 2 графіны вады і прымусілі сядзець да 2 гадзінаў раніцы. На мне абсалютна ўся вопратка змерзла, я змерз да страты прытомнасці. Дадам, што следчы Высоцкі, які мяне збіваў і здзекваўся нада мною, прымушаў мяне стаяць на зважай, трымаць тоўстую кнігу Евангелля, хрысціцца і маліцца. Гэта працягвалася 6 месяцаў...*».

ГЕРАСИМОВИЧ.

ДОВГАЛЕНКО Василий Ал. (лейтэнант дзяржбяспекі; да службы ў НКВД працаваў настаўнікам; дапытваў Анатоля Вольнага, Цішку Гартнага, Сяргея Грахоўскага і шэраг інш. беларускіх пісьменнікаў).

З успамінаў С.Грахоўскага:

«*Мяне дапытваў следчы Даўгаленка. Пазней яму «даверылі гутарыць» з самім Цішкам Гартным...*

У чарговы раз прывялі да Даўгаленкі ў кабінет, рукі назад, табурэтка стаіць. Ён бярэ нейкія дакументы са стала і тыкае мне ў твар:

— Ведаеш яго?

— І Цішка Гартны, камуніст з 1912 года арыштаваны? — не змог стрымаць я здзіўлення.

— А што? Ён жа адзін з кіраўнікоў контррэвалюцыйнай арганізацыі, і ты павінен быць нам вельмі ўдзячны, што своечасова цябе перахапілі і ворагі народа не паспелі ўцягнуць пачынаючага паэта ў антысавецкую дзейнасць, а яны ж на гэткіх якты і разлічвалі...

У мяне дома засталася маладая жонка, таксама як і я, студэнтка. Яна была на апошнем месяцы цяжарнасці, а яе пасля майго арышту выкінулі з кватэры. Я умаляю, прашу сказаць, нарадзіла яна ці не, хвалююся, таму што пры родах тады шмат жанчын памірала.

— От прызнаецеся, падпішаце ўсе паперы, што трэба, тады і даведаецеся...».

ДРОЗДОВ Александр Евсеевич* (нар. ў 1905; у НКВД з 1926, оперупаўнаважаны, арыштоўваў і дапытваў Барыса Мікуліча і інш.).

ЗАВАДСКИЙ Владимир Николаевич (лейтэнант дзяржбяспекі; катаваў на допытах Сяргея Знаёмага, Валерыя Маракова і інш.)

З архіва КДБ Беларусі:

«*Обзорная справка*

По архивному следственному делу № 71068 по обвинению бывшего зам. начальника Особого Отдела Белоруского военного округа

ЗАВАДСКОГО Владимира Николаевича, 1906 года рождения, уроженца гор. Смоленска, и других, всего 4 человека.

ЗАВАДСКИЙ В.Н. Военным трибуналом Белорусского Особого военного округа 3-7.11.1940 года [5 дзён судзілі ката, — не 15 хвілін, як нявінна забітых А. Вольнага, П. Галавача, А. Дудара, Ю. Лявоннага, В. Маракова, М. Чарота і інш. — *Л. М.*] *осужден по ст. 69 УК БССР с санкции ст. 64 УК БССР к ВМН — расстрелу (т.1 л.д.651).*

Судом ЗАВАДСКИЙ признан виновным в том, что, находясь с ноября 1937 года по сентябрь 1938 года в должности начальника 5 отдела НКВД БССР, извращал революционную законность и методы ведения следствия путем подлогов и фальсификации протоколов допросов, культивирования и огульного применения к следственно-заключенным мер физического воздействия, ориентировал подведомственные ему особые органы на поголовные аресты и избиения лиц комначсостава, уволенных из РККА, и допускал другие извращения в следственной работе (т.1 л.д.648-651).

Обзорную справку составил:

Начальник 6 сектора Особого Отдела комитета Госбезопасности при СМ СССР по Белорускому военному округу полковник —

Голубь, 31 июля 1956 года»

ЗАРУБИН.

КАЦ Марк Исаевич (нар. ў 1899, лейтэнант дзяржбяспекі; у НКВД з 1930-х г. да 1954; праводзіў массавыя незаконныя арышты, дапытваў Георгія Бондара (загадчык сельскагаспадарчай секцыі (аддзела) Дзяржплана БССР), Анатоля Вольнага, Міхася Зарэцкага, Васіля Каваля, Янку Нёманскага, Васіля Сташэўскага, Міхася Чарота і інш.).

КЛИМКОВИЧ (катаваў на допытах падследных).

КОВАЛЕВ (лейтэнант дзяржбяспекі; дапытваў Сымона Баранавых, Сяргея Дарожнага і інш.).

КОЗЛОВСКИЙ Анатолий Сергеевич (нар. у 1897; старшы лейтэнант; праводзіў масавыя незаконныя арышты, дапытваў Міхася Зарэцкага і шэраг інш.).

КОЗЛЮК (катаваў на допытах падследных).

КОЛОНУТОВ.

КРУПЕНКОВ (катаваў на допытах падследных).

КУЗНЕЦОВ (верагодна, сваяк «суддзі» Кузняцова; катаваў на допытах падследных).

КУЛАК (лейтэнант (?) дзяржбяспекі; дапытваў Змітрака Астапенку, Міхася Багуна, Алеся Звонака, Васіля Каваля, Барыса Мікуліча, Сяргея Ракіту, Юлія Таўбіна і інш.).

КУНИЦКИЙ В. (?).

ЛАЙМАН-САПІЭТ Карл Іванавіч* (лейтэнант дзяржбяспекі; нам. начальніка аддзела месцаў зняволення НКВД; дапытваў Іларыёна Дуброўскага і інш.).

ЛИТВИНОВ Даниил Иванович (Исаевич) (нар. у 1903, лейтэнант дзяржбяспекі, у НКВД з 1932 да 1939, праводзіў масавыя незаконныя арышты; дапытваў Міхася Зарэцкага, Сяргея Знаёмага і інш.).

ЛИХАЧЕВ.

ЛИХТАРНИКОВ (катаваў на допытах падследных).

ЛУКАШОНОК (катаваў на допытах падследных).

МАССАРСКИЙ (катаваў на допытах падследных).

МОЛЧАН Григорий Иванович* (нар. у 1912, у НКВД з 1937, оперупаўнаважаны).

МОРЕВ Иван Михайлович (катаваў на допытах падследных; у 1939 асуджаны ваенным трыбуналам войск НКВД БВА да 6 гадоў ППК).

З ліста журналіста Сцерніна (Багдановіча) Мікалая Клеафасавіча першаму сакратару ЦК КП(б)Б П. К. Панамарэнку (датаваны 29.7.1939; захоўваецца ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь):

«Мне пришлось стоять на 45 допросах с 7 июля по 13 августа [1938 — *Л. М.*] *включительно ежедневно, днем с 11 часов до 6 часов вечера и ночью с 9 часов вечера до 6 часов утра, кроме пяти суток карцера и выходных дней. Меня подвергали все это время избиениям, пыткам и невероятным издевательствам с целью или добиться от меня ложных показаний по определенной Ермолаевым, Кунцевичем, Быховским и Вольфтрубом программе или добиться моего физического уничтожения и отправки в сумасшедший дом. Когда я заявлял, что у меня двухсторонняя грыжа, которая может дать ущемление и смерть, следователь Морев, когда заставлял делать приседания или бил сапогом в живот или пах, обычно отвечал: «Чем скорее у тебя кишки из живота полезут, тем лучше. Меньше хлопот с тобой будет». Обливая меня водой и ставя специально на сквозняк, следователь Морев после нескольких раз такого приема говорил: «Какой ты живучий!» Морев оказался большим выдумщиком по части пыток. «При помощи неизвестного мне следователя (блондин, волосы зачесаны на бок, с лысиной) Морев применял следующие приемы: бросал меня на пол, загибал ноги к голове и так держал, а в это время следователь бил меня кожаным портфелем с металлическими застежками и ремнем с пряжкой. Потом Морев и этот следователь брали меня за ногу, поднимали с пола вниз головой и били головой об пол»* (Беларуская деловая газета. 2002. № 10. 3 ліст.

НАЙДЕНОВ (сержант дзяржбяспекі; дапытваў Анатоля Вольнага, Сяргея Дарожнага, Алеся Дудара, Алеся Звонака, Цішку Гартнага і інш.).

НЕЧАЕВ (катаваў на допытах падследных).

З артыкула В. С. Семенякова «Усе кругі пекла» (Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Мінска. У 4 кн. Мн., 2004. Кн. 3-я. С. 457—458.):

«*Калі катаванні не прыносілі жаданага выніку, тады для абвінавачання арыштаванага выкарыстоўвалі падлогі, фальсіфікацыі, вочныя стаўкі. Выкрываць падлогі прадстаўнікоў вочных ставак забаранялася.*

Следства па справе журналіста М. Сцерніна вёў следчы Нячаеў. Ён падкладваў у «справу» фальшывыя паказанні, маніпуліраваў артыкуламі абвінавачання. Спачатку прыпісваў яму шкодніцтва, тэрор, контррэвалюцыю, потым шкодніцтва і тэрор замяніў контррэвалюцыйнай агітацыяй і пакінуў контррэвалюцыю. Да такой чахарды следчы прыбягаў дзеля таго, каб арыштаванага абавязкова засудзілі...».

ПАВЛОВ (лейтэнант дзяржбяспекі; дапытваў Станіслава Шушкевіча).

ПАРЕМСКИЙ (катаваў на допытах падследных).

ПЕРЕВОЗЧИКОВ (катаваў на допытах падследных).

ПОЛОВИНСКИН (катаваў на допытах падследных).

ПОЗНЯКОВ Андрей Митрофанович* (оперупаўнаважаны, Слуцк, потым старшы інспектар Мінскай абл. управы).

З прызнанняў следчага Слуцкага НКВД А. Машэнца: *«Былі выпадкі, калі следчы Пазнякоў і яшчэ адзін следчы з Менску, прозвішча не памятаю, давалі па пяць выпадкаў выкрыцця арыштаваных у суткі...».*

РУЛЕВ Алексей Иванович (нар. у 1897; вёў справу М. Галадзеда і давёў яго да самазабойства; арыштаваны 27.6.1937 у Мінску па месцы жыхарства; абвінавачваўся ў «самавольным пакіданні аховы арыштаванага кіраўніка антысавецкага падполля Галадзеда, які выкінуўся з акна»; з 4 да 28 жн. 1938 пастановай асобай нарады пры НКВД вызвалены і рэабілітаваны).

САВАТЕЕВ (катаваў на допытах падследных; арыштаваны і асуджаны, верагодна у 1939).

З успамінаў Рамана Фёдаравіча Ляпіча (Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Мінска. У 4 кн. Кн. 3-я. С. 457—458):

«Пачынаўся допыт (які вёў следчы Савацееў — *Л. М.*) *быццам бы спакойна, затым прыходзіла ганьбаванне, пачыналася выкручванне рук...*

Савацееў <...> тыцнуў у твар [Р. Ляпіча — *Л. М.*] *пісталетам <...>, паабяцаў: «Згніеш у балоце, у тайзе... Пашлюць туды, куды Макар цялят не ганяў...»* [1].

СОТИКОВ (лейтэнант дзяржбяспекі; катаваў на допытах Валерыя Маракова, Барыса Мікуліча, Станіслава Шушкевіча і інш.).

ТИМОФЕЕВ (дапытваў Яна Скрыгана, Уладзіміра Хадыку і інш.).

ФАРБЕР (памочнік следчага; катаваў на допытах Платона Галавача і інш.).

ФИШ (катаваў на допытах падследных).

ХОДАНОВИЧ (арыштоўваў і дапытваў Валерыя Маракова і інш.).

ЦЕЙТЛИН (лейтэнант дзяржбяспекі; катаваў на допытах Анатоля Вольнага, Станіслава Шушкевіча і інш.).

ЧЕРНЯК (катаваў на допытах падследных).

ШИРОКОВ (катаваў на допытах падследных).

ШУРОВ Николай Георгиевич (нар. у 1897; лейтэнант дзяржбяспекі (1936—1939); арыштоўваў і дапытваў Сымона Баранавых, дапытваў Змітрака Астапенку, Анатоля Вольнага, Міхася Зарэцкага, Алеся Звонака, Сяргея Знаёмага, Васіля Каваля, Барыса Мікуліча, Сяргея Ракіту, Яна Скрыгана, Юлія Таўбіна, Уладзіміра Хадыку, Станіслава Шушкевіча і інш.; арыштаваны ў 1939).

З успамінаў С. Грахоўскага:

«*На наступны дзень мяне прывялі ў кабінет да следчых Шурава і Серышэва. Шураў — маленькі такі, рыжы, рабаціністы сядзеў за сталом, а на канапе сядзеў Міхась Зарэцкі. Гэта быў жывы класік, за яго кнігамі ў бібліятэках выстройваліся чэргі. Мяне правялі ў суседні пакой, але дзверы пакінулі адчыненымі, каб я бачыў Міхася Зарэцкага.*

Шураў пачаў:

— Михаил Ефимович, повторим с вами то, что ранее записали: «Я, Касенков, Михась Зарецкий, входил в контрреволюционную организацию, которую возглавляли Купала, Колас, Бядуля, Гартны, ставившие своей целью отторжение Белоруссии от Советского Союза».

---

[1] Кр.: Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Мінска. У 4 кн. Кн. 3. Мн., 2004. С. 457—458.

Зарэцкі маўчаў, а Шураў працягваў чытаць. Калі скончыў прапанаваў:

— Теперь подпишите.

Богты мой!..

Назаўтра, калі выклікалі на допыт, у кабінеце на канапе разам з Зарэцкім сядзелі яго ныя дзеці — сын і дачка (гадоў па дванаццаць) і стаяла жонка Марыя. На стале параная бульба, селядзец, сала, калбаса. Усе яны частуюцца, смяюцца. Шчаслівы бацька з сям'ёй.

— Видел? — спытаў Серашаў. — Зарецкого мы проверим два года в трудовой обстановке, а потом он снова вернется к литературному труду...».

ЮРГЕНСОН (дапытваў Сяргея Ракіту і інш).

ЯКУБОВСКИЙ (арыштоўваў і дапытваў Уладзіміра Хадыку і інш.).

Прыведзены спіс энкавэдыстаў, безумоўна, няпоўны. Ды ўсё ж я ўпэўнены, што прыйдзе час, калі, як любілі паўтараць у крывавыя трыццатыя, краіна павінна — і будзе! — ведаць усіх сваіх «герояў».

Вечны праклён забойцам і катам!

Вечны праклён іх роду!

ХТО НАСТУПНЫ?

(Замест пасьляслоўя)

З успамінаў Міхася Кавыля «Казённы дом і далёкая дарога» (падзеі, якія ў іх апісваюцца, адбываліся ў канцы лютага 1933 года):

«...із камеры дыхнула такім смуродам, што ледзь утрымаўся на нагах. Як п'яны апусьціўся тут жа каля дзьвярэй на нары, паміж нечых худых, як у рахітыка, ног. Паглядзеў на вялікую камеру. На нарах, на цэмэнтовай падлозе адзін каля аднаго ляжалі, хто на баку, хто на сьпіне, нейкія стварэньні із Дантавага «аду».

...Неўзабаве пасля гэтай страшнай ночы мяне, каб не ганяць «чорны воран» па Менску, перакінулі із вастрогу ў «страшны дом» на Савецкай вуліцы, бліжэй да следчых. У камеры ляжалі голыя на цэмэньце Зьмітрок Паваротны[1] і Чарняўскі, імя не памятаю...

...Два гэпэвушнікі палезьлі [пад нары] да Макарэнкаў і сталі цягнуць іх за ногі... Тыя небаракі-сьмяротнікі паднялі такі крык і лямант, што ўсю камеру кінула ў дрыжыкі... Не памаглі ні крык, ні хапаньне рукамі за цэмэнт, за нары. Павалаклі...»[2].

З успамінаў Міколы Хведаровіча, адноўленых Янкам Брылём (падзеі, якія ў іх апісваюцца, адбываліся ў пачатку жніўня 1938 года):

«Камера на дзесяць чалавек, а нас там каля сотні. Мокрыя ад поту, у адных трусах, ляжым проста адзін на адным.

А параша саракавядзёрная, ажно брадзіць пачынае ад гарачыні. Уранні наглядчык адчыніць дзверы, а сам набок, каб духам з ног не збіла!»[1].

Урывак з дзённіка К.Чорнага (запіс ад 3 кастрычніка 1944 года):

«У яжоўскай турме [у камеры-адзіночцы] ўвосень 1938 мяне саджалі на кол, білі вялікім жалезным ключом па галаве і палівалі збітае месца халоднай вадой, паднімалі і кідалі на рэйку, білі паленам па голым жываце, устаўлялі ў вушы папяровыя трубы і раўлі ў іх на ўсё горла...»[2].

У падвалах ГПУ-НКВД чамусьці заўсёды было нясцерпна горача і моташна смуродна, але рэдка ціха і «сумна». Асабліва ноччу. То закрычыць ад болю яшчэ не страціўшы свядомасць ад катаванняў падследны, то пранясецца па турме роспачны лямант звар'яцелага за хвіліну да смерці бедалагі, прыгаворанага да расстрэлу, якога выцягваюць, вырываюць з камеры, а ён чапляецца з апошніх сіл за нары і жыццё. То рэха пісталетнага стрэлу адразу сотням пакутнікаў прымусіць задаць сабе адно і тое самое пытанне: «Хто наступны?»

У падвалах ГПУ-НКВД чамусьці заўсёды было нясцерпна горача і моташна смуродна, але рэдка ціха і «сумна».

Хто наступны?

___

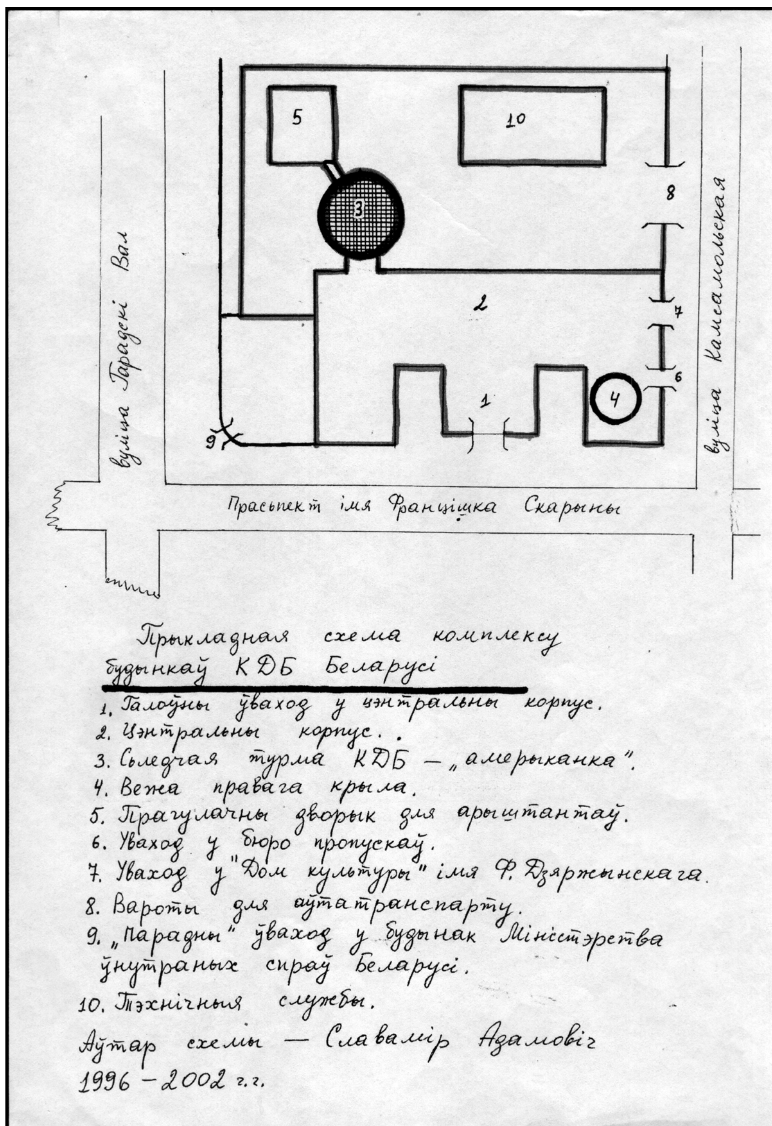
[1] Брыль Я. Сцежкі, дарогі, прастор. Мн., 2001. С. 213.

___

[1] Беларускі журналіст. Арыштаваны органамі НКВД 2 красавіка 1933 года. Этапаваны ў адзін са сталінскіх канцлагераў. Далейшы лёс невядомы.

[2] Запісы. 1992. № 20. С. 65—101.

[2] Чорны Кузьма. Выбраныя творы. Мн., 2000. С. 589.

вуліца Гарадскі Вал
вуліца Камсамольская
Праспект імя Францішка Скарыны
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
Прыкладная схема комплексу будынкаў КДБ Беларусі
1. Галоўны ўваход у цэнтральны корпус.
2. Цэнтральны корпус.
3. Сьледчая турма КДБ – „амерыканка".
4. Вежа правага крыла.
5. Прагулачны дворык для арыштантаў.
6. Уваход у бюро пропускаў.
7. Уваход у "Дом культуры" імя Ф. Дзяржынскага.
8. Вароты для аўтатранспарту.
9. „Парадны" ўваход у будынак Міністэрства ўнутраных спраў Беларусі.
10. Тэхнічныя службы.
Аўтар схемы – Славамір Адамовіч
1996 – 2002 г.г.

Спіс скарачэнняў

Крыніцы і літаратура

58^{10} — 58^{10}. Надзорные производства Прокуратуры СССР по делам об антисоветской агитации и пропаганде. Март 1953—1991. Аннотированный каталог / Под ред. В.А.Козлова и С.В.Мироненко; сост. О.В.Эдельман. М.: Международный Фонд «Демократия», 1999.

АЗБ — Асветнікі зямлі Беларускай: X — пачатак XX ст.: Энцыклапедычны даведнік. Мн.: БелЭн, 2001.

Археалогія і нумізматыка Беларусі — Археалогія і нумізматыка Беларусі: Энцыклапедыя. Мн.: БелЭн, 1993.

Беларуская мова — Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мн.: БелЭн, 1994.

Белая книга — Белая книга: О жертвах политических репрессий. Самара, 1997—2001. Т. 1—15.

БП — Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік. У 6 т. Мн.: БелЭн, 1992—1995.

Бутовский Полигон — Бутовский Полигон. 1937—1938 гг. М., 1997—2002. Вып. 1—5.

БЭ — Беларуская энцыклапедыя. У 18 т. Мн.: БелЭн, 1996—2004.

Возвращенные имена — Возвращенные имена: Сотрудники АН Беларуси, пострадавшие в период сталинских репрессий / Сост. и авт. предисл. Н.В.Токарев. Мн.: Навука і тэхніка, 1992.

Вынішчэнне — М а р а к о ў Леанід. Вынішчэнне. Мн.: ЛМФ «Нёман», 2000.

Гарбінскі БРД — Г а р б і н с к і Юрась. Беларускія рэлігійныя дзеячы XX стагоддзя: Жыццярысы, мартыралогія, успаміны. Мінск—Мюнхен, 1999.

Дэмакратычная апазыцыя — Дэмакратычная апазыцыя Беларусі: 1956—1991. Пэрсанажы і кантэкст. Даведнік / Пад рэдакцыяй Алега Дзярновіча. Мн.: Архіў Найноўшае Гісторыі, 1999.

Жертвы политических репрессий Иркутской области — Жертвы политических репрессий Иркутской области: память и предупреждение будущему. А—Б. Иркутск, 1998.

Из тьмы забвения — Из тьмы забвения: Книга памяти жертв политических репрессий: 1918—1954. Астрахань, 2000. Т. 1.

Книга памяти Белгородской обл. — Книга памяти Белгородской области. Белгород, 1996—2001. Т. 1—3.

Книга памяти жертв политических репрессий Калининской области — Книга памяти жертв политических репрессий Калининской области: мартиролог 1937—1938. Тверь, 2000. Т. 1—2.

Книга памяти жертв политических репрессий Курской области — Книга памяти жертв политических репрессий Курской области. Курск, 1996—2000. Т. 1—3.

Книга памяти жертв политических репрессий в Нижегородской области — Книга памяти жертв политических репрессий в Нижегородской области. Нижний Новгород, 1997—2001. Т. 1—2.

Книга памяти жертв политических репрессий Омской области — Забвению не подлежит: Книга памяти жертв политических репрессий Омской области. Омск, 1997—2001. Т. 1—4.

Книга памяти жертв политических репрессий Республики Башкортостан — Книга памяти жертв политических репрессий Республики Башкортостан. Уфа, 1997. Т. 1—2.

Книга памяти жертв политических репрессий. Свердловская область — Книга памяти жертв политических репрессий. Свердловская область. Екатеринбург, 1999—2001. Т. 1—3.

Книга памяти жертв политических репрессий. Республика Татарстан — Книга памяти жертв политических репрессий. Республика Татарстан. Казань, 2000—2001. Т. 1—4.

Книга памяти жертв политических репрессий Республики Хакасия — Книга памяти жертв политических репрессий Республики Хакасия. Абакан, 1999—2000. Т. 1—2.

Книга памяти томичей — Боль людская: Книга памяти томичей, репрессированных в 30–40-е и нач. 50-х гг. Томск, 1991—1999. Т. 1—5.

Книга Скорби — Книга Скорби — Азалы Китап. Расстрельные списки. Алма-Ата, Алмаатинская область. Алматы, 1996.

Ленинградский мартиролог — Ленинградский мартиролог: 1937—1938. Санкт-Петербург, 1995—1999. Т. 1—4.

ЛіМ — газета «Літаратура і мастацтва».

МАБ — Мысліцелі і асветнікі Беларусі: Энцыклапедычны даведнік. Мн.: БелЭн, 1995.

Мальдзіс, На скрыжаванні... — Мальдзіс А. На скрыжаванні славянскіх традыцый: Літаратура Беларусі пераходнага перыяду (другая палавіна XVII—XVIII ст.). Мн.: Навука і тэхніка, 1980.

НАРБ, ІКР — Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, Індывідуальная картатэка рэпрэсаваных.

Нацдэмы — Мяснікоў А. Нацдэмы: Лёс і трагедыя Фабіяна Шантыра, Усевалада Ігнатоўскага і Язэпа Лёсіка. Мн.: Беларусь, 1993.

Не предать забвению. Псков — Не предать забвению. Книга памяти жертв политических репрессий. Псков, 1996—2001. Т. 1—10.

Не предать забвению. Ярославль — Не предать забвению: Книга памяти жертв политических репрессий, связанных судьбами с Ярославской областью. Ярославль, 1993—1998. Т. 1—5.

ПГКБ — Помнікі гісторыі і культуры Беларусі.

Покаяние — Покаяние: Коми республиканский мартиролог жертв массовых политических репрессий. Сыктывкар, 1998—2001. Т. 1—4.

Расстрельные списки: Ваганьковское кладбище — Расстрельные списки: Ваганьковское кладбище. 1926—1936. М., 1995. Вып. 2.

Расстрельные списки: Донское кладбище — Расстрельные списки: Донское кладбище. 1934—1940. М., 1993. Вып. 1.

Расстрельные списки: «Коммунарка» — Расстрельные списки: Москва 1937—1941: «Коммунарка», Бутово. М., 2000.

Рэпрэсаваныя... — Маракоў Л. Рэпрэсаваныя літаратары, навукоўцы, работнікі асветы, грамадскія і культурныя дзеячы Беларусі 1794—1991. Энцыклапедычны даведнік у трох тамах. Мн., 2003. Т. 1; Рэпрэсаваныя літаратары, навукоўцы, работнікі асветы, грамадскія і культурныя дзеячы Беларусі 1794—1991. Энцыклапедычны даведнік у трох тамах. Мн., 2003. Т. 2; Рэпрэсаваныя літаратары, навукоўцы, работнікі асветы, грамадскія і культурныя дзеячы Беларусі 1794—1991. Энцыклапедычны даведнік у трох тамах. Мн., 2004. Т. 3—1; Рэпрэсаваныя літаратары, навукоўцы, работнікі асветы, грамадскія і культурныя дзеячы Беларусі 1794—1991. Энцыклапедычны даведнік у трох тамах. Мн., 2005. Т. 3—2.

Саламевіч. Слоўнік псеўданімаў — Янка Саламевіч. Слоўнік беларускіх псеўданімаў і крыптанімаў (XVI—XX стст.). Мн.: Мастацкая літаратура, 1983.

Сачанка Б. Сняцца сны... — Сачанка Б. Сняцца сны аб Беларусі... Літаратурна-крытычныя артыкулы, інтэрв'ю. Мн.: Мастацкая літаратура, 1990.

Смоленский мартиролог — По праву памяти. Книга памяти жертв незаконных политических репрессий. Смоленский мартиролог. А—Я. Смоленск, 2001.

Улащик. Введение — У л а щ и к Н.Н. Введение в изучение белорусско-литовсюго летописания. М.: Наука, 1985.

Улащик. Очерки — У л а щ и к Н. Н. Очерки по археографии и источниковедению истории Белоруссии феодального периода. М.: Наука, 1973.

Хранить вечно — Хранить вечно: Книга памяти жертв массовых политических репрессий 30–40-х и нач. 50-х гг. / Ассоц. жертв незакон. репрессий г. Астаны и Акмолин. обл. Астана, 2001. Ч. 1—3.

ЭГБ — Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. У 6 т. Мн.: БелЭн, 1993—2003.

ЭЛіМБел — Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. У 5 т. Мн.: БелСЭ, 1984—1987.

BS — Byelorussian statehood: Reader and bibliography / Edited by Vitaut Kipel and Zora Kipel. New York: Byelorussian Institute of Arts and Sciences, 1988.

EK — Encyklopedia katolicka. T. 1—2. Lublin, 1985.

PSB — Polski słownik biograficzny. Kraków — Warszawa: Wydawnictwo PAN, 1935—2001.

SHP — Słownik historyków polskich / Koncepcja i opracowanie redakcyjne Maria Prosińska-Jackl. Warszawa: Wiedza powszechna, 1994.

Бібліяграфічныя, палітычныя і геаграфічныя скарачэнні

абл. — абласны (-ая)

Административно-территориальное деление союзных республик — СССР. Административно-территориальное деление союзных республик. М., 1987.

АДПУ — Аб’яднанае дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне СССР

арт. — артыкул

АУН — Арганізацыя украінская нацыяналістычная.

б. — былы (-ая)

БАН, БелАН — Беларуская Акадэмія Навук (таксама АН БССР, НАН Беларусі), да 1929 Інбелкульт

БАПЦ — Беларуская Аўтакефальная праваслаўная царква

БВА — Беларуская ваенная акруга.

б. г. — без году (выдання)

БДТ — Беларускі дзяржаўны тэатр

БДУ — Беларускі дзяржаўны універсітэт

бел. — беларускі

БелАПП — Беларуская асацыяцыя пралетарскіх пісьменнікаў

БНС — Беларуская Народная Самапомач

БНР — Беларуская Народная Рэспубліка

БПС-Р — Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў

БРГ — Беларуская рэвалюцыйная грамада

БСГ — Беларуская сацыялістычная грамада

БСГА — Беларуская сельскагаспадарчая акадэмія

БСРГ — Беларуская сялянска-работніцкая грамада

БССР — Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка

БХД — Беларуская хрысціянская дэмакратыя

БЦР — Беларуская цэнтральная рада

в. — вёска

в. а. — выконваючы абавязкі

ВА — ваенная акруга

ваяв. — ваяводства

вер. — верасень

ВКЛ — Вялікае княства Літоўскае

ВЛКСМ — Усесаюзны Ленінскі Камуністычны Саюз Моладзі

ВКП(б) — Усесаюзная Камуністычная партыя (бальшавікоў)

ВМП — вышэйшая мера пакарання

ВМФ — Ваенна-марскі Флот

ВНУ — вышэйшая навучальная ўстанова

вобл. — вобласць

вол. — воласць

Волости и важнейшие селения — Волости и важнейшие селения европейской России, в. 5. СПб., 1886.

ВРК — Ваенна-рэвалюцыйны камітэт

ВСНГ — Вышэйшы савет народнай гаспадаркі

ВЧК (ЧК) — Усерасійская Надзвычайная Камісія пры Савеце Народных Камісараў па барацьбе з контррэвалюцыяй і сабатажам

выбр. тв. — выбраныя творы

вып. — выпуск

г. — горад

газ. — газета

губ. — губерня

ГУЛАГ — Галоўнае ўпраўленне папраўча-працоўных лагераў

г. п. — гарадскі пасёлак

ДА РФ — Дзяржаўны архіў Расійскай Федэрацыі

ДПУ — Дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне

жн. — жнівень

зах. — заходні

зб. тв. — збор твораў

Інбелкульт — Інстытут беларускай культуры (з 1929 БелАН)

К. — Кіеў

кастр. — кастрычнік

КДБ — Камітэт дзяржаўнай бяспекі

КК — Крымінальны Кодэкс

кн. — кніга

КП(б)Б — Камуністычная партыя (бальшавікоў) Беларусі

КП(б)ЛіБ — Камуністычная партыя (бальшавікоў) Літвы і Беларусі

КП(б)У — Камуністычная партыя (бальшавікоў) Украіны

КПЗБ — Камуністычная партыя Заходняй Беларусі

КПП — Камуністычная партыя Польшчы
КПСС — Камуністычная партыя Савецкага Саюза
Кр. — крыніца
крас. — красавік
Кр. геагр. — крыніца геаграфічная
КСМЗБ — Камуністычны Саюз Моладзі Заходняй Беларусі
ліп. — ліпень
ліст. — лістапад
літ. — літаратура
ЛКП -— Літоўская Камуністычная партыя
ЛКСМБ -— Ленінскі Камуністычны Саюз Моладзі Беларусі
лют. — люты
М. — Масква
МБПТ — Мінскі Белпедтэхнікум
МВПІ — Мінскі Вышэйшы педінстытут
МДБ — Міністэрства дзяржаўнай бяспекі
МДУ — Маскоўскі дзяржаўны універсітэт
МЗС — Міністэрства замежных спраў
Мн. — Мінск, Менск
МУС — Міністэрства ўнутраных спраў
мяст. — мястэчка
Назвы населеных пунктаў — Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь / Мінская вобл. пад рэд. Лемцюговай В.П. Мн., 2003.
нам. — намеснік
НАНБ — Нацыянальная акадэмія навук Беларусі
н. — нарадзіўся (нарадзілася)
НАРБ — Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь
Наркамасветы — Народны камісарыят асветы
НГАБ — Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі
НДІ — Навукова-даследчы інстытут
НКВД (НКУС) — Народны камісарыят унутраных спраў
НКДБ — Народны камісарыят дзяржаўнай бяспекі
пав. — павет

ПАВ — Польская арганізацыя вайсковая

паліт. — палітычны

ПАРП — Польская Аб’яднаная Рабочая Партыя

пас. — пасёлак

паўдн. — паўднёвы

паўн. — паўночны

Пг. — Петраград

ПНР — Польская Народная Рэспубліка

ППК — Папраўча-працоўны канцлагер

пр. — праспект

Рапановіч. Слоўнік назваў населеных пунктаў або Рапановіч. Слоўнік геаграфічных назваў — Рапановіч Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Віцебскай вобл. Мн., 1977; Рапановіч Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Брэсцкай вобл. Мн., 1980; Рапановіч Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобл. Мн., 1981; Рапановіч Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобл. Мн., 1982; Рапановіч Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Магілёўскай вобл. Мн., 1983; Рапановіч Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Гомельскай вобл. Мн., 1986.

РВС — Рэвалюцыйны ваенны савет

РКП(б) — Расійская Камуністычная Партыя (бальшавікоў)

р-н — раён

РСДРП — Расійская сацыял-дэмакратычная рабочая партыя

РСЧА — Рабоча-сялянская чырвоная армія

с. — сяло

сак. — сакавік

сапр. — сапраўднае

СБМ — Саюз беларускай моладзі

с.-г. — сельскагаспадарчы (-ая)

СДКПіЛ — Сацыял-дэмакратыя Каралеўства Польскага і Літвы

снеж. — снежань

СНК — Савет народных камісараў

СП — Саюз пісьменнікаў
СПб. — Санкт-Пецярбург
ССРБ — гл. БССР
студз. — студзень
ст. — станцыя
СШ — сярэдняя школа
СЭС — Советский энциклопедический словарь. М., 1990.
т. — том
ТАСС — Тэлеграфнае агенцтва Савецкага Саюза
ТБШ — Таварыства Беларускай школы
тв. — творы
тыс. — тысяча
УКДБ — Упраўленне камітэта дзяржаўнай бяспекі
УНКВД — Упраўленне наркамату ўнутраных справаў
УМДБ — Упраўленне міністэрства дзяржаўнай бяспекі
УНР — Украінская Народная Рэспубліка
ун-т — універсітэт
усх. — усходні
УЦВК — Усесаюзны цэнтральны выканаўчы камітэт
фальв. — фальварак
ф-т — факультэт
хут. — хутар
ЦК — Цэнтральны Камітэт
час. — часопіс
ЧК — Чрезвычайная Комиссия
чэрв. — чэрвень
z. — zeszyt (сшытак)

Даведачнае выданне

МАРАКОЎ ЛЕАНІД

Толькі адна ноч: 29 кастрычніка 1937 года.
Мінск, унутранная турма НКВД

Карэктура: І. Войніч, І. Саламевіч
Камп'ютэрная вёрстка І. Войніч

Падпісана да друку 00.00.2000. Фармат 60х84 1/16.
Гарнітура Times.
Друк афсетны. Ум. друк. арк. 9,25. Ул.-выд. арк. 8,0.
Тыраж 1000 экз. Заказ № 00.